

Resums executius. Grup de Recerca sobre Migracions.

Dan Rodríguez, Eva Ostergaard, Miguel Solana, Papa Sow,
Verónica de Miguel Luken, Xavier Ferrer

Títol:

Inmigración y mestizaje hoy. Formación de matrimonios mixtos y familias transnacionales de población africana en Cataluña

Autor:

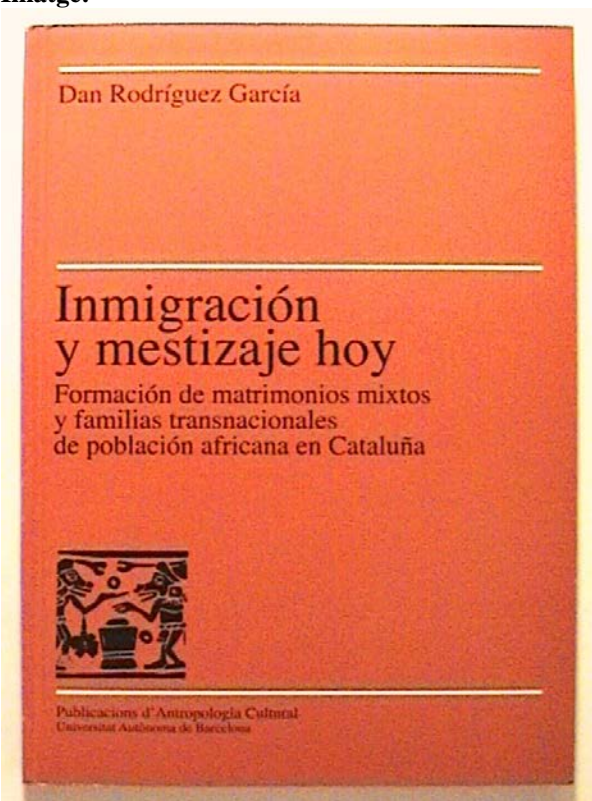
Dan Rodríguez García.

Grup de recerca:

Grup de Recerca sobre Migracions (GRM).

Any:

2004 (període en què es va portar a terme la recerca: 1994-2002).

Imatge:**Entitat finançadora:**

La recerca va ser finançada en diferents moments per diverses institucions amb vàries diverses beques i projectes de recerca. Dues beques (salari anual i complement) de la Fundació Jaume Bofill per a Recerques de Tesi Doctoral (2000-2001 i 2001-2002); una beca predoctoral BE de la Generalitat de Catalunya-DURSI per a estades de recerca fora de Catalunya (2000, núm. d'expedient: 2000BEAI200077); dues beques Batista i Roca (12 dotze mesos) de la Generalitat de Catalunya-CIRIT i The British Council per a l'ampliació d'estudis i recerca doctoral al Regne Unit (1997-1998, núm. d'expedient: BBR-97-44 i BBR-98-4); i el projecte del Ministeri de Ciència i Tecnologia: "El dominio teórico transcultural de la

procreación” (2000-2003, núm. d’expedient: DGICYT BSO2000-0478, IP. Aurora González Echevarría).

Temàtica específica:

Estudi multidisciplinari sobre els factors que incideixen en la formació de la parella i la família en el context de la migració i els processos de mestissatge i segregació. Formació de parelles mixtes i famílies transnacionals d’immigrants africans residents a Catalunya, canvis i manteniments socioculturals, dinàmiques inter-generacionals, vincles transnacionals origen/destinació i processos identitaris.

Àmbit territorial:

Catalunya.

Paraules clau:

Immigració, mestissatge, matrimonis mixtos, famílies transnacionals, fills i filles/descendents d’immigrants.

Tipus de document:

Recerca científica derivada de Fesi doctoral.

Suport:

Llibre publicat pel Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona que recull una síntesi d’una Fesi doctoral presentada al Departament d’Antropologia Social i Cultural de la UAB a l’any 2002.

Enllaç d’accés a més informació online en línia:

La tesi que ha servit com a base d’aquest llibre, “*Endogàmia, exogàmia i relacions y relaciones interètniques étnicas. Un estudio sobre la formación y dinámica de la pareja i la familia centrado en inmigrantes de Senegal i Gambia y Gambia entre Catalunya i África*”, es pot consultar al catàleg on-line col·lectiu en línia: <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0223103-184400/>.

Altres informació-informacions rellevants:

S’han publicat dos articles en què s’exposen alguns dels principals resultats principals de la tesi:

Rodríguez García, Dan (2006), «Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context: A Case Study of African-Spanish Couples in Catalonia, Spain», a *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3): 403-433.

Rodríguez García, Dan (2004), «Inmigración y mestizaje hoy. Formación de matrimonios mixtos y familias transnacionales de inmigrantes en Cataluña Catalunya», a *Migraciones*, 16: 77-120.

Aquesta recerca va obtenir diversos premis d’investigació d’àmbit nacional: el segon Premi de Investigació Cultural Marqués de Lozoya 2002 (Ministerio d’Educación, Cultura i Esporty Deporte, BOE 29-1-2003), i el segon Premi Padre Rubio para Avances en el Conocimiento de la Inmigración 2003 (Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, Universidad Pontificia Comillas, resolució del 24-11-2003), pel seu caràcter pioner en la creació d’una línia de recerca sobre interculturalitat, transnacionalisme i

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

dinàmiques de mestissatge i segregació sociocultural dels immigrants centrada en els
| matrimonis mixtes i les famílies transnacionals.

OBJECTIUS DE L'ESTUDI

1.- Aquest estudi es basa en una tesi doctoral fruit d'una investigació ~~realitzada-feta~~ en diferents etapes entre el 1994 i el 2002 (*“Endogàmia, exogàmia i relacions interètniques. Un estudi sobre la formació i dinàmica de la parella i la família centrat en immigrants de Senegal i Gàmbia entre Catalunya i Àfrica”*), i tracta sobre un dels àmbits menys accessibles però fonamentals de la interculturalitat i dels processos d'assentament i incorporació, mestissatge i segregació de la població immigrant als països receptors: la formació de la parella i la família en el context de la migració. El treball analitza ~~en~~ detalladament els factors que intervenen en el procés de formació de la parella/família en la població de Senegal i de Gàmbia resident a Catalunya, focalitzant en els processos d'endogàmia/exogàmia (matrimoni dins/fora d'un determinat grup o categoria); i dedicant una atenció particular a l'estudi de les parelles mixtes (bi-nacionals) i de les famílies transnacionals: dinàmica inter-cultural (canvis/manteniments), relacions de gènere, educació dels fills i filles i dinàmica inter-generacional, vincles transnacionals origen/destinació, i processos identitaris (identitats multiculturals/trans-culturals). La publicació s'estructura en els següents apartats següents:

I. Introducció

I.1- Context i objectius del treball

I.2- Notes metodològiques

1. Consideracions teòriques sobre l'endogàmia i l'exogàmia

1.1- Introducció

1.2- Consideracions preliminars sobre el mestissatge biològic

1.3- Factors antropològics: parentiu i endogàmia/exogàmia

1.4- Factors demogràfics: distància, sexe, edat i estat civil

1.5- Factors sociològics: el marc social de l'elecció de la parella

1.6- Factors psico-socials

1.6.a Processos de categorització social: ~~‘endo-grup’~~ i ~~‘exo-grup’~~

1.6.b Prejudicis i estereotips sobre la ~~‘sexualitat negra’~~ ~~‘negra’~~

1.7- Definició i crítica de la dicotomia ~~‘endogàmia/exogàmia’~~ ~~‘exogàmia’~~

1.7.a Categories estadístiques i construcció social

1.7.b Definició d' ~~‘endogàmia’~~ i ~~‘exogàmia’~~

1.8- Immigració i mestissatge avui: ubicació dels processos d'endogàmia/exogàmia en les societats plurals

2. Hipòtesis per a l'estudi dels processos d'endogàmia i exogàmia a Catalunya

2.1- El cas britànic com a font d'hipòtesi per al cas català

2.1.a Context de la immigració i característiques sociodemogràfiques de la població africana ~~en~~ ~~el~~ Regne Unit

2.1.b Patrons d'endogàmia/exogàmia entre els gambians de Londres

2.2- Context de la immigració i característiques sociodemogràfiques de la població de Senegal i Gàmbia en la societat d'origen i a Catalunya

2.2.a Tendències recents de la immigració estrangera a Catalunya: el cas de Senegal i Gàmbia

2.2.b Aspectes generals sobre l'estructura sociocultural, la família i el matrimoni en la societat d'origen

2.2.c Característiques sociodemogràfiques de la població d'estudi

2.3- Hipòtesi per a la investigació sobre endogàmia/exogàmia entre la població de Senegal i Gàmbia a Catalunya

3. Patrons generals d'endogàmia i exogàmia en la població de Senegal i Gàmbia a Catalunya: el predomini de l'endogàmia

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

- 3.1. Endogàmia/exogàmia de país de naixement-socialització
  - 3.1.a Tendències generals
  - 3.1.b Preferències matrimonials respecte a l'opció: espanyols vs. immigrants
  - 3.1.c Preferències matrimonials respecte a l'opció: magribins (Àfrica del Nord) vs. subsaharians (Àfrica ~~n~~Negra)
  - 3.1.d Endogàmia/exogàmia de grup ètnic
- 3.2. Endogàmia/exogàmia de religió
  - 3.2.a Endogàmia/exogàmia inter-religiosa: musulmà / no-musulmà
  - 3.2.b Endogàmia/exogàmia intra-religiosa: religiositat i matrimoni
- 3.3. Homogàmia i heterogàmia
  - 3.3.a Grup social i estament
  - 3.3.b ««Venir de bona família»»
  - 3.3.c El nivell educatiu-formatiu
  - 3.3.d Idioma, color i estatus
- 4. La significació de l'~~a~~exogàmia: unions mixtes i famílies transnacionals
  - 4.1. Perfil general de les unions mixtes
  - 4.2. La impredictibilitat i la ««anti-estratègia»» de la unió mixta: les constriccions familiars i socials cap a l'endogàmia
  - 4.3. Xenofília i mixofília: l'estatus de la ««blancor»» i l'exotisme de la ««negritud»»
  - 4.4. Exogàmia i ««matrimonis blancs»»
  - 4.5. Poligàmia i bigàmia entre Catalunya i Àfrica
  - 4.6. Processos de canvi, retenció i hibridatge cultural en les unions mixtes
    - 4.6.a Diferència entre conflicte, negociació i adaptació sociocultural
    - 4.6.b L'educació dels fills: cap a una cultura híbrida
- 5. Conclusions: cap a una anàlisi profunda de la interculturalitat

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

2.- L'**objectiu general** d'aquest estudi és analitzar el procés de formació de la parella/família de poblacions immigrades residents a Catalunya, i les característiques i repercussions socials i institucionals de l'augment dels matrimonis mixtos (bi-nacionals) i la formació de famílies transnacionals, en el context dels processos d'integració (assimilació/segregació) social i cultural. L'objectiu de fons és analitzar processos migratoris i dinàmiques d'integració/segregació; per contribuir al coneixement i la reflexió sobre els processos d'interculturalitat.

3.- Els **objectius específics** de la recerca són els següents:

- a) Oferir un marc teòric i metodològic multidisciplinari ~~on~~en el qual es pugui situar l'estudi de l'endogàmia/exogàmia; i els processos de segregació i assimilació.
- b) Fer una anàlisi crítica i elaborar una terminologia operativa dels conceptes implicats (per exemple: endogàmia/exogàmia, matrimoni mixt, mestissatge, interculturalitat, integració).
- c) Avaluar quins són els factors fonamentals i les dinàmiques que es generen en el procés d'elecció de la parella i formació del matrimoni i la família de la població immigrada ~~de~~ Senegal, Gàmbia i, en amb relació amb aquestes, la del Marroc i ~~la de~~ la resta d'Àfrica, a Catalunya:

- Analitzar la importància relativa dels ~~següents~~ factors següents: el país de naixement-socialització, la religió (islam), el grup ètnico-lingüístic, la classe/-estatus social i la família (estructura de parentiu), i establir els patrons generals d'endogàmia/exogàmia a tots aquests nivells.

- Clarificar com afecta i quina relació existeix-hi ha entre el projecte migratori i la formació de la parella o matrimoni i de la família, avaluant el rol de les cadenes migratòries i les xarxes de sociabilitat ~~—incloent-hi melès~~ el «~~»~~» en aquests processos.

- Analitzar les diferències per sexe i edat (generació) i entre el nivell formal i informal en els patrons d'endogàmia/exogàmia.

- Analitzar particularment els casos d'exogàmia: establir un perfil sociodemogràfic de les unions mixtes o bi-nacionals; analitzar les trajectòries de formació de la parella, i aprofundir en els processos de canvi, retenció i mestissatge cultural: diferència, conflicte, negociació i adaptació sociocultural, educació dels fills, transnacionalisme i formació d'identitats multiculturals/trans-culturals.

d) Establir comparacions entre Catalunya (Espanya) i altres contextos (Anglaterra, França, el Canadà o els Estats Units) respecte dels processos d'endogàmia/exogàmia ètnica i les dinàmiques de la interculturalitat.

METODOLOGIA

1.- L'**àmbit d'estudi** d'aquesta investigació és múltiple: les unitats d'observació al Regne Unit van ser la ciutat de Londres, a la regió de Greater London, particularment a l'àrea d'e Inner London, i concretament als districtes de Hackney, Tower Hamlets, Haringey i Lewisham. A Gàmbia (Àfrica subsahariana), la província de Western Division (Banjul, Serekunda, Brikama, Lamin, Bakao i Fajara), i les poblacions d'Embarra i Do Fang, a la regió de Niumi, a la província de North Bank Division. Les unitats d'observació a Catalunya són les quatre províncies catalanes, ena localitats tant urbanes com rurals: Aa Barcelona: Barcelona (~~capital~~), l'Hospitalet, Badalona, Cornellà, Sabadell, Rubí, Premià de Mar; i Mataró. A;-a Girona: Girona (~~capital~~), Blanes, Vic i Salt. A;-a Lleida: Lleida (~~capital~~), Cervera, Torregrossa i Alpicat. A;-i-a- Tarragona: Tarragona (~~capital~~), Salou, Camarles (Tortosa) i Santa Bàrbara (Amposta).

2.- Les poblacions d'estudi són els col·lectius originaris de l Senegal i Gàmbia (les dues nacionalitats de l'Àfrica sSub-sahariana més importants tant a Catalunya com a la resta de l'Estat) i, indirectament, de la resta de països africans, particularment la població del Marroc, resident a Catalunya; a més del col·lectiu senegalès i gambià resident a Londres (treball de camp de l'octubre de l 1997 a l'octubre de l 1998); i la població senegambiana resident a Gàmbia (treball de camp de l'agost a l'octubre de l 2000).

Con formato: Fuente: Cursiva

3.- L'estudi és de caràcter multidisciplinari, amb una perspectiva comparativa, i combina metodologies qualitatives i quantitatives. La metodologia qualitativa es va basar principalment en l'observació participant (a Catalunya, Gàmbia i el Regne Unit) i en entrevistes en profunditat. Es van ~~realitzar-fer~~ un total de 53 entrevistes (22 de temàtiques-

prospectives i 31 de semi-dirigides o en profunditat), gravades i transcrites íntegrament. Les entrevistes semi-dirigides es van estructurar en dues parts: la primera part recollia informació biogràfica i socio-demogràfica de l'individu, del seu cònjuge o parella, pares, germans i fills, particularment quant a les unions i patrons d'endogàmia/exogàmia —; edat, lloc de naixença, grup ètnic, religió, ocupació, lloc de residència, nivell educatiu, relació de parentiu, nombre de fills i filles, etc. Aquesta informació (relativa a quatre generacions) es va utilitzar posteriorment per a l'anàlisi genealògica: es van realitzar-fer 31 diagrames genealògics, equivalents a la informació de 320 unions; i a l'historial de 556 individus. Aquests diagrames s'utilitzaren-es van utilitzar per a l'anàlisi diacrònica (longitudinal). La segona part, d'entrevista en profunditat pròpiament dita, està centrada en les descripcions de les actituds i els comportaments entorn de l'endogàmia i l'a-exogàmia. Respecte de la investigació quantitativa, es va portar a terme una explotació del cCens de pPoblació del 1991 i de l'Estadística de Població de Catalunya del 1996 corresponents a la nupcialitat de quatre poblacions immigrades a Catalunya: Àfrica (total), Gàmbia, Senegal i El Marroc. Les dades es van analitzar creuant la informació de cada nacionalitat o lloc de naixença i sexe; per localitzar la nacionalitat o lloc de naixença del cònjuge. La investigació quantitativa a Catalunya també va incloure una mostra no-probabilística (mostreig per quotes i cadenes de referència) de 251 individus, 184 dels quals 184 (el 73 %) eren senegalesos i gambians (el 58,7 % homes i el 41,3 % dones). El 14 % dels individus de la mostra global eren nascuts a Espanya (majoritàriament dones), i la resta en altres països africans (Guinea Conakry, El Marroc, Mali, Guinea Bissau, Guinea Equatorial i Camerun) i, en segon lloc, nascuts en països de Llatinoamèrica-l'Amèrica Llatina i les Filipines (majoritàriament dones). El qüestionari contenia 51 variables, i recollia informació sobre l'individu i les seves unions: lloc de naixença, edat, any d'arribada, situació legal, religió, grup ètnic, estat civil, lloc de residència, ocupació, salari, etc. Les dades es van ser-processarts amb SPSS per portar a terme l'anàlisi multivariable.

PRINCIPALS RESULTATS DE L'ESTUDI

1.- Entre la població estudiada —i coincidint amb la tendència global per diferents moments històrics i societats — hi ha un predomini de l'endogàmia (matrimoni dins del mateix grup, origen o nacionalitat). Les raons per-d'aquest predomini, corroborant les hipòtesis de partida, són tant estructurals com normatives: d'una banda, s'explica pel patró migratori masculí (amb reagrupació posterior de la dona) i el projecte de migració temporal (amb retorn i inversió en origen del capital econòmic no formatiu obtingut a l'exterior); en el context d'estratègies migratòries col·lectives organitzades fonamentalment per la família i on-en què el matrimoni concertat té una funció cohesionadora de l'estructura de parentiu. Paral·lelament, l'endogàmia constitueix un element de cohesió i referència dins l'a-organització familiar, com a suport bàsic i principal-vehicle de transmissió principal de valors i codis culturals de la societat d'origen i a la qual es pensa tornar (aquí la religió de l'iIslam, majoritària tant al Senegal com a -Gàmbia, actua com a catalitzador cultural). La tendència a l'endogàmia es reforça amb actituds negatives vers el mestissatge en la societat receptora, basades en una sèrie d'estereotips i prejudicis cap als immigrants procedents de països menys desenvolupats (per exemple e.g., delinqüents, oportunistes) i, en el cas dels immigrants de l'Àfrica negranegre-africans, també amb a-prejudicis i estereotips sobre la moralitat i la sexualitat dels «negres»— a partir del seu fenotip (e.g., trets físics visibles); i que s'han recreat històricament. Aquest mateix estereotip és també la base per a actituds de xenofília i mixofília (voluntat de barreja amb allò «exòtic»—) que, en menor mesura, dóna lloc al comportament contrari (exogàmia).

2.- Malgrat el predomini general de l'endogàmia, una de les conseqüències de les migracions internacionals en el context de la globalització és l'augment dels matrimonis mixtos (binacionals) i la formació de famílies transnacionals. Aquesta és una realitat recent però també creixent a Catalunya (~~l'any 2001,~~ el 5,6% ~~al 2001~~ del total de matrimonis estava constituït per una persona de nacionalitat espanyola i per una d'estrangera, i ~~l'any 2005,~~ el 14,8% ~~al 2005~~) i a la resta de l'Estat, i ~~té~~ repercussions en tots els àmbits socials: des dels eixos d'identificació dels joves ~~ena~~ l'àmbit privat fins al nivell institucional (àmbit educatiu, polític, etc.). L'augment de les unions mixtes té molt a veure amb el fet que el projecte migratori dels immigrants ~~senegambians,~~ en principi temporal (obtenció de recursos i retorn), moltes vegades no coincideix amb la realitat de permanència i ~~les~~ vinculacions amb la destinació, ~~que i això~~ dona lloc a l'augment de la interacció social, els contactes exo-grupals i ~~la~~ ~~eventual~~ formació ~~eventual~~ d'una unió mixta. Cal tenir també en compte els processos de xenofília i mixofília (occidentalitat/modernitat ~~vs.~~ estrangeri~~smetat~~/exotisme).

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

3.- Els "matrimonis de conveniència" no són comuns entre la població ~~senegambiana~~ a Catalunya (Espanya), a diferència del que passa amb aquesta mateixa població ~~ena~~ d'altres països (~~per exemple,~~ e.g., Alemanya o Suècia), i amb altres poblacions immigrades a Catalunya (e.g., Rússia, Europa de l'Est, Cuba). Tot i això, hi ha persones ~~senegambianes~~ que justifiquen aquesta pràctica com a forma d'accelerar les possibilitats d'inserció a la societat de destinació i, en general, pels avantatges socials que se'n deriven de la formalització. En aquest context, és possible la situació de bigàmia (coexistència de més d'una unió formal ~~en l'a~~ origen ~~—~~ generalment consensual ~~—~~ i ~~en la~~ destinació).

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

4.- Les unions mixtes tendeixen a ser homogàmiques (~~ambdós—tots dos~~ cònjuges comparteixen ~~un estatus socioeconòmic similar—estatus socioeconòmic~~) o, en tot cas, hipergàmiques per al cònjuge immigrant (unió amb una persona ~~amb—d'un estatus socioeconòmic~~ més ~~elevat~~ ~~estatus socioeconòmic~~).

5.- Els homes ~~senegambians~~ són més exògams que les dones, tant per raons estructurals (e.g., ~~per exemple,~~ col·lectiu demogràficament masculinitzat, projecte migratori masculinitzat) com culturals (e.g., estructura de parentiu patriarcal, prescripcions religioses musulmanes, etc.). La majoria de ~~senegambians~~ ~~—~~ i africans ~~en general—~~ que formen unions mixtes a Catalunya són homes solters o amb relacions prèvies no formalitzades, i ~~amb~~ ~~uns~~ recursos socioeconòmics suficients i amb contactes ~~en a~~ l'exterior previs a l'emigració.

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

6.- Els fills i filles o descendents d'immigrants (~~“(«segones generacions”)-»~~) i joves immigrants són més exògams que les ~~“(«primeres generacions”)-»~~, ~~degut a~~ ~~tesaa~~ la desvinculació amb el país d'origen propi o dels pares i mares africans (generalment pares, en aquest estudi); i ~~a~~ la conseqüent diversificació de les xarxes socials i les possibilitats d'interacció, ~~així~~ com ~~també~~ ~~a~~ la dissociació entre els models i les pràctiques tradicionals i el seu significat instrumental (~~per exemple~~ e.g., matrimoni arranjat). Cal tenir en compte, però, que endogàmia i exogàmia no són processos irreversibles ni excloents.

7.- L'exogàmia és major en les relacions informals (cohabitació, associació temporal no reglada, etc.) que en les formals (matrimoni), perquè ~~a nivell en l'àmbit~~ públic la pressió de la norma és major, i, ~~en—amb~~ relació ~~amb~~ això, per processos de xenofília i mixofília (occidentalitat/modernitat ~~vs.~~ estrangeri~~smetat~~/exotisme).

Con formato: Fuente: Cursiva

8.- La situació majoritària de la població immigrada *senegambiana* i de les ~~famílies~~ *famílies* mixtes residents a Catalunya és la transnacionalitat, ~~on en què~~ hi ha un flux constant de contactes, béns i informació entre la societat d'origen del membre estranger i la societat de destinació. Això suposa un ~~«arrelament múltiple»~~: ~~no no~~ «entre aquí i allà» (enlloc), sinó «aquí i allà».

Con formato: Fuente: Cursiva

9.- Les parelles mixtes i les famílies transnacionals constitueixen un espai de dinàmica socio-cultural especialment actiu i complex, que barreja dinàmiques de localització (diferència) i globalització, i ~~on en què~~ les diferències d'origen ètnic, classe social i gènere interseccionen i es reestructuren. En aquestes interaccions, el conflicte pot derivar-se d'hàbits socioculturals diferents, com diferents models de relacions de gènere i valors cívics (~~per exemple-g.~~, individualització occidental vs. solidaritat comunitària africana). El context per excel·lència on tenen lloc totes aquestes dinàmiques de conflicte i acomodació, és en la criança i educació dels fills i filles, és a dir, en la transmissió inter-generacional de valors i models socioculturals.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

10.- La situació de transnacionalitat i multi-localització fa que, en general (tant ~~ena~~ les famílies mixtes com ~~ena~~ les que no ho són), ~~existeixi-hi hagi~~ la voluntat que els fills i filles ~~«no perdin»~~ la cultura i els valors del país d'origen del/s cònjuge/s immigrant/s: la solidaritat familiar i el vincle amb la família africana; el valor d'obediència a la jerarquia d'edat; l'idioma del pare o la mare immigrant, etc. Els pares i mares *senegambians* veuen alhora amb preocupació i amb resignació que els seus fills i filles s'allunyin o ~~«perdin la cultura d'origen»~~, i entenen que els fills i filles, especialment els nascuts ~~no~~ socialitzats a Catalunya (Europa), viuen en un altre context, amb uns valors i referents diferents (les anomenades *réactions du milieu*). D'una banda, els pares *senegambians* (generalment pares en les unions mixtes) animen ~~els~~ seus fills i filles a adoptar les formes de vida ~~«modernes»~~, ja que això comporta en part adquirir una bona educació i ~~majors-més~~ oportunitats d'inserció social en el futur. D'altra banda, poden sentir-se intimidats pel fet que els seus fills i filles ~~—especialment les filles, sobre les quals hi ha més control—~~ «s'occidentalitzen» massa en els seus comportaments, en àmbits com les amistats, la sexualitat o els hàbits d'oci. Com a contrast, el bagatge cultural que els pares *senegambians* volen transmetre als seus fills i filles, té a veure amb valors i costums vinculats a la dinàmica de la família tradicional i l'afiliació a l'islam. Atès que això ocorre en un context ~~en~~ què l'islam està en ~~el~~ descàndid a nivell ~~en~~ l'àmbit social, és difícil que els fills i filles d'immigrants ~~—~~ que com tots els nens busquen l'acceptació del grup majoritari ~~—~~ s'identifiquin obertament com a musulmans; i com a fills i filles d'immigrants. El rebuig social cap als fills a causa ~~de~~ el seu fenotip (color de la pell) sol generar reaccions hostils similars.

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

11.- En el context de la criança i educació dels fills i filles de parelles mixtes poden sorgir conflictes pels diferents valors que els pares *senegambians* volen transmetre (~~com ara-g.~~ la jerarquia d'edat i separació de rols sexuals *versus* major horitzontalitat en el tractament intergeneracional i la tendència a la igualtat de rols), i que poden donar lloc a la ruptura de la parella/família. Això pot anar acompanyat d'un procés de revitalització cultural que pot conduir a la formació d'una nova parella endògama del membre estranger (generalment home). Els conflictes en el procés d'educació dels fills i filles i les relacions de gènere en les famílies mixtes i l'eventual revitalització cultural, però, no són necessàriament deguts a un ~~«xoc cultural»~~, sinó a factors situacionals i socials que poden argumentar-se (polítitzar-se, culturalitzar-se) en termes d'~~«incompatibilitat cultural»~~.

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Cursiva

12.- Entre les parelles mixtes amb fills i filles nascuts ~~o~~ socialitzats a Catalunya, el projecte a llarg termini és la residència transnacional (mantenir llars en dos països). El més comú és mostrar ~~les totes~~ dues realitats, i després deixar que ells escullin. La prioritat per als pares és que els fills i filles s'eduquin a Catalunya, ja que això els proporcionarà ~~majors més~~ recursos per a la inserció socioeconòmica i la mobilitat social.

13.- Els ~~propis mateixos~~ fills i filles, nascuts ~~o~~ socialitzats a Catalunya, rarament compleixen les expectatives dels seus pares i mares immigrants. Tendeixen a identificar-se fonamentalment com ~~a~~ catalans o espanyols. No obstant això, ~~els fills i filles~~ poden acomodar identitats de pertinença múltiples. Els diferents graus possibles de multi-posicionalitat dependran en gran mesura del context social, polític i econòmic concret (grau de dissonància o consonància respecte a l'entorn). Contextos desfavorables com la inestabilitat socio-econòmica o la discriminació, poden conduir a processos de reificació ètnica. Però no és necessari un entorn advers perquè tinguin lloc processos de revitalització ètnica o ~~múltiple~~ identificació ~~múltiple~~. Els processos de canvi, retenció i adaptació sociocultural, ~~així~~ com ~~també~~ les respostes identitàries que ~~se'n es~~ deriven d'aquests processos entre els descendents de poblacions immigrades, no són unidireccionals ni irreversibles, sinó multidireccionals i segmentat~~des~~ (poden funcionar en paral·lel, no són necessàriament incompatibles), i són constantment negociat~~des~~ i transformat~~des~~. Això permet argumentar a favor de ~~les~~ d'afiliacions complexes. En aquest sentit, pot ser important per a l'adaptació dels fills i filles o descendents d'immigrants mantenir competències bi-culturals, en el sentit d'aprofitament dels recursos i oportunitats de ~~més un major~~ capital sociocultural que els enriqueix tant a ells com a la societat en general. Seria un error menysprear o pretendre que els vincles multi-culturals no existeixen o que no poden ser sorgir o ser revitalitzats i funcionals.

14.- En general, cal considerar els processos d'interculturalitat i mestissatge des d'una perspectiva que no ~~en~~ minimitzi la ~~seva~~ complexitat: ni l'endogàmia ~~no~~ es pot considerar *a priori* com una opció negativa o anti-integrativa (equivalent a segregació o ~~gubertització~~), ni l'exogàmia com una *panacea* de la integració (no és una precondition per a la integració estructural). A més, són processos multidireccionals i reversibles.

Con formato: Fuente: Cursiva

15.- En el context de formació de parelles mixtes i famílies transnacionals ~~—~~un context d'increment dels fluxos migratoris i d'augment de la complexitat dels processos d'interculturalitat que se'n deriven, i ~~en~~ ~~en~~ ~~què~~ coexisteixen processos de localització i globalització (transnacionalisme) ~~—~~ cal replantejar-se els esquemes tradicionals sobre el que constitueix la pertinença i el lloc, i avançar en una concepció de la ciutadania que consideri la seva multidimensionalitat (política, econòmica, social i cultural) i que reconegui la flexibilitat i multiplicitat d'afiliacions identitàries, tot conciliant la diversitat cultural i identitària amb la cohesió social i política.

1 . **Títol:** *Codesenvolupament i ciutadania: processos de mobilització de migrants equatorians i marroquins a Catalunya*

2 . **Autora:** Eva Østergaard-Nielsen, Departament de Ciències Polítiques i Dret Públic, Universitat Autònoma de Barcelona.

3 . **Grup de recerca:** IGOP (Institut de Govern i Polítiques Públiques) i GRM (Grup de Recerca sobre Migracions).

4 . **Any,** Projecte de recerca, 2004-2007.

5 . **Imatge**

No en té.

6 . **Finançament:** Finançament complementari de la Unió Europea, beca postdoctoral Marie Curie, i del Ministeri d'Educació i Ciència, beca postdoctoral Ramón y Cajal.

7 . **Temàtica específica**

Un estudi sobre la participació local i transnacional dels migrants en el desenvolupament dels seus països d'origen dintre del marc de les polítiques i pràctiques de codesenvolupament. El cas d'estudi tracta la població marroquina i equatoriana a Catalunya.

8 . **Àmbit territorial:** Catalunya, Marroc, Equador.

9 . **Paraules clau:** codesenvolupament, ciutadania, transnacional, Marroc, Equador.

10 . **Tipus de document:** Recerca científica en l'àmbit social.

11 . **Suport:**

Ponències i articles:

- a) *Percepciones y prácticas de codesarrollo entre marroquíes en Catalunya*, presentat a la University of Sussex (IMISCOE) 2005; *2º Coloquio de migración y desarrollo*, Mèxic, 2006; Universitat Autònoma de Barcelona, 2007. Està acceptat a *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (publicació prevista durant l'any 2008).
- b) *Codesarrollo y ciudadanía: procesos de movilización de migrantes*, presentat en congrés a la University of Bielefeld, 2007, i al Danish Institute for International Studies, 2007. Es troba en estat d'avaluació per part d'una revista internacional.
- c) *Codesarrollo, colaboración o cooptación: la relación entre asociaciones de migrantes y ONGs de desarrollo en Catalunya*, presentat en els congressos celebrats al Danish Institute for International Studies, 2005; University of Oxford, 2006; University of Budapest (IMISCOE), 2006; University of Oujda, 2006. **En avaluació.**

Comentario [.1]: On?

INTRODUCCIÓ

1 . L'objectiu d'aquesta recerca és analitzar la relació entre les polítiques i les pràctiques de codesenvolupament i ciutadania a Espanya, amb un enfocament especial en Catalunya. S'han investigat i analitzat les percepcions i pràctiques de codesenvolupament entre diversos actors catalans i migrants, especialment del Marroc i Equador. L'anàlisi sobre ciutadania i codesenvolupament presentat aquí és un dels eixos d'una recerca més àmplia sobre participació local i transnacional de migrants en el desenvolupament i democratització dels seus països d'origen, que també inclou la recerca al Marroc i Equador. Aquí es presenten sobretot els resultats principals de la recerca duta a terme sobre la població marroquina a Catalunya.

METODOLOGIA

2 . S'ha utilitzat una metodologia qualitativa, basada en estudis de casos. La recerca s'ha fet en múltiples llocs (*multi-sited*), sobretot a Catalunya i Espanya i també als països d'origen: Marroc i Equador. La recerca es basa en una combinació de tècniques:

- *Entrevistes qualitatives*: al voltant de 105 entrevistes amb representants d'associacions de migrants, i migrants seleccionats per la seva implicació en activitats en els seus països d'origen. S'han entrevistat migrants del Marroc, de l'Equador i d'altres països de l'Amèrica Llatina. També s'han entrevistat representants d'institucions polítiques i administratives a Catalunya i ONG catalanes, especialment ONG de desenvolupament. Finalment, s'han fet entrevistes al Marroc i a l'Equador amb polítics i representants de l'administració central i local i de la societat civil.
- *Entrevistes de grup*: cinc entrevistes de grup amb migrants equatorians i marroquins a Barcelona, al Marroc i a l'Equador.
- *Anàlisi de documents rellevants* a Espanya, Catalunya, Marroc i Equador, tals com documents i informes sobre codesenvolupament i migració, informes d'institucions i organitzacions implicades en codesenvolupament, etc.
- *Observació participant*:
  - En reunions sobre codesenvolupament i polítiques de migració amb la participació de representants dels col·lectius de migrants i actors catalans. Aquest eix de la recerca ha estat molt important per captar les diferents percepcions sobre el codesenvolupament entre els actors principals.
  - Al Marroc i a l'Equador sobre polítiques d'emigració i codesenvolupament. S'han fet visites *on-site* a una selecció de projectes de codesenvolupament en ambdós països.

RESULTATS PRINCIPALS

3 . **Elaboració comparativa i teòrica:** En els articles en vies de publicació, els resultats es contextualitzen en el seu marc comparatiu i teòric. Cal destacar que el codesenvolupament és encara una política emergent a Espanya. Això limita el material empíric disponible i, per tant, l'abast de les conclusions. Però, al mateix temps, és un moment interessant per analitzar la incidència que té la participació transnacional dels migrants en la relació entre aquests i els seus llocs de residència. Aquí es presenten els resultats de l'anàlisi sobre codesenvolupament i ciutadania, que contribueixen, abans de res, a entendre la importància del context polític per a les pràctiques transnacionals dels migrants, la relació entre migració i ciutadania en un enfocament transnacional, com també el paper d'actors locals i no estatals en la participació i la incorporació local i transnacional dels migrants.

4 . **Context polític a Espanya/Catalunya:** Durant l'última dècada, ha cridat l'atenció entre estats i organitzacions internacionals el paper que poden tenir els migrants en el desenvolupament i la democratització dels seus països d'origen. Una gran part dels estudis sobre la participació dels migrants en el desenvolupament es dedica a l'anàlisi del context polític, econòmic i social en els països d'origen. En contrast, aquest estudi presenta una anàlisi crítica del context polític en un país de residència, Espanya, per examinar com aquest context pot influir en la participació local i transnacional dels migrants. L'estudi analitza com el context a Espanya es diferencia d'altres països receptors a Europa. Actors i institucions a Espanya han parat esment al debat i a les iniciatives que vinculen migració i desenvolupament en l'àmbit internacional o en altres països europeus, sobretot a França. A Espanya, la idea de fomentar una relació més constructiva entre migració i desenvolupament es diu *codesenvolupament*. El codesenvolupament és encara una política pública emergent a Espanya i, per tant, hi ha diferents definicions i percepcions sobre el seu significat en documents estatals, de les comunitats autònomes i dels municipis o d'altres actors no estatals, com les ONG de desenvolupament. A Espanya, com en altres països, el prefix *co-* en *codesenvolupament* significa sobretot dues coses: col·laboració amb els països d'origen en temes de migració i desenvolupament, i el paper actiu dels migrants com a actors en aquests assumptes. L'enfocament se centra sobretot en les remeses, que constitueixen una font econòmica important per als països d'origen dels migrants. Però la contribució dels migrants no és únicament individual. Dintre del marc del codesenvolupament, hi ha també un nombre creixent de projectes, impulsats per associacions o grups de migrants. Aquesta recerca s'ha centrat en l'última dimensió: el paper actiu dels migrants en projectes de cooperació de desenvolupament descentralitzats.

5. **Espanya, i especialment Catalunya, es destaca per diversos motius:**

- *La coordinació [timing].* En contrast amb altres països europeus, com per exemple França, que paren esment en la migració i el desenvolupament, a Espanya el codesenvolupament sorgeix en un moment en què el país comença a definir-se com a país receptor de migrants, els quals, en la seva majoria, fa relativament poc temps que són aquí. Això té diverses implicacions per a la relació entre la integració dels migrants i el codesenvolupament: 1) Espanya està

definint la seva política de migració i d'integració, al mateix temps que està incorporant idees de com vincular migració i desenvolupament. 2) Els migrants i les seves associacions fa menys temps que hi són i estan menys establerts a Espanya.

- *L'enfocament sobre la integració dels migrants:* L'anàlisi de la documentació i de les entrevistes amb actors espanyols i catalans mostren un canvi en l'enfocament del codesenvolupament, que va des d'una vinculació entre desenvolupament i control o gestió dels fluxos de migració fins a una vinculació entre desenvolupament i integració dels migrants. El codesenvolupament, com ocorre a França i a la Unió Europea, es relacionava amb la gestió dels fluxos de migració. Per exemple, els plans inicials de codesenvolupament parlaven, abans de res, de com vincular la tornada dels migrants amb el desenvolupament. Però, paral·lelament, hi ha una creixent atenció a les possibles sinergies entre desenvolupament i integració de migrants. Les definicions a Catalunya impliquen especialment que els migrants puguin ser actors en el desenvolupament del país d'origen fins i tot si hi no tornen. L'estudi analitza idees i polítiques d'integració i ciutadania, i destaca l'enfocament en la participació cívica en l'àmbit local: «ciutadania de la ciutat» en l'àmbit estatal o «ciutadania de residència» a Catalunya. La vinculació entre desenvolupament i integració és més notable en l'àmbit local, perquè mentre les polítiques de control de migració són una prerrogativa estatal, molts governs locals s'han involucrat en polítiques d'integració.
- *La importància del paper d'actors i institucions locals:* Mentre s'està formulant encara una política sobre codesenvolupament més comprensiva, aquesta recerca ha identificat una sèrie d'iniciatives per part de governs regionals, locals, diverses administracions, ONG i associacions de migrants. Els actors locals a Catalunya tenen els seus propis programes i pràctiques en els àmbits de codesenvolupament i incorporació de migrants. La importància dels governs locals està sorgint en els estudis que es duen a terme sobre les dinàmiques d'integració dels migrants. En contrast, tenim encara pocs estudis sobre com el context polític local (el paper d'actors, polítiques i institucions) als països receptors influeix en la participació transnacional dels migrants. El paper tan actiu dels governs locals a Catalunya es veu facilitat per quatre motius: a) la descentralització de la política pública, fins i tot amb la incorporació de migrants; b) el creixent èmfasi en la governança i la inclusió d'actors socials en la política local; c) el fet que els governs locals sovint tenen una tradició (i un pressupost) per a la cooperació descentralitzada en desenvolupament; d) el paper del Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, l'agència de desenvolupament dels municipis catalans, que ha estat pionera en codesenvolupament i ha contribuït a l'enfocament català de la participació activa dels migrants en el desenvolupament. L'estudi mostra dinàmiques diferents entre l'àmbit local i el nacional, que fa més complex el nostre enteniment sobre la relació entre ciutadania i codesenvolupament.

6. Processos de mobilització dels migrants sobre codesenvolupament a Catalunya: S'han analitzat les percepcions i activitats de codesenvolupament entre actors locals a Catalunya. Sota el títol de *codesenvolupament* es duu a terme una àmplia gamma

d'activitats i projectes, impulsats per actors públics i privats (ONG o entitats financeres). La majoria dels projectes en els quals participen les associacions de migrants són consorcis entre una associació de migrants, els governs locals de Catalunya, el país d'origen i, sovint, ONG de desenvolupament en ambdós llocs. El finançament dels projectes és gairebé sempre públic per part d'entitats catalanes (o espanyoles), amb contribucions més simbòliques dels governs locals del país d'origen. Els projectes trobats i analitzats per a aquesta recerca es dirigeixen a millorar les infraestructures en les regions d'origen, a millorar les institucions de salut pública i a contribuir a l'educació de nens, dones o joves en atur. També hi ha projectes per estimular l'ocupació local, per exemple a través de la instal·lació de sistemes d'irrigació al camp o donant suport a cooperatives. Aquests projectes sovint volen fomentar la societat civil en el país d'origen, per exemple estimulant la formació d'associacions de beneficiaris que puguin formular més projectes en el futur.

Una part significativa de les activitats de codesenvolupament es duen a terme exclusivament a Catalunya (i no als països d'origen). Són les activitats de sensibilització, orientades a augmentar la consciència sobre temàtiques relacionades amb la migració, en general, i les possibilitats del codesenvolupament, en particular. Aproximadament el 20 % dels fons que destina el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament al codesenvolupament són per a aquest tipus d'activitats. Això inclou congressos i jornades sobre codesenvolupament, en les quals els actors locals i internacionals exposen les seves experiències de codesenvolupament. Hi ha també un creixent cos de material informatiu sobre el tema. També és important l'existència de cursos de codesenvolupament per a migrants (i altres actors interessats) amb l'objectiu d'incrementar la participació dels migrants en aquest tipus de projectes.

Amb aquestes activitats s'espera aconseguir un augment de la participació dels migrants en el codesenvolupament. En general, la participació dels diferents col·lectius de migrants és molt desigual. En la base de dades del *Fons Català de Cooperació al Desenvolupament*, el 60 % dels projectes de codesenvolupament són impulsats per migrants de l'Àfrica subsahariana (Senegal, Guinea Equatorial i Gàmbia), encara que aquestes nacionalitats només representen el 3 % de la població de migrants a Catalunya. També tenen projectes amb l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament i altres fonts de finançament. En contrast, els migrants del Marroc i especialment els de l'Equador a Catalunya arriben més tard a la participació en el codesenvolupament.

La població marroquina, el col·lectiu de migrants més nombrós a Catalunya, ha estat objecte d'una mobilització intensa per part d'actors catalans. Per exemple, a més de les activitats de mobilització generals, el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament ha contractat un tècnic que ha consultat i impulsat projectes entre la població marroquina i ha supervisat els projectes ja en marxa. Una sèrie d'ONG de desenvolupament han dut a terme una iniciativa, la Xarxa Cornisa, que, entre altres coses, ha organitzat uns seminaris per augmentar la consciència sobre la conveniència d'impulsar el desenvolupament al Marroc entre les mateixes associacions marroquines. Durant l'elaboració d'aquesta recerca, el nombre de projectes de codesenvolupament amb migrants marroquins a Catalunya, en col·laboració amb el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, s'ha triplicat de cinc a l'any 2004 a quinze a l'any

2006.¹ Dotze associacions marroquines implicades en codesenvolupament han format, així mateix, una xarxa per tal de coordinar les seves activitats dintre d'aquest àmbit.

El col·lectiu equatorià encara té pocs projectes a Catalunya. Els projectes que s'han identificat per a aquesta recerca són col·laboracions puntuals amb ajuntaments o ONG de desenvolupament, i no s'ha identificat cap col·laboració establerta amb agències catalanes, com ara el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament o l'Agència Catalana de Cooperació de Desenvolupament. Aquesta dimensió s'està analitzant encara.

7. Col·laboració o cooptació: El paper dels migrants en projectes de codesenvolupament s'ha presentat una mica com a «nou» i útil per a la cooperació descentralitzada. Els migrants, segons les entrevistes amb actors catalans, poden ser els millors interlocutors per a projectes de desenvolupament. Però, a vegades, és difícil veure de quina manera els projectes de codesenvolupament es diferencien d'altres projectes de desenvolupament. Mentre els actors catalans són *comadronas* en la participació dels migrants en el codesenvolupament, són també *guardianes*, que saben com s'escriuen els projectes, quines dimensions s'han de destacar per aconseguir finançament, etc. La relació entre ajuntaments, agències i ONG catalanes i associacions de migrants és molt asimètrica respecte als recursos i al coneixement del discurs del desenvolupament. Especialment en els projectes analitzats els anys 2004 i 2005, en els quals la contribució dels migrants, a part de trobar el lloc i els contactes, és difícil d'identificar.

8. Percepcions i participació dels migrants: La recerca entre les associacions de migrants revela diferents percepcions davant de la idea de participar en el desenvolupament en els seus països d'origen en general, i en projectes de codesenvolupament conjunts amb actors espanyols en particular. Els líders de les associacions marroquines són generalment positius amb la idea de participar en projectes de codesenvolupament. És una oportunitat per retornar una mica més al lloc d'origen. Però també hi ha associacions que vacil·len a involucrar-s'hi. En el cas de la població marroquina i equatoriana, s'han identificat tres raons principals:

- *Recursos i integració:* les associacions marroquines i equatorianes sovint prefereixen concentrar-se en temes relacionats amb la integració dels seus socis, abans que començar a dedicar els seus recursos al desenvolupament del país d'origen. És a dir, que es dediquen a temes de migració irregular, reunificació familiar, educació i segona generació, discriminació en el mercat laboral, el paper de l'Islam en l'espai públic, etc. Atès que els recursos de la majoria de les associacions són limitats, han d'establir un ordre de prioritat dels seus compromisos.
- *Percepcions del país d'origen:* Un altre argument «contra» la participació en codesenvolupament pertany al país d'origen. En ambdós col·lectius, marroquí i equatorià, hi ha associacions més o menys crítiques amb el règim polític del país d'origen. Entre les associacions més crítiques, destaca la falta de confiança en el

---

1. L'estudi inclou també més projectes que no impliquen el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament.

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Código de campo cambiado

Código de campo cambiado

seu sistema polític, cosa que limita la voluntat d'involucrar-se en projectes de desenvolupament sota la idea que «no es canviarà res».

- *Falta d'influència en el projectes*: Algunes associacions manifesten l'opinió que ja hi ha una agenda de codesenvolupament determinada per actors catalans, en la qual els migrants simplement participen sense tenir una influència real. De vegades també s'han escoltat aquests arguments en seminaris i jornades sobre codesenvolupament. No obstant això, la majoria de les associacions entrevistades són positives davant de la idea del codesenvolupament, i pensen que necessiten l'habilitat dels actors catalans amb més experiència en cooperació descentralitzada en desenvolupament.

9. Codesenvolupament i processos d'integració: La vinculació entre codesenvolupament i integració té diversos significats:

a. *Que la participació en codesenvolupament pot fomentar la incorporació dels migrants en els processos cívics locals a Espanya.* Aquest estudi mostra que la participació d'associacions de migrants ha servit com a punt de contacte important entre les associacions i els actors catalans o altres associacions de migrants en l'àmbit local, Espanya, Europa i el país d'origen. Però és important recordar que el nombre d'associacions que participen és limitat, i que les associacions que s'involucren són les que ja tenen més recursos institucionals.

b. *Que una integració «més gran» dels migrants és bona per a la seva participació en el codesenvolupament.* Aquest estudi confirma que la falta de recursos de les associacions i les seves preocupacions amb el procés d'assentament dels seus socis és el primer argument per no participar en projectes de codesenvolupament. Durant aquesta recerca, han sorgit més iniciatives de codesenvolupament que tenen la doble intenció «d'integració aquí, desenvolupament allí», i inclouen activitats paral·leles a Catalunya i al país d'origen. La idea és que aquestes activitats es beneficiïn mútuament. Així, el codesenvolupament ha evolucionat cap a una política d'incorporació dels migrants, a través de la seva dedicació al desenvolupament en els seus països d'origen. És important destacar que Catalunya encara està discutint i definint «el seu» model d'integració (com és el cas de la resta d'Espanya).

10. Codesenvolupament i ciutadania: El diàleg sobre com els migrants poden ser agents de desenvolupament en els seus països d'origen és també un diàleg sobre quin tipus de ciutadania d'Espanya/Catalunya s'imagina per a la seva població migrant. De moment, les definicions de ciutadania per als migrants no tracten una concepció de ciutadania «plena», que doni l'accés a la nacionalitat espanyola. En canvi, conceptes com ara la «ciutadania de la ciutat» (Espanya) o la «ciutadania de residència» són definicions d'una pertinença o ciutadania cívica, amb un enfocament important en la participació dels migrants en assumptes locals. En contrast amb els debats i polítiques de ciutadania nacional o local més *assimilacionistes* existents en altres països europeus, les pràctiques de codesenvolupament, especialment en els ajuntaments de Catalunya, no només accepten sinó que animen a l'orientació i els recursos transnacionals dels migrants com una part integral de les estratègies locals d'integració. D'aquesta manera,

les pràctiques de codesenvolupament signifiquen una obertura a la transnacionalització de la ciutadania local, que permeten als migrants a Catalunya combinar la seva participació i contribució local i transnacional.

Títol: La constitució d'una nova ruralitat? Migració i canvi sociodemogràfic en àrees rurals de Girona: el cas de l'Empordanet.

Autor: Solana Solana, M.

Grup de recerca: Grup de Recerca sobre Migracions, GRM.

Any: 2006.

Resum elaborat per: Miguel Solana Solana.

Imatge (portada de la recerca o de la publicació)

**LA CONSTITUCIÓ D'UNA NOVA RURALITAT? MIGRACIÓ I CANVI
SOCIODEMOGRÀFIC EN ÀREES RURALS DE GIRONA: EL CAS DE
L'EMPORDANET**

Fotografia presa als afores de la Bisbal d'Empordà. 11 de juliol de 2004.

Informe elaborat per
Miguel Solana Solana
(Grup de Recerca sobre Migracions, GRM)
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

Antoniomiguel.solana@uab.cat

Projecte de recerca finançat pel Centre d'Estudis sobre la Despoblació i el
Desenvolupament d'Àrees Rurals, IV Convocatòria CEDDAR d'ajuts a la
recerca. 2003-2004.

Entitat promotora: Centre d'Estudis sobre la Despoblació i el Desenvolupament d'Àrees Rurals (CEDDAR), Saragossa.

Temàtica específica: Estudi sobre els canvis demogràfics i socials que es produeixen a les zones rurals del Baix Empordà a causa de la immigració de població procedent d'àrees urbanes (bàsicament de nacionalitat espanyola).

Àmbit territorial: Catalunya.

Paraules clau: migració ciutat-camp, rural, neoruralisme, demografia, elitització, Girona, Baix Empordà.

Tipus de document: Recerca científica en l'àmbit social.

Suport: Informe.

Enllaç d'accés a la recerca: Informe complet consultable en línia:
<http://geografia.uab.es/migracions/cat/Informe%20final%20proyecto%20CEDDAR.pdf>.

Resum:

1. Objectius de la recerca. La migració cap a les àrees rurals i les petites ciutats immerses en un entorn rural comença a ser un fenomen destacat a Catalunya. Això representa un gir històric respecte al procés de concentració urbana i despoblació rural que han experimentat les societats occidentals durant els segles XIX i XX. Els estudis duts a terme fins ara apunten que aquestes tendències es donen en gran part del territori, amb una especial intensitat a l'àrea metropolitana de Barcelona i a les ciutats de Girona i Tarragona. Es té una certa mesura de les noves pautes de poblament, dels fluxos migratoris i algunes de les característiques dels migrants que traslladen la seva residència cap a la perifèria urbana i les àrees rurals, però el fenomen encara manca d'estudis que intentin analitzar la complexa configuració de factors que hi ha darrere d'aquest procés de dispersió de la població. Per això, una atenció prioritària es dirigeix cap a l'estudi dels factors que hi ha darrere d'aquestes noves pautes de poblament i, especialment i a causa de la seva importància, a les motivacions i causes que estan en l'origen de la migració a les àrees rurals.

Aquests nous fluxos de població tenen una important repercussió sobre diverses característiques de les àrees rurals. D'una banda, modifiquen l'estructura per edats, d'altra banda, modifiquen la composició social i professional de la població que habita en aquests espais. Per tant, aquesta migració és portadora de potencials conflictes i friccions amb la població resident amb anterioritat. Encara que suposa una simplificació i dualització d'una situació més complexa, la recent immigració des de les ciutats cap a les àrees rurals posa de relleu temes com ara els processos de substitució i desplaçament de grups socials, l'elevació del preu de l'habitatge —producte de la pressió de la demanda— o la disputa pel control de les polítiques municipals i de planificació del territori.

2. Marc teòric de referència. Un primer apartat de la recerca analitza les aportacions teòriques més rellevants que des d'altres països (fonamentalment des de la geografia i altres disciplines socials britàniques i franceses) s'han fet a l'estudi d'aquestes noves dinàmiques de la migració que té com a destinació les àrees rurals. L'interès de les aportacions britàniques, especialment, no només recau en l'anàlisi sociodemogràfica d'aquesta migració, sinó que les seves contribucions posen de relleu la complexitat dels processos de canvi en què es troba immers l'espai rural. Els temes que es tracten en aquest apartat són els següents:

- a) L'abast d'aquesta transformació tant temporalment com espacialment.
- b) Els principals factors que expliquen aquest procés, especialment s'avaluen el treball, les preferències residencials i la qualitat de vida.
- c) El debat sobre els processos d'envelliment o rejuveniment que comporta aquesta migració.
- d) Els debats a l'entorn de la posició social que ocupen els protagonistes d'aquesta migració i, especialment, en relació amb la possible aparició de processos d'elitització (ennobliment) en aquests espais rurals.

i) La incidència en el medi rural pel que fa a les dinàmiques econòmiques, laborals i també als conflictes que implica la recepció de nova població.

f) La discussió sobre l'aparició de l'anomenat *camp postproductiu*, que planteja la conversió del territori rural en un espai en què la funció residencial i recreativa relega en un segon terme la funció del rural com un espai de producció.

La situació a Espanya i Catalunya és lluny d'arribar a la quantitat i la profunditat d'aquests estudis. Detectat des de fa alguns anys el procés de creixement de nombrosos municipis rurals, l'atenció s'ha concentrat prioritàriament a posar en relleu la magnitud del fenomen, però deixant més al marge l'estudi de les causes i les conseqüències que està comportant aquesta migració.

3. Metodologia de la recerca. En aquesta recerca s'ha combinat la utilització de la informació estadística disponible amb treball de camp de tipus qualitatiu. L'àrea seleccionada per a un estudi en detall i per poder portar a terme el treball de camp correspon al Baix Empordà nord. Normalment s'identifica aquest territori amb el concepte d'*Empordanet*. Comprèn bàsicament la plana del baix Ter, un territori fortament humanitzat i estructurat per una densa xarxa de camins, petites poblacions i masies. En total són 26 municipis sobre una superfície aproximada de 480 km², el que representa prop del 70 % del territori de la comarca del Baix Empordà, encara que només representa el 28 % de la població.

Les fonts d'informació per a la realització de l'estudi han estat les proporcionades pels organismes estadístics següents: Institut Nacional d'Estadística i l'Institut d'Estadística de Catalunya. Les principals fonts estadístiques que s'han utilitzat han estat: 1) Censos i padrons de població (volum de població censada i característiques de l'estructura per edat; composició sociolaboral de la població resident en els municipis; habitatge; mobilitat quotidiana. 2) L'estadística de variacions residencials (fluxos migratoris).

El nombre d'entrevistes fetes a immigrants que haguessin arribat després de l'any 1990, de nacionalitat espanyola i procedents de ciutat, va ser de vint. De manera complementària es va plantejar durant la realització del treball de camp la conveniència de fer algunes entrevistes a persones que haguessin nascut i visquessin en els municipis seleccionats, així que se'n van fer deu a població autòctona. Un altre grup d'entrevistes es van dirigir específicament a informants clau (alcaldes i un grup reduït i heterogeni de persones i institucions vinculades a la protecció del territori i el seu paisatge físic i social, ja sigui des d'una posició institucionalitzada, com per exemple el Consorci de Protecció dels Gavarres o la Fundació Josep Pla, ja sigui des d'organitzacions «privades» com ara Salvem l'Empordà, Aritjol, o Unió de Pagesos). El total d'entrevistes fetes a informants qualificats va ser de tretze: sis a alcaldes i sis a la resta d'organitzacions i institucions vinculades a l'estudi i protecció del territori.

Comentario [1.1]: Sis i sis fan dotze, falta una entrevista, doncs.

Les entrevistes es van fer entre juliol i setembre de 2004.

4. Resultats principals

4.1 Sobre la incidència en l'evolució de la població

a) *L'aparició de noves dinàmiques demogràfiques en el medi rural.* A partir d'aquesta recerca s'ha constatat l'aparició de noves dinàmiques en l'evolució de la població que presenten els municipis de l'àrea estudiada. La pèrdua de població, un fenomen pràcticament ininterromput des dels anys cinquanta i que s'aprofundeix en la dècada dels setanta i principis dels vuitanta, dóna pas a una situació caracteritzada pel creixement de nombrosos municipis, amb independència de la seva grandària. Ara bé, i a diferència del que succeeix a les comarques que conformen la Regió Metropolitana de Barcelona, les taxes més altes de creixement en l'àrea d'estudi es concentren a la Bisbal i Torroella, les dues petites ciutats que structuren aquest territori, i en els municipis de més població. Per sota dels cinc-cents habitants l'evolució és més heterogènia. S'han atenuat les pèrdues i en alguns casos hi ha fins i tot un repunt de la població, però dintre de nivells moderats, la qual cosa convida a una lògica prudència respecte a la consolidació d'aquestes tendències en un futur.

b) *El component bàsic del creixement o de l'atenuació de les pèrdues de població és el saldo migratori.* El creixent envelliment de la població situa els municipis davant d'uns saldos naturals que es deterioren progressivament, encara que el repunt actual de la fecunditat i la incidència de la migració estrangera procedent de països pobres en algunes localitats pot variar en un futur pròxim aquesta evolució. De manera bastant generalitzada, s'observa una clara descompensació entre el saldo migratori amb els municipis i comarques més pròxims, i en aquest cas especialment la ciutat de Girona, respecte al que aquests municipis mostren amb Barcelona i la resta de la Regió Metropolitana. En aquest últim cas, el saldo migratori és positiu i amb tendència a incrementar-se en els últims anys. Això suposa revertir una de les tendències més consolidades d'aquests municipis, que durant dècades han perdut població de manera constant amb Barcelona i la seva àrea més pròxima. D'altra banda, respecte a la migració cap als municipis més importants de la comarca i de les comarques pròximes, les dades mostren que els municipis de l'Empordanet encara segueixen mantenint un saldo migratori negatiu.

c) *La tendència a l'envelliment continua en aquests municipis i pot accentuar-se en un futur pròxim.* Tant les dades com la informació recollida en les entrevistes mostren la situació d'expulsió de població jove dels municipis més petits cap a les ciutats més pròximes, a causa de més oportunitats laborals i de l'evolució del mercat residencial en aquest territori. Els perfils de la migració —immigració i emigració— per edat mostren significatives divergències entre els diversos municipis. El creixent saldo migratori positiu que mostren els municipis estudiats no permet apuntar cap a un clar rejuveniment de la població, si exceptuem el cas de Torroella, que atreu en l'actualitat població jove dels municipis rurals pròxims i s'ha convertit en una important destinació per a la immigració estrangera, principalment marroquina. En la resta del territori i especialment en els municipis de menys dimensió, ens trobem davant d'una situació de clar envelliment. L'aportació exterior, a més, no és capaç d'invertir aquestes tendències. És més, estem davant d'una situació que pot derivar cap a un creixement molt destacable de l'envelliment d'aquests municipis si augmenta la seva funció com a espai residencial per a persones jubilades procedents tant de la resta de Catalunya com d'altres països europeus. Aquest fenomen s'està donant en l'actualitat amb més

intensitat en la franja costanera, però la creixent valoració del paisatge i els pobles que se situen en la segona línia pot dur a una extensió d'aquest procés cap a aquests municipis. En l'actualitat ja és un problema destacat la necessitat de millorar l'atenció i els serveis cap a una població que envella amb rapidesa, però a la qual se li poden sumar en un futur pròxim uns fluxos significatius de població envellida que, de manera permanent o estacional, estableixi la seva residència principal o una de les seves residències en aquesta àrea.

d) *La recuperació de la vitalitat social i econòmica d'aquests municipis no està clara a pesar de les noves dinàmiques demogràfiques.* La marxa de població jove, el creixement de la segona residència o la falta d'oportunitats laborals condueixen a una pèrdua de la vida i les relacions quotidianes en els pobles. *Pobles de postal, pobles dormitori o pessebres* són algunes de les denominacions que comencen a adquirir uns pobles que s'embelleixen i restauren, però en els quals no es pot evitar una certa sensació d'artificialitat, el que podríem considerar una certa museïtzació dels pobles i del territori rural circumdant; pobles per al gaudi de turistes i per al repòs i oci de la població que hi té les seves segones residències. En el cas que hi hagi establiment de la residència principal, aquesta població treballa i duu a terme gran part de la seva activitat quotidiana normalment fora. Aquest és un dels reptes més grans que ha d'afrontar aquest territori i del qual és conscient la seva població, d'acord amb les entrevistes efectuades.

4.2. Sobre la incidència econòmica

a) *Ruptura del binomi/associació agricultura-rural.* L'associació agricultura-rural que s'ha anat esvaint en gran part del territori català, mostra també una forta acceleració en els últims anys a l'Empordanet. Encara que ens trobem davant d'un paisatge on l'activitat agrària deixa encara l'empremta de manera destacable, la població que resideix en aquest territori abandona les activitats agràries i el nombre d'agricultors descendeix amb gran rapidesa. La subsistència dels que queden passa per un procés de concentració de terres, pròpies i arrendades, que augmenta la grandària mitjana de les explotacions. A això s'han de sumar les ajudes europees que condicionen al seu torn el tipus de produccions agràries que s'estenen pels camps. Són poques les terres fins ara abandonades. Només en el cas del límit amb la comarca del Gironès, on se situen terres poc fèrtils i difícils d'adaptar a la creixent mecanització a causa del seu relleu, és possible observar aquesta pèrdua de l'activitat agrària. La seva situació elevada i la creixent valorització d'aquests paisatges i els seus pobles les situa en el punt de mira de la possible construcció de noves residències i urbanitzacions. Per contra, a la plana l'activitat agrària es manté i en el cas de les terres dedicades als fruiters, pròximes a la desembocadura del Ter, es tracta d'una activitat rendible, amb una forta capacitat exportadora.

b) *Noves activitats com ara els serveis i la construcció es constitueixen en la base econòmica d'aquests municipis.* La proporció d'agricultors descendeix i aquest és un procés que es dona en el conjunt de municipis, fins i tot en aquells de menys dimensió. Els serveis, especialment lligats al turisme i el comerç, i molt especialment la construcció, en aquest cas molt relacionada amb la rehabilitació d'habitatges, són les activitats econòmiques en clara expansió i que concentren una part creixent de la població ocupada en aquest territori.

c) *Els municipis es converteixen prioritàriament en espais de residència però no de producció.* Potser el procés més destacable és la *deriva residencial* d'aquest territori i especialment dels municipis de menys població. La proporció de població ocupada en relació amb les ocupacions mostra un deteriorament continu i clar. Els llocs de treball tendeixen a la concentració en les dues principals ciutats, la Bisbal i Torroella, com també a Girona i la resta de petites ciutats de la mateixa comarca i de les comarques veïnes. Aquest procés és especialment palès en els sectors professionals de més qualificació, en els quals, per tant, hi ha els nivells de mobilitat obligada residència-treball de més intensitat.

d) *El treball és un factor poc rellevant de la migració procedent de ciutats i que s'instal·la en aquests municipis.* El treball i la generació de llocs de treball, per tant, no apareixen com una de les motivacions que les persones entrevistades esmenten i que situen com a claus per al seu establiment en aquest territori. Es tracta en general de població amb nivells d'estudis i qualificació professional mitjans i alts que estableixen la seva residència en aquests municipis atrets per les condicions ambientals, la qualitat de vida que proporciona un territori encara la presència de la naturalesa, unes formes de vida menys estressants i uns ritmes vitals més pausats. Aquests són elements que es valoren com a claus per explicar aquesta migració. En molts casos, es tracta de població que manté les seves ocupacions anteriors a les ciutats de procedència o que busca noves oportunitats d'ocupació a la xarxa de petites i mitjanes ciutats que estructurin el conjunt de comarques que es localitzen al nord-est de la província de Girona. En alguns casos, tan sols implica trasllats dintre d'una mateixa institució, ja sigui serveis sanitaris, educatius, bancs i caixes d'estalvi, ajuntaments, etc. El factor treball, per tant, manté una posició secundària com a element causal per a aquest tipus de migració. Segurament l'augment de la capacitat de desplaçament quotidià de la població incideix i incidirà en aquesta creixent dissociació dels espais residencials i els espais de treball, dels quals aquest territori ja és una bona mostra.

i) *L'impacte econòmic és més indirecte —generació d'una demanda de serveis— que directe.* Tampoc no s'ha pogut constatar una incidència directa en la dinamització de l'economia i el treball amb l'arribada d'aquesta població. No es creen noves empreses, indústries o serveis per part d'aquesta població, en termes generals. Ara bé, sí que caldria considerar-ne l'impacte indirecte. D'una banda, en les demandes de rehabilitació i adequació del parc residencial, la qual cosa suposa una important demanda de treball per a tot un conjunt de petites empreses constructores dedicades a la rehabilitació i la construcció d'habitatges en els municipis de l'àrea d'estudi. El dubte que es planteja en l'actualitat és l'abast temporal d'aquesta dinamització, atesa la situació de «saturació» en la rehabilitació dels habitatges en aquests pobles, ja sigui per destinar-les a primera o segona residència. D'altra banda, es tracta d'una població que demanda tot un seguit de serveis, normalment de baixa qualificació, tals com la cura i neteja de cases, el servei domèstic, tasques de jardineria, petites reparacions, etc. I per a les quals sol recórrer a la població autòctona d'aquests pobles, homes i dones d'edat avançada que obtenen una font d'ingressos complementària ocupant aquestes tasques.

4.2. Sobre la incidència social

a) *El procés de recuperació del parc residencial d'aquests pobles està generant*

dificultats en l'accés a l'habitatge per part de la població jove i en general amb un menor poder adquisitiu. L'arribada d'aquesta nova població significa una profunda transformació en la composició social de viles i pobles de l'àrea d'estudi. D'una banda, aquest influx de població té una incidència positiva quan està permetent la recuperació «física» dels pobles, la rehabilitació d'un patrimoni residencial poc valorat i en decadència fins fa pocs anys. Estem en un moment d'inflexió que trenca amb la dinàmica de pèrdua constant de població. Un simple passeig per aquests municipis permet observar clarament la recuperació, rehabilitació, reforma i cura amb què es mantenen en l'actualitat. En aquest sentit, es valora especialment per part de l'administració i la població autòctona el procés de recuperació basat en la rehabilitació de cases de poble i masies, les dues tipologies d'habitatge més valorades. Però aquesta recuperació ve acompanyada per un encariment progressiu de l'habitatge que si bé té un costat positiu per a la població autòctona, ja que veu revaloritzat el seu patrimoni, pot incidir negativament sobre altres sectors de la població, en aquest cas especialment en la població jove d'aquests pobles, que no té capacitat per accedir a aquests habitatges i marxa, per obligació però també per elecció, a les petites ciutats de l'entorn. En aquestes ciutats és possible trobar habitatges a preus més assequibles, més adaptades a les necessitats d'aquesta població, amb un millor equipament i en uns municipis que proporcionen més nivell de serveis: comercials, educatius, sanitaris o d'oci, per posar només alguns exemples.

b) Les polítiques d'habitatge no poden descurar les àrees rurals i les problemàtiques específiques i singulars que presenten. Aquesta situació repercuteix en el procés anterior de creixent envelliment de la població i suposa un risc i un problema que ha aparegut en nombroses entrevistes tant a població immigrant, autòctona com a les estructures administratives. Des d'aquestes instàncies es reclama, per tant, que les noves polítiques d'habitatge no marginin l'espai rural, sinó que el tinguin en compte en la seva especificitat i en les noves problemàtiques que sorgeixen, ja que la població d'aquests municipis ha de tenir la possibilitat de continuar residint-hi.

c) Es constaten indicis de elitització social (ennobliment) a causa de la recepció d'una immigració amb un nivell adquisitiu, educatiu i una posició social que desplaça altres sectors de la població que viuen en aquests municipis. L'aparició d'aquests processos de canvi i substitució dirigeixen la nostra atenció cap a un fenomen poc estudiat en el nostre país i que necessitaria més atenció, com és el procés de elitització social en l'espai rural. I segurament demanaria la realització de casos més detallats que s'estudiés aquest procés en un conjunt molt més reduït de municipis, on es tracés de manera detallada la seqüenciació d'aquesta transformació. Per tant, ens trobem davant d'un espai rural —en aquest cas, l'Empordanet— en el qual no només s'aprecien tendències cap a una especialització residencial, sinó que a causa del seu prestigi històric i paisatgístic mostra una elitització social per part d'una població que de manera permanent i de manera molt més acusada estacionalment fixen la seva o una de les seves residències en aquest territori.

d) No es detecten conflictes significatius entre la població autòctona i la nova immigració procedent de ciutat. Aquests canvis són susceptibles de generar conflictes i friccions entre la població autòctona i els nous grups de població que s'instal·len. En el treball de camp efectuat s'ha pogut constatar que aquestes friccions existeixen i van ser més acusades en els moments inicials d'instal·lació d'aquesta població, però, no obstant això, no han passat de constituir motius d'enfrontament anecdòtics, moltes vegades

centrats en la paradoxal pervivència de certes activitats agràries en aquests pobles, i que xocaven amb la població que s'instal·lava o té la seva segona residència i que fa un ús nou i diferent del poble i del territori. En tot cas, es tracten de conflictes presents i potencials que es perceben com a secundaris davant de la preocupació existent pel creixement de la població estrangera procedent de països del Tercer Món, especialment marroquins, que s'instal·la en aquests municipis i que situen en l'actualitat la comarca del Baix Empordà com la segona quant a percentatge de població estrangera sobre població total a Catalunya. La creixent presència de població de ciutat i els canvis en la forma de vida en aquests pobles han de situar-se en un context més general: en la pèrdua de les relacions quotidianes entre les persones i de la seva relació amb el medi, que havia caracteritzat la vida en el medi rural. Encara és possible apreciar un ritme de vida més pausat, una força més gran dels llaços que lliguen la població i el coneixement mutu i la solidaritat que té la població que resideix en aquests pobles. Però l'adopció d'estils de vida més urbans, la pèrdua de la preocupació pel medi, la creixent mobilitat de la població o la irrupció d'un turisme de masses, que condiciona en bona mesura tota l'economia i l'activitat quotidiana de la població, són alguns dels elements que contribueixen a transformar la forma de vida dels seus habitants i a difuminar les diferències amb la forma de vida de les ciutats.

i) *La immigració suposa un impuls a la dinàmica social i cultural d'aquests pobles.* En tot cas, sí que sembla que la població procedent de ciutat pot haver tingut un efecte positiu en la dinamització organitzativa, social i cultural d'aquests pobles i aquest territori. Es tracta d'una població que s'ha interrogat sobre la seva pròpia forma de vida a ciutat, que mostra tot un seguit d'inquietuds i interrogants sobre la seva vida i com vol viure-la, i això fa que fàcilment puguin passar a intentar desenvolupar-les i plantejar-les en aquest nou territori que constitueix per a ells una elecció desitjada i estimada. No obstant això, un altre element que es plantejava en un inici en aquest estudi ha estat poc explorat finalment: és el cas de la implicació política de la població de recent instal·lació en les polítiques municipals i la seva influència en la presa de decisions sobre el futur d'aquests pobles i, especialment i a causa de la importància que té aquest tema en l'actualitat, en la planificació urbanística i el desenvolupament residencial.

NOTA: De la recerca s'ha derivat l'article disponible en línia: SOLANA SOLANA, M. (2006). «Nuevas dinámicas migratorias en los espacios rurales: vivienda, cambio social y procesos de elitización. El caso del 'Empordanet' (Gerona)» *AGER. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 5, p. 57-87: http://www.ceddar.org/content/files/articulof_259_03_Ager%205,3.pdf.

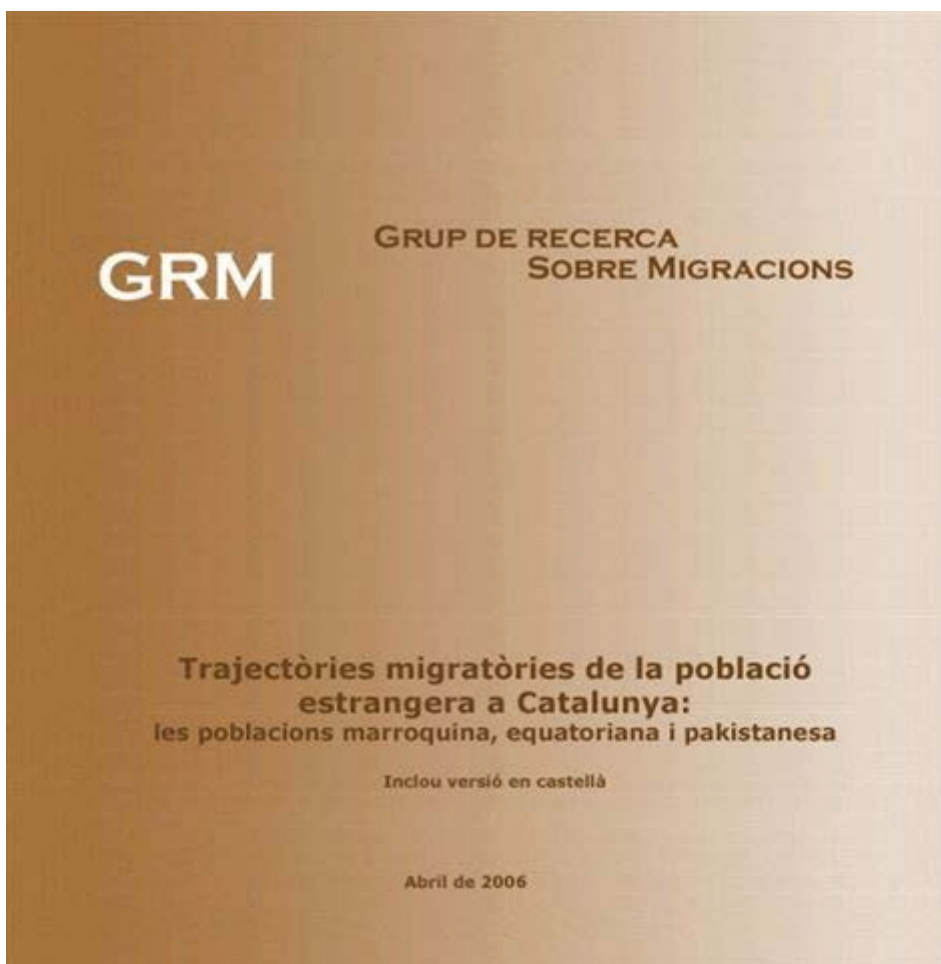
Títol: *Trajectòries migratòries de la població estrangera a Catalunya. Les poblacions marroquina, equatoriana i pakistanesa*

Autors: Carmen Artal Rodríguez, Àngels Pascual de Sans (GRM) i Miguel Solana Solana (GRM).

Grup de recerca: Grup de Recerca sobre Migracions (GRM).

Any: 2005-2006 (treball de camp, estiu-hivern del 2005), presentat l'abril del 2006.

Imatge (portada del CD amb l'estudi en català i en castellà)

Entitat promotora: Fundació Jaume Bofill i Secretaria per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya.

Temàtica específica: estudi de les trajectòries migratòries, els itineraris d'accés i les perspectives de futur de les poblacions equatorianes, marroquines i pakistaneses residents a

Catalunya. Aquestes trajectòries es vinculen principalment amb la família i les xarxes migratòries, per una banda, i l'activitat econòmica, per una altra.

Àmbit territorial: Catalunya.

Paraules clau: trajectòria migratòria, xarxes migratòries, Catalunya, població equatoriana, població marroquina, població pakistanesa.

Tipus de document: recerca científica en l'àmbit social.

Suport: informe (editat en format CD, ISBN: 978-84-690-6802-1).

Enllaços d'accés a la recerca

Plantejament de l'estudi

El procés migratori sovint comporta la successió de desplaçaments i assentaments de la població. Malgrat aquesta visió de la migració com a trajectòria, són pocs els estudis que l'han pres en consideració fins ara. La manca d'estudis que focalitzin l'atenció en aquest sentit es deu, en part, a les dificultats d'obtenir informació. Les fonts estadístiques catalanes i espanyoles ofereixen poca informació sobre les trajectòries migratòries de la població, tant espanyola com estrangera.

El treball que es presenta es proposava veure de quina manera les persones de nacionalitat estrangera que immigren a Catalunya arriben i s'insereixen en els llocs on resideixen, quins són aquests llocs, quins projectes tenen, com es mouen pel territori català i més enllà i com es relacionen amb el seu lloc d'origen o llocs on han residit anteriorment. Sense obviar el fet bàsic que la permanència i l'assentament en un lloc depenen molt de les circumstàncies en què es trobin els nouvinguts, cal també considerar i veure la forma i la significació que pren el cas de persones i d'unitats domèstiques que són a Catalunya d'una manera temptativa, provisional, per compte propi o com a baula d'una xarxa familiar o de grup; gent que fa la prova d'emigrar o que, ja fet el pas, es mou per dintre de Catalunya, o per Europa, buscant el lloc més adient. O bé el cas de gent que és al país de manera més permanent però tenint la residència a Catalunya com un lloc de segon ordre, mantenint-ne constantment un altre com a lloc de referència bàsica. Un estudi d'aquestes característiques és rellevant amb vista a afavorir que la gestió de la immigració i la planificació de les actuacions a emprendre al voltant del tema pugui combinar amb encert les polítiques més clàssiques amb unes que tinguin en compte les noves formes del fenomen que s'apunten actualment. En definitiva, es tractaria de propiciar una política que faci possible la vinculació al país d'aquells que s'hi volen establir, en major o menor grau, o es plantegen fer-ho si les circumstàncies els són favorables, i que garanteixi a les persones que només hi són de pas una estada en condicions adequades tant per elles mateixes com pels seus entorns i pel conjunt del país.

Objectius de l'estudi

a) Conèixer les formes que prenen els itineraris d'accés a Espanya/Catalunya per part dels immigrants i les motivacions i expectatives que es troben en la base de l'elecció de Catalunya com a destinació i lloc d'assentament.

b) Estudiar les perspectives de futur, la possible tornada al país d'origen o la migració cap a altres estats i els vincles amb la població del país d'origen. En aquest sentit, s'intenta superar la perspectiva de la migració com a simple desplaçament entre lloc d'origen i lloc d'arribada. Alguns estudis fets fins ara ja indiquen la creixent complexitat dels itineraris migratoris internacionals i el creixement de les relacions i la mobilitat transnacional.

c) Conèixer les trajectòries migratòries de la població estrangera resident a Catalunya. No es volia limitar l'estudi als desplaçaments interns a Catalunya, ja que les pautes de mobilitat

són complexes i els desplaçaments dintre de l'Estat espanyol i entre Catalunya i l'estranger formen part, en certs casos, de l'itinerari migratori d'un nombre significatiu de persones.

d) Vincular aquestes trajectòries migratòries amb dos factors que són bàsics per comprendre les lògiques de la mobilitat espacial: la família i les xarxes migratòries, i l'activitat econòmica. Es va voler prestar una atenció especial a aquests factors que, sense ser únics, sí que condicionen de manera clara les característiques dels desplaçaments i l'establiment del lloc residència.

e) Presentar les pautes territorials dels itineraris migratoris que segueixen els estrangers a Catalunya, i informar també dels factors que hi incideixen. Assenyalar els elements que es considerin d'interès per a una millora en les polítiques destinades a l'atenció de la població estrangera i les demandes que planteja a l'Administració pública en temes com l'habitatge, l'escolarització, la salut, etc. La mobilitat de la població estrangera és elevada i és una mobilitat condicionada en part pel mercat laboral i de l'habitatge i en part per l'ús de determinats serveis oferts per les institucions públiques.

Metodologia

L'opció metodològica adoptada per portar a terme el nucli d'aquest estudi ha estat l'anàlisi qualitativa. La metodologia qualitativa era la que millor s'adaptava al tipus d'objectius que s'anaven perfilant —representacions, orientacions, lògiques de la mobilitat espacial, tendències. No es tractava de quantificar i de mesurar sinó de detectar i comprendre els significats d'uns fets socials complexos.

Els criteris per a la tria de les nacionalitats d'estudi van tenir en compte el nombre de residents a Catalunya i la seva adscripció a diverses àrees geogràfiques de procedència. Les nacionalitats finalment escollides van ser: Marroc (Àfrica), Equador (Amèrica) i Pakistan (Àsia). Es va optar per un nombre reduït de col·lectius amb l'objectiu de poder aprofundir més en cadascun dels escollits, com també per poder segmentar les diferents variables amb què es jugava a cada col·lectiu. El Marroc i l'Equador destaquen als seus continents respectius pel seu volum de presència a Catalunya. En el cas d'Àsia, la Xina té més efectius aquí que al Pakistan, però la diferència és moderada i el col·lectiu pakistanès es va considerar més homologable als altres.

La recollida directa d'informació per a l'anàlisi qualitativa es va basar en entrevistes lliures, la majoria individuals, dues d'aparellades i nou en petits grups (entre tres i quatre persones). El grup, com a lloc d'interacció i confrontació d'opinions, aporta una riquesa que difícilment s'obté a les entrevistes individuals. El nombre de persones entrevistades per a cada nacionalitat va ser: població equatoriana (21 persones, 10 homes i 11 dones); població pakistanesa (24 homes; no es van entrevistar dones atesa la seva escassa presència a Catalunya); població marroquina (23 persones, 17 homes i 6 dones). Per a la realització de les entrevistes es van delimitar unes zones d'estudi, atenent bàsicament al volum de població estrangera i a la presència d'estrangers de les nacionalitats seleccionades. Pel que fa a la selecció dels entrevistats es van tenir en compte les variables següents: sexe (excepte en el cas de la població pakistanesa, amb una presència de dones molt escassa), edat (a la

franja dels 20-45 anys, amb alguna excepció) i temps de residència a Espanya. El treball de camp es va fer entre el 4 de juliol i el 24 de desembre de 2005. Es van fer un total de 75 entrevistes, 7 de les quals corresponien a informants clau i 68 a immigrants estrangers de les nacionalitats mencionades abans. La necessitat de fer intervenir intèrprets va afegir entrevistats no programats inicialment, que no estan comptabilitzats en la metodologia però sí que es van considerar en l'anàlisi algunes de les seves opinions.

Es va buscar diversificar al màxim les fonts de captació dels immigrants estrangers que es van entrevistar. Per aquest motiu no es va considerar la utilització del mètode «bola de neu», que, malgrat la seva eficiència, podia introduir desviacions en la informació recollida. La captació es va fer per part de professionals en un 50 % aproximadament dels casos, i a les quatre províncies: Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona. Així mateix, es van utilitzar els contactes proporcionats per diverses mediadores culturals àrabs i, per últim, els contactes personals «accidentals» per acabar de completar el ventall de població entrevistada.

Principals resultats

Sobre les xarxes familiars

Evidentment la presència de xarxes familiars a Espanya/Catalunya determina en bona mesura l'elecció del lloc de destinació i facilita tota una sèrie de qüestions de tipus pràctic però també emocional. La no existència d'una xarxa provoca que la situació sigui molt més dura. En un sentit geogràfic més ampli, l'existència de xarxes familiars a Europa, sobretot per part de la població marroquina i pakistanesa, condiona una gran mobilitat transnacional i deixa oberta la porta a possibles trajectòries futures cap a aquests països.

El caràcter de les xarxes dels col·lectius —conformades pels paisans— és doble. Per una part exploten el seu propi col·lectiu, però per una altra part també hi presten una sèrie de serveis. En el moment de la sortida aquest servei es materialitza en la prestació d'ajuda en la documentació. En el país d'arribada tenen un paper important en la cerca d'habitatge i feina. També s'observa l'aparició d'empreses de serveis (gestories, empreses de treball temporal) dels mateixos immigrants que els ajuden en aquests temes.

En el cas de la població equatoriana les xarxes mostren algunes especificitats que les diferencien de les dels altres dos col·lectius estudiats. Són xarxes de familiars o d'amics definides pels immigrants mateixos com a poc solidàries.

Sobre les trajectòries migratòries

Les destinacions preferents de la **població marroquina** són altres països europeus, especialment França, a causa de la qualitat de les seves prestacions socials, però Espanya apareix com la porta d'Europa i en certs casos apareix com una primera etapa en la trajectòria migratòria. També és la «porta» del Marroc. En alguns casos i després d'una

situació d'indocumentació en algun país Europeu (França, Holanda, Alemanya...) per diversos anys, Espanya és un lloc per cercar i obtenir els «papers», regularitzar la situació i poder tornar al Marroc.

Les possibilitats d'instal·lar-se i de regularitzar-se en els països «preferits» d'Europa s'han vist dràsticament reduïdes des que s'apliquen polítiques més restrictives a l'entrada i instal·lació de població estrangera. Una de les possibilitats més clares —i legal— per als homes és el casament amb una marroquina ja nacionalitzada. Per altra banda, l'obtenció d'un visat és una estratègia cara i laboriosa. En el cas del visat de turista només permet una estada per 21 dies i cal demostrar que s'està treballant i que es disposa d'una determinada quantitat de diner al banc. El visat d'estudiant, una altra possibilitat, és especialment car (sis mil euros) i es converteix en una aposta arriscada.

Aquestes dificultats converteixen Espanya/Catalunya en el lloc d'instal·lació per a algunes de les persones entrevistades que vivien a Catalunya. Les experiències recollides a les entrevistes han permès establir les variants d'entrada següents: a) colar-se al vaixell; b) la compravenda de contractes; c) la pastera; d) colar-se en cotxe; e) el visat de turista. Una vegada a Espanya les trajectòries estan molt condicionades pel fet de tenir xarxa familiar o no. Si se'n té, es va directament a la llar familiar. Si no, s'han recollit diverses experiències que passen per anar directament a Barcelona, una ciutat gran que ofereix oportunitats i actua com a centre de distribució cap a altres indrets; Lleida, on molts homes marroquins en anys anteriors han passat per l'experiència dels tres mesos de «vacances» recollint fruita a la província i, posteriorment, ja es dirigeixen directament a aquests llocs coneguts; o es passa per una primera etapa a Andalusia amb l'objectiu de recollir informació i preparar la tàctica posterior.

Per al **col·lectiu equatorià**, la primera destinació migratòria «somiada» són els Estats Units, però en l'actualitat també ha restringit les condicions d'accés i el preu que s'ha de pagar és molt elevat (catorze mil dòlars, surt en alguna entrevista). La segona opció és Europa, més barata (entre tres mil i quatre mil dòlars), i Espanya és la destinació preferida per la facilitat que representa la llengua comuna. La migració equatoriana que arriba a Espanya ho fa de manera majoritària directament des de l'Equador, sovint amb escales a altres països de l'Amèrica Llatina i alguna escala «estratègica» a Europa. Només una minoria prové d'algun altre país europeu.

Les xarxes de sortida estan marcades per la presència dels *coyoters*, que cobren uns interessos molt elevats per prestar el diner necessari per al viatge i la *bolsa*. Les estratègies per entrar a Espanya passen per l'obtenció d'un visat de turista, cada cop més difícil d'obtenir perquè la quantitat de la *bolsa* que es demana s'ha incrementat i hi ha un nivell elevat de rebuig. Una altra manera és l'existència d'una oferta de feina, que es presenta pel seu examen al consolat corresponent. També apareix l'opció d'obtenir el passaport bolivià —en el moment en què es van fer les entrevistes no es requeria visat d'entrada a Espanya per als bolivians—, ja que s'han endurit les condicions d'entrada per a la població equatoriana en els últims anys.

Les dones que arriben soles es dirigeixen de manera prioritària a Madrid i a Barcelona, on troben ocupació en els serveis domèstics o en algun altre tipus de serveis d'atenció i cura de

persones. En la cerca de feina tenen un paper destacat els convents i les parròquies, que funcionen com a agències de col·locació gratuïtes. Barcelona té una gran capacitat d'atracció, ja que els salaris són més elevats. En el cas de l'arribada d'homes sols hi ha una gran mobilitat inicial, ja que els costa molt trobar feina, i les tasques agrícoles són una de les primeres ocupacions que troben. Aquest és un punt de diferenciació respecte a les seves compatriotes femenines, ja que la seva mobilitat inicial és menor: tenen una font de feina «segura» en el servei domèstic, en certs casos com a internes, i disposen d'unes xarxes d'acollida i col·locació que no estan preparades per ajudar els homes a trobar feina.

Com en el cas de la població equatoriana, per a la **població pakistanesa** també els Estats Units apareixen com la primera destinació somiada. I com en aquell cas una barrera significativa n'és el preu. El somni europeu és la segona opció. L'elecció entre Espanya i un altre país europeu passa per la disjuntiva entre la major facilitat d'obtenir la documentació (en el cas espanyol) o tenir una feina més ben pagada (en països com Alemanya, França, etc.).

Una gran part dels pakistanesos entrevistats van arribar a Barcelona directament des del Pakistan amb un precontracte de treball, normalment enviat per un compatriota al qual se li paga una determinada quantitat. Una part important dels pakistanesos entrevistats han viscut prèviament en altres països europeus però en situacions d'il·legalitat. L'enduriment de les polítiques migratòries més la por a la policia, la xenofòbia i el racisme fan que la seva visió d'aquests països sigui menys idíl·lica que en el cas de la població marroquina i que Espanya sigui una destinació ben valorada.

Sobre les noves tendències migratòries

L'estudi també ha permès detectar l'aparició de noves tendències migratòries en els tres col·lectius estudiats. En el cas de la població marroquina destacaria l'increment en l'arribada de dones soles amb projectes autònoms: en alguns casos es tracta de dones força joves (vint anys), però també hi hauria el cas de dones divorciades i dones casades i amb fills com a avançada d'un posterior reagrupament familiar. En el cas dels immigrants pakistanesos, la nova immigració està conformada per solters que tenen projectes més ambiciosos —no redueixen la seva presència en el mercat laboral a un sector de feines quasi fixes—, es relacionen amb els autòctons, tenen i volen tenir un millor domini de la llengua i s'identifiquen amb Barcelona/Catalunya.

Sobre el fet de viure al país de recepció

Una constant en tots els entrevistats que porten més de cinc anys a Catalunya/Espanya és l'existència d'un projecte inicial (treballar dos o tres anys, guanyar diners i tornar al país d'origen per fer-se una casa o muntar un negoci) que sovint s'allarga en el temps a causa de la dificultat de trobar feina sense papers. L'obtenció de la documentació (per a una gran majoria no és possible abans dels tres anys) significa un nou compte enrere i la reconversió del projecte. No s'acostuma a plantejar el retorn sense haver complert aquest projecte inicial, ja que això significaria tornar com a fracassat, sense recuperar o tornar els diners

invertits en el viatge. La demora en l'accés als papers no només significa reformar el projecte inicial sinó que apareix l'incentiu per procedir al reagrupament familiar, obre les portes a la possibilitat d'obtenir una feina millor, un habitatge digne, els préstecs i les hipoteques amb els bancs i participar en el consum i l'estil de vida de la població autòctona. Consum i estil de vida que redueixen l'estalvi i dificulten la possibilitat de tornar.

Des de tots els col·lectius —i també per part dels informants clau— se subratllen les dificultats actuals per trobar feina atesa l'arribada massiva d'immigrants, especialment de l'est d'Europa, amb més qualificació. Les dificultats per accedir a una feina estan afectant especialment la població sense ofici en el seu país d'origen i la població de més de quaranta anys. Però aquests problemes en el mercat laboral no se circumscriuen només a la manca de feina; l'existència d'una situació de feines discontinües, intercalades per períodes d'atur, dificulta la renovació dels permisos corresponents. Una possible sortida davant d'aquesta situació és l'activitat autònoma que es concreta en la posada en marxa d'un petit negoci (locutori, botiga d'alimentació, comerços de diversos tipus, restaurants...), però es detecta una creixent saturació del mercat que cada cop fa que els negocis deixin menys benefici o que puguin ser fins i tot ruïnosa, la qual cosa obliga a pensar en nous tipus de negocis i comerços.

Un altre dels temes importants que afecta la vida quotidiana de les persones és l'habitatge. Des dels col·lectius mateix i des dels informants clau se subratlla la gran dificultat que tenen els immigrants perquè els lloguin un pis —especialment en el cas de la població marroquina. Quan no es disposa de documentació, l'opció és el lloguer d'habitacions i una escassa o nul·la mobilitat inicial durant aquest període d'irregularitat. Només es canviaria de domicili si ho fa el titular del pis, disposa de papers i té la possibilitat d'agafar un altre pis. La mobilitat es concreta en tot cas en la realització de llargs desplaçaments diaris fins al lloc de treball. Tenir la documentació en regla o obtenir una feina millor obre la possibilitat de llogar un pis, generalment compartit amb amics o rellogant-ne algunes de les habitacions i, per tant, reproduint el model anterior. Les lògiques per comprar un pis funcionen de la mateixa manera que en el cas dels espanyols. L'equivalència entre pagar un lloguer i pagar una hipoteca o el pis com un estalvi o inversió porta a plantejar-se la compra com a opció. La compra del pis sol anar acompanyada d'un desplaçament a municipis amb preus més barats —per tant fora de Barcelona, si exceptuem el cas dels pakistanesos— i sovint en zones amb un parc d'habitatges força degradat. La compra d'un pis, tanmateix, no significa necessàriament un assentament estable o definitiu. L'escalada dels preus ha fet que s'originin noves estratègies: el pis es compra entre dues persones o més, o la persona hipotecada lloga els pis o algunes habitacions a un grup d'inquilins que cobreixen d'aquesta manera la hipoteca.

L'últim tema tractat sobre les condicions de vida a Catalunya és el tema de la llengua. El coneixement de les llengües del país marca diferències substancials en les possibilitats de comunicar-se, treballar, en definitiva, «progressar».

Sobre l'obtenció de papers i la mobilitat

L'obtenció del permís de residència permet tornar de vacances al país d'origen. És un moment en què es produeix un doble fenomen: per una part, es vol mostrar l'èxit a vegades basat en l'engany de fer veure que es disfruta d'un nivell de vida i un accés als béns de consum superior al que realment es té. Per l'altra part, s'expliquen les dificultats que comporta la vida en un país europeu —la realitat— però això porta a la crítica perquè es considera que és un engany per evitar que altres persones intentin anar a Europa.

Aquesta paradoxa està present en tots tres col·lectius estudiats, però hi ha algunes especificitats. Per a la població marroquina l'obtenció del permís de residència significa la possibilitat de viatjar al Marroc, una destinació pròxima i relativament barata, la qual cosa fa possible que hi vagin amb freqüència. Aquest contacte freqüent permet avaluar la situació en el país d'origen i preparar una possible estratègia amb vista al retorn definitiu. En el cas dels altres dos col·lectius, les distàncies són majors i el preu del viatge, significativament més elevat. Per tant, la mobilitat cap al país d'origen és menor. En el cas dels pakistanesos és d'un cop cada dos anys aproximadament, que es combina alguns anys amb vacances a Europa per visitar la família i veure les possibilitats en altres racons del continent. La població equatoriana és la que té menys mobilitat —el cost del passatge al seu país d'origen és elevat. També hi ha poca mobilitat dintre d'Europa.

Una vegada s'obté la residència permanent s'obren diferents estratègies per a cada un dels col·lectius. En el cas dels marroquins i dels pakistanesos s'obre la possibilitat d'intentar l'aventura «europea», una destinació preferent —especialment per als marroquins— però que presenta enormes dificultats per les restriccions a l'entrada i l'establiment que marquen les polítiques migratòries. Però també apareix la possibilitat de viure a cavall entre el país d'origen i Espanya, tal com queda reflectit en algunes entrevistes fetes a població marroquina i equatoriana.

El pas següent seria l'adquisició de la nacionalitat. Quins són els avantatges que es mencionen? Per a la població marroquina és un objectiu clar —encara que el termini per aconseguir-la és més llarg que per a altres col·lectius— i es demana per la comoditat i la seguretat que representa obtenir-la. En alguns casos permet preveure l'establiment a Espanya de manera permanent, però per a altres persones constitueix la possibilitat d'intentar l'aventura «europea»: la nacionalitat espanyola com a passaport cap a Europa. Per a la població pakistanesa també representa una comoditat i la possibilitat d'anar, viure i treballar a un altre país europeu. La població equatoriana, dels tres col·lectius estudiats, és el que té més facilitat per aconseguir la nacionalitat en un termini més curt, i n'és un objectiu clar que obre un ampli ventall de possibilitats i projectes: quedar-se amb plenitud de drets, intentar l'aventura dels Estats Units, tornar a l'Equador amb la possibilitat de tornar a Espanya en un altre moment o viure a cavall entre Espanya i l'Equador amb comoditat. El nombre d'entrevistats de qualsevol nacionalitat que menciona la possibilitat de votar com un avantatge de l'adquisició de la nacionalitat és mínim.

Sobre el treball i la mobilitat: les feines agrícoles

La població marroquina i pakistanesa que treballa al camp empalma les temporades dels diferents productes i té unes trajectòries de mobilitat complexes que els fan voltar per

diversos llocs d'Espanya seguint les temporades de cada producte. A vegades s'alterna aquesta activitat amb la construcció i també apareixen períodes d'un a tres mesos sense treballar. Es tracta d'una població formada per homes amb papers o sense i solters. En el cas dels casats la família continua residint al país d'origen. Es mouen en forma de colles de paisans i tenen un baix coneixement de l'idioma. Hi ha qui hi entra i hi ha qui en surt, però també és possible trobar gent «fixa» que porta deu anys fent aquesta rotació de temporades. Els avantatges són que això els permet obtenir uns ingressos relativament elevats a causa de les hores extres i el preufet —pagar per quantitat recollida— en el cas de la taronja. Aquesta situació de «nòmades» comporta alguns problemes per trobar allotjament, que es resolen de diferents maneres: allotjar-se a la mateixa finca, el relloguer d'habitacions a paisans, la utilització dels serveis que ofereixen els ajuntaments i en certs casos dormir al cotxe o al ras.

El relat fet pels equatorians sobre les feines agrícoles presenta característiques diferents. Pràcticament tots els homes entrevistats que havien vingut sols van trobar la seva primera feina en l'agricultura. Les seves experiències són molt negatives atesa l'explotació que han patit, ja sigui per part dels intermediaris (espanyols) o per part d'altres compatriotes seus, i deixen aquest sector tan aviat com poden.

Sobre la reagrupació familiar i la mobilitat

La **població marroquina** casada procedeix a la reagrupació familiar quan es donen unes condicions mínimes de confort a Catalunya/Espanya. Les dones «reagrupades» treballaran posteriorment o no en funció de si tenen fills o segons l'edat d'aquests. Els fills «reagrupats» s'adapten en general bé, parlen català i s'integren ràpidament en les pautes de consum de la societat. No es preveu que tornin al Marroc. En el cas dels pares es porta sobretot la mare si està sola, amb la qual cosa culmina el procés migratori de tota la família. Les mares prefereixen viure amb els fills que amb les filles, ja que en aquest cas mana el gendre. En algun cas es menciona la reagrupació amb finalitats sanitàries, però es percep com un acte només d'aprofitament d'un recurs al qual es té dret. Els marroquins solters van a casar-se al Marroc, en casaments preparats per les mares i organitzats en un mes. L'emigració posterior amb el marit és un procés dur per a les dones a causa de les condicions de vida i treball que han de suportar. També s'acusa els homes de tornar-se uns «fanàtics» que no les deixen sortir ni treballar per la pressió social del col·lectiu. El nombre de divorciades és elevat. Les dones berebers se separen i tornen al Marroc, les altres acostumen a quedar-se aquí.

La **població equatoriana** presenta la particularitat que el seu reagrupament és *sui generis*, ja que en aquest cas són les dones les que «porten» el marit o els fills en un procés ràpid — a vegades al cap d'un any—, abans de tenir els papers i unes condicions mínimes —a diferència de la població marroquina— tant pel que fa a l'habitatge com a la feina. En aquest cas la dona fa de coixí del marit fins que l'home troba feina, i llavors s'inicien unes noves trajectòries en cerca de feina per a tots dos. La reagrupació dels fills no segueix un procés unidireccional, d'arribada i progressiva adaptació del nen a l'entorn social i familiar, sinó que sol estar marcada per diverses incidències de recorregut, a vegades traumàtiques, que els porten a tornar a l'Equador. Aquests problemes estan molt determinats per l'edat

d'arribada dels nens. En el cas dels adolescents els problemes d'adaptació són greus. Un dels més destacats és en el sistema escolar, que porta en molts casos a no acabar l'ESO. Davant d'aquests problemes s'envien de nou els fills a l'Equador, amb la qual cosa frustren les expectatives dels pares de donar-los una bona educació a Catalunya. En el cas de la reagrupació dels pares, les experiències recollides en aquestes entrevistes han acabat amb el retorn dels pares a l'Equador, ja que no s'adapten. No hi ha indicis de reagrupament amb finalitats sanitàries, malgrat que hi ha referències als diners que s'envien a l'Equador per sufragar malalties cròniques.

Per últim, la **població pakistanesa** es caracteritza per ser un col·lectiu d'homes sols —amb independència de si estan casats o no. En aquest món masculí autosuficient i aparentment feliç es reparteixen les diferents tasques: comprar, netejar o cuinar, i si pot ser mengen tots junts. El temps lliure es destina a rentar, planxar, dormir i veure pel·lícules pakistaneses a la televisió. Hi ha tota una sèrie de frens a la reagrupació. Els diners estalviats aquí i enviats al Pakistan tenen més valor i la seva família viu millor allà. També apareix el tema de la por que els fills s'eduquin aquí, on hi ha més llibertat de costums —sobretot per a les filles— i més igualtat de drets entre l'home i la dona. En el cas de posseir un negoci, sí que es donen les condicions per reagrupar la família. Llavors la dona s'ocupa de la llar i porta a terme tasques d'oficina dins de casa, i el fill gran dóna suport econòmic al pare i adquireix un seguit d'habilitats que no té el pare (idioma, carnet de conduir...), importants per al negoci.

Sobre la percepció del país de recepció: Espanya i Catalunya

Les persones entrevistades valoren d'Espanya certs aspectes. Primer de tot, el creixement econòmic i, per tant, les oportunitats de feina i negoci que s'obren, especialment per les activitats comercials que vol posar en marxa la població pakistanesa i marroquina. Però també es valoren positivament algunes prestacions socials, especialment la sanitat i en termes menys emfàtics l'educació. Una altra sèrie d'aspectes molt ben valorats pels immigrants són els valors associats a la democràcia (la seguretat, la igualtat de drets o els drets de la dona, per posar-ne uns exemples).

Els dos punts negres que apareixen en tots tres col·lectius són: primer, l'educació dels fills, que es concreta en la manca d'autoritat dels pares a casa i dels mestres a l'escola, però també en la llibertat de costums respecte al sexe, fumar i beure, sortir, etc.; i, segon, el tracte que es dispensa a la gent gran en la nostra societat (la gent gran vivint sola, en una residència o a cura de terceres persones), que fan que expressin que no volen envellir a Espanya.

En el mapa simbòlic d'Espanya es percep una Espanya de baix (el sud) i una Espanya de dalt (el nord) —a la qual pertany Catalunya— i en la qual apareixen alguns dels estereotips més recurrents. A l'Espanya de baix (Andalusia) es treballa poc i hi ha poca cultura del treball malgrat que es tracta d'una gent amable, oberta i acollidora. Madrid apareix per a les dones sud-americanes com un lloc menys avantatjós pels salaris inferiors als de Barcelona i per la gran competència que representa el fet que sigui la destinació principal pel col·lectiu equatorià.

En aquest context, Catalunya apareix sovint elidida com a país en el discurs de les persones entrevistades. La presència de Catalunya com a país apareix sobretot a Girona i Lleida i, fora de l'àrea d'influència de Barcelona, moltes de les bondats de Catalunya s'adjudiquen i són intercanviables amb Espanya. Una de les particularitats que apareix mencionada en les entrevistes és la llengua catalana, en què es barreja la necessitat de conèixer-la però també les reticències a fer l'esforç d'aprendre un nou idioma. I sobre la xenofòbia la majoria prefereix no pronunciar-se, les queixes/acusacions explícites són minoritàries i procedeixen del col·lectiu marroquí i equatorià.

Dintre de Catalunya, Barcelona té una gran capacitat d'atracció i costa marxar cap a altres poblacions del país. Una gran ciutat ofereix més facilitat per trobar feina i més nivell d'oportunitats, possibilitats de fer negocis, una possibilitat més gran de trobar altres estrangers/compatriotes que ajudin, la presència de tot tipus de serveis, etc. L'arribada d'immigrants a les poblacions petites es percep com una tendència a l'alça, sobretot per part del col·lectiu pakistanès i tal vegada marroquí. Els factors que s'enumeren com a atractius principals d'aquestes poblacions són la tranquil·litat, l'habitatge més barat, la comoditat de les distàncies curtes pel que suposa d'estalvi en transport i temps i la menor presència d'estrangers, que és vista com un avantatge perquè representa menys competència. En definitiva, que la relació qualitat/preu seria més favorable en aquest tipus de poblacions.

Sobre el futur: tornar al país d'origen?

Una gran part de les persones entrevistades manifesten la intenció de quedar-se a Catalunya/Espanya, però una vegada «jubilats» s'obre el dilema de si quedar-se definitivament o tornar. Els més decidits a quedar-se són els pakistanesos, que tenen els seus fills aquí i valoren els drets «democràtics» de la societat de recepció. En l'extrem contrari apareix la població equatoriana, que és la que es mostra més decidida a tornar, ja que els pares es troben a l'Equador i valoren especialment els llaços familiars, els valors culturals i socials del seu país. En una posició intermèdia es troba la població marroquina, que és la que viu més a prop del seu país i això li permet tenir estratègies de tempteig, d'anades i vingudes entre ambdós països mentre s'observa com evoluciona el Marroc.

Sobre alguns aspectes de l'associacionisme i els serveis

Tant els col·lectius mateixos com els serveis d'acollida consideren que les associacions d'immigrants són poc representatives com a interlocutores. En el cas de les associacions marroquines s'atribueix bàsicament als conflictes interns que sorgeixen en el si d'aquestes organitzacions. D'altra banda, es destaca la gran presència de centres d'acollida locals — relacionats amb l'església o altres tipus d'ONG— però es critica, també per part d'aquestes mateixes organitzacions, la manca de coordinació entre elles. Els serveis socials són utilitzats bàsicament per la població equatoriana —i majoritàriament dones—, ja que la llengua els hi ajuda. En el pol contrari la població pakistanesa es mostra reticent davant d'una ajuda que es percep com a almoïna. Les escoles d'adults tenen un paper fonamental

en la integració dels nouvinguts, a més de permetre accedir —amb independència de si es tenen els papers— al coneixement de l'idioma (el castellà com a primera necessitat) i exerceixen un paper igualment important en la socialització dels immigrants a través d'activitats.

Títol:

Estalvis populars africans a Catalunya: tipus i formes submergides de pràctiques financeres dels immigrants; (Fundació Jaume Bofill, 108 pàgines).

Con formato: Fuente: 12 pto

Autors:

Papa Sow, del (Grup de Recerca sobre Migracions (-GRM)- i el Grup d'Estudis i de Reflexió sobre Àfrica (-GERÀFRICA)-), i Kokouvi Tété, de (GERÀFRICA).

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: 12 pto

Grup de recerca:

GRM - Grup de Recerca sobre les Migracions (GRM).

Any:

2007

Con formato: Fuente: 12 pto

Imatge: Portada en pdf en un fitxer adjunt

Con formato: Fuente: 12 pto

Estalvis populars africans a Catalunya: tipus i formes submergides de pràctiques financeres dels immigrants
divulguat: després 2007 - Ajuntament de Barcelona - Col·lecció CIBER

Grup d'Estudis i de Reflexió sobre Àfrica
NIF: G63081301
c/Prta V. segon n. 1-10-2
08020, Barcelona
www.erafrica.org

INFORME FINAL

ESTALVIS POPULARS AFRICANS A CATALUNYA: TIPUS I FORMES SUBMERGIDES DE PRÀCTIQUES FINANCERES DELS IMMIGRANTS

Projecte finançat per la Fundació Jaume Bofill, Obra Social Caixa Sabadell i l'Institut Català de la Dona.

Projecte dirigit per:
Papa SOW
Coordenador de GERÀFRICA (Grup d'Estudis i de Reflexió sobre Àfrica),
Investigador associat en el GRM (Grup de Recerca sobre les Migracions, UAB) i
IMSI (Immigració i Societat de la Informació, UOC)

Ajudant de recerca:
Kokouvi TÉTÉ
Membre de GERÀFRICA i doctorant a la Universitat de Lleida.

Setembre de 2007.

Entitats promotores:

Fundació Jaume Bofill (Convocatòria general d'ajuts per al quadrienni 2005-2008); Institut Català de les Dones (Convocatòria pública per a la concessió de subvencions a entitats per a la realització d'activitats o projectes d'utilitat pública o interès social per promoure la igualtat d'oportunitats entre dones i homes, any 2007); Obra Social Caixa Sabadell (Premis Caixa Sabadell 2007: Programes Socials).

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: Sin Negrita, Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Negrita, Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Negrita, Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: 12 pto

Temàtica específica:

aquest El present informe pretén posar l'accent en les formes originals i populars d'estalvi que es practiquen dins dels col·lectius immigrants africans censats a Catalunya.

Àmbit territorial:

Catalunya i Àfrica.

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: 12 pto

Paraules claus:

Catalunya, Estalvis populars africans, Col·lectius africans, Solidaritat i participació, Tontines, Bancarització.

Con formato: Fuente: 12 pto

Tipus de document:

Recerca científica en l'àmbit social.

Con formato: Fuente: 12 pto

Suport:

Informe.

Con formato: Fuente: 12 pto

Enllaç d'accés a la recerca:

No hi ha, de moment, cap enllaç a la web.

Con formato: Fuente: 12 pto

Objectius

El **primer objectiu** gira entorn ~~a de~~ la delimitació teòrica de l'objecte d'estudi. Aquesta és la raó per la qual va resultar important, des del principi, que l'estudi produís una primera comprensió del fenomen, posant l'èmfasi ~~a nivell~~~~des del punt de vista~~ empíric en la literatura existent i remarcant la novetat que presenta el fenomen de les tontines a Catalunya. Això va suposar, per ~~ells~~ mateix, l'aplicació d'enfocaments i conceptes teòrics nous. De la mateixa manera, la investigació desenvolupada ha produït noves dades que destaquen el paper i les experiències dels immigrants africans ~~en amb~~ relació a les seves pràctiques de tontines (estructures d'estalvis)¹ ~~a en~~ el territori català.

El **segon objectiu**, a més d'analitzar les diferents fonts d'informació recollides (literatura científica, diferents dades, etc.), va abordar el significat i l'impacte que les tontines tenen sobre les polítiques públiques. L'estudi ha permès no només explorar la intersecció ~~existent que hi ha~~ entre la migració i les pràctiques populars d'estalvi, sinó també destacar com el fenomen afecta ~~a~~ les polítiques públiques o semi-públiques (legislació vigent a Catalunya, bancs privats, microcrèdits, mútues, bancs ètics, etc.) i a altres sectors de la vida socioeconòmica.

El **tercer objectiu** consistirà en la divulgació de la ~~labor tasca~~ investigadora pròpiament dita. En aquest sentit, resultarà necessari buscar vies de difusió: desenvolupar sessions de seminaris/tallers, animar grups de debat públic sobre el tema de les tontines "~~«africanes»~~" a Catalunya i publicar articles en revistes científiques.

Metodologia

Es van ~~realitzar dur a terme~~ una sèrie d'entrevistes exploratòries i preliminars sobre les pràctiques de les tontines amb diferents grups ètnics de la comunitat africana establerta a Catalunya entre ~~el~~ gener i ~~el~~ juliol de 2007. Tenint en compte que aquest estudi ha estat exploratori i que s'incorpora dins del marc de l'elaboració d'un document científic, el procés es va desenvolupar en tres grans fases.

1.- Fase prèvia a l'estudi

La primera fase de l'estudi va consistir, en primer lloc, en la recerca de la bibliografia sobre l'objecte de l'estudi, la qual cosa va permetre elaborar un llistat bibliogràfic i una *webgrafia* sobre els articles i ~~els~~ treballs que fan referència a la pràctica de l'estalvi popular. En un segon moment, es va elaborar un qüestionari per ~~tal de~~ començar les entrevistes. Pel que fa al qüestionari, ~~aquest~~ era semiobert i ~~estava dirigit~~ ~~adreçava~~ als immigrants membres de tontines i d'altres estructures d'estalvi popular a Catalunya. El treball d'investigació es va concentrar entorn de quatre grans temàtiques presentades en forma de mòduls (~~vegeu el punt~~ ~~veure el punt~~ 2, subpunt iii) d'aquest resum). Després de l'elaboració del qüestionari, es van reprendre els contactes amb els informants de cadascuna de les associacions que practiquen els estalvis informals, amb la finalitat de fixar ~~hi~~ una cita ~~amb ells~~ per poder ~~realitzar fer~~ les entrevistes.

¹ ~~Vegeu una breu~~ definició extensa de ~~les tontines~~ a l'apartat ~~de~~ «Principals resultats».

Con formato: Catalán

Con formato: Fuente: Cursiva, Catalán

Con formato: Catalán

2.- Fase de treball de camp

La segona fase de l'estudi va ser la realització del treball de camp ~~a en~~ diverses ciutats de Catalunya, després que els investigadors haguessin fet una definició completa i després d'haver contactat amb les diferents estructures de tontines africanes.

Durant aquesta segona fase es van ~~realitzar~~ dur a terme cinc activitats:

i)- Sensibilització i contacte amb les estructures socials de les tontines. Des del començament, la sensibilització i la presa de contacte amb les tontines es van fer gràcies a un treball previ basat en un cens personal de les associacions africanes a Catalunya. S'havien comptabilitzat més de trenta associacions en total, sobretot de població senegalesa, gambiana, equatoguineana, mauritana i camerunesa. Seguidament, l'estratègia d'aproximació i sensibilització cap a les persones que dirigeixen aquestes entitats va permetre obtenir informació més àmplia sobre cadascuna de les estructures de tontines existents en el seu si o en el seu entorn immediat. Gràcies a una base d'adreces de telèfons mòbils i fixos, aquests contactes ~~varen~~ servir per detectar l'existència d'un important ««jacimiento»» de sistemes d'estalvis populars en el si de la majoria de les associacions esmentades. Val la pena apuntar, en referència a això, que algunes d'aquestes associacions ignoraven aquestes pràctiques o que no les havien incorporat en absolut a les seves activitats quotidianes. Uns quadres (si se'nes té interès, es poden consultar els annexos de l'informe) que resumeixen el que s'ha plantejat, permeten veure l'inventari general de totes les estructures contactades, ~~així~~ com també les aquelles que practiquen solament estalvis populars.

Con formato: Fuente: Cursiva

ii)- Realització de les entrevistes. Les entrevistes en profunditat van començar a ~~realitzar~~ fer-se el mes de gener del 2007. Per a finals del mes de juliol, s'havien pogut efectuar ~~15~~ quinze entrevistes en profunditat: tretze de les quals ~~13~~ d'elles amb estructures de tontines africanes (senegaleses, cameruneses, gambianes i mauritanes); una ~~1~~ ONG d'autofinançament (Desarrollo Comunitario) i una altra a un periodista de *La Vanguardia*, autor d'un article sobre la pràctica de les tontines ~~en a~~ la Comarca del Maresme. Si bé mai no hi va haver ~~ànim~~ la voluntat de tancar el llistat d'entrevistes, es va haver de limitar-lo per poder complir amb la presentació de l'informe final del treball, considerant els terminis d'execució assignats a l'estudi. En qualsevol cas, ~~es~~ val assenyalar, ~~en~~ amb relació a això, que es ~~van~~ respectar estrictament, excepte alguns petits canvis ~~realitzats~~ fets, la metodologia explicada en el projecte inicial. D'acord amb la informació recollida mitjançant els testimoniatges dels informants, creiem que en un futur serà necessari continuar ~~amb~~ aquesta investigació, aprofundint encara més en el tema de les estructures que practiquen diversos tipus d'estalvis populars (tontines) a Catalunya, ~~així~~ com també entre Catalunya i Àfrica. Seria interessant que tant els informants com els investigadors en ciències socials repreguessin el treball al voltant del fenomen amb una mirada diferent ~~a de~~ la de les institucions polítiques. Sobretot amb associacions de nacionals de Ghana, Nigèria i ~~d'~~ altres països "anglòfons" i de l'Àfrica central (República del Congo, etc.). En aquest sentit, un canvi en l'enfocament analític permetrà copsar ~~ne~~ les ~~seves~~ característiques i les diferents pràctiques ~~en~~ amb

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

relació a les dels immigrants provinents de l'Àfrica occidental, els quals constitueixen una de les comunitats més nombroses a Catalunya.

iii)- Tècnica de l'entrevista i qüestionari. La tècnica de l'entrevista va consistir en l'elaboració d'un qüestionari de prova semiobert, dividit en quatre grans mòduls:

a) *Visibilitat de les estructures d'estalvi popular a Catalunya: característiques generals de les tontines.*

b) *Activitats de captació i distribució de fons, informació i comunicació.*

c) *Estalvi popular: estructura interna/externa de la tontina i comportaments de les persones que la practiquen.*

d) *Impacte i incidència de les tontines en amb relació a les altres institucions públiques i privades de Catalunya.*

Con formato: Punto de tabulación:
3,17 cm, Izquierda

Con formato: Punto de tabulación:
3,17 cm, Izquierda

El primer mòdul se centra en els antecedents de les tontines i en les etapes més significatives que van contribuir a la seva creació. En ~~altres~~ dos sub-apartats ~~més~~ del mòdul, s'aborda el camp d'acció de les tontines i els objectius específics que ~~contemplen~~ ~~preveuen~~. En el segon mòdul s'integren dos grans interrogants: a) les principals activitats internes i externes a Catalunya i fora de Catalunya; b) els sistemes d'informació i comunicació interna i externa de les tontines. El tercer mòdul està ~~compost~~ ~~format~~ per més de ~~30~~ ~~trenta~~ preguntes i es subdivideix en quatre sub-mòduls: a) organització interna i externa de la tontina; b) membres de la tontina i de la Junta Executiva; c) problemes; i d) resolució de problemes. El quart i últim mòdul se subdivideix, ~~ahora~~, en tres sub-mòduls: a) característiques principals del territori d'acció de les pràctiques de les tontines a Catalunya; b) comparació: impactes i influències de les tontines en altres sectors financers; c) mecanismes de protecció contra els estalvis populars "no controlats" com les tontines, per part de les institucions bancàries.

De manera general, es van entrevistar les persones membres de les tontines, prioritzant ~~els~~ principals coordinadors de les activitats. La durada mitjana de les entrevistes va fluctuar entre els 45 minuts i l'1-hora i mitja. És necessari indicar aquí que algunes persones es van negar estrictament a respondre a les preguntes dels investigadors. Altres (~~unes tres o quatre~~ ~~voltant de 3 o 4~~ persones), ràpidament van penjar el telèfon abans que els entrevistadors haguessin tingut temps d'explicar-los la raó de l'entrevista, esgrimint en molts casos excuses o motius difícils d'entendre. La totalitat de les entrevistes van ser gravades ~~i~~ ~~o~~ registrades, igual que les observacions i les notes de camp ~~realitzades~~. En alguns casos, factors ~~tals~~ com ~~ara~~ la concentració dels informants en una sola localitat o les dificultats experimentades per concretar les entrevistes concertades, van constituir obstacles difícils de superar per part dels investigadors per treure una informació adequada.

El qüestionari ~~—~~ cadascun d'ells degudament numerat i codificat ~~—~~ comença amb una breu carta de presentació en la qual s'exposen els objectius de l'estudi ~~que emfatitza~~ ~~emfatitzant~~ el caràcter confidencial de les dades personals dels entrevistats. La primera pàgina del qüestionari conté les variables sociològiques clàssiques sobre el perfil de les persones entrevistades: sexe, edat, contacte, ètnia, religió, localitat de residència, etc.; mentre que les observacions de

L'investigador realitzador de les entrevistes es troben exposades en la segona pàgina ~~del mateix~~. Quant a les preguntes no quantificables, que no van poder tractar-se en el qüestionari semiobert, han estat anotades en una llibreta d'apunts, ~~i sent~~ posteriorment han estat objecte d'una atenció especial.

iv)- Selecció dels informants. Malgrat les adreces i els contactes telefònics amb què es disposava per arribar a la població per entrevistar es va utilitzar finalment la tècnica de la «bola de neu». Així mateix, es va buscar la màxima diversitat possible quant a professions, edat, ètnia, procedència geogràfica, etc., dels informants. Per altra banda, es va entrevistar ~~a~~ cadascun dels informants (alguns per telèfon) separatament, amb entrevistes semi-directes. Cada persona contactada va tenir la possibilitat de triar lliurement entre fer una entrevista en el moment o establir una cita. En aquest sentit, l'entrevistador sempre ha deixat als informants gestionar el seu temps i que triessin el lloc i el moment adequats per ~~realitzar a~~ l'entrevista. Només dues entrevistes del total es van ~~realitzar fer~~ telefònicament; la resta es van fer de ~~forma manera~~ immediata després d'un primer contacte per part de l'entrevistador amb la persona que havia d'entrevistar-se. Es van contactar totes les persones que responien a les trucades ~~efectuades fetes~~ als seus números de telèfons mòbils.

v)- La territorialitat de les persones entrevistades. La perspectiva d'investigació adoptada va afavorir l'abordatge del fenomen de les tontines a escala local a Catalunya, vinculant-lo estretament amb les diferents formes de sociabilitat que es teixeixen ~~en amb~~ relació a les trajectòries migratòries de la població immigrant africana. En aquest sentit, l'enfocament geogràfic aplicat va creuar simultàniament la territorialitat del fenomen amb les activitats i les accions dels immigrants implicats. Els indrets² on s'~~han~~ establert aquesta població immigrant va permetre mostrar la pluralitat i l'especificitat de les formes locals de les tontines, ~~així com~~ també els components estratègics d'aquests processos. D'aquesta manera, segons que se situï en un mitjà rural o urbà o dintre o al marge de la comunitat, la pràctica de les tontines es planteja de manera molt diferent.

3.- Realització de l'estudi

La realització pròpiament dita de l'estudi es va estendre per un període de sis mesos, subdividit en dues grans etapes. La primera etapa es va ~~realitzar dur a terme~~ entre els mesos de maig i juliol del 2007. Es van ~~interpretar i analitzar~~ la informació i les dades obtingudes a partir de les entrevistes ~~realitzades fetes~~. Entre els mesos de juny i novembre del mateix any, es va elaborar un informe provisional, un document intermedi que es va presentar a les institucions que ~~van finançar en~~ l'estudi, en particular, la Fundació Jaume Bofill i l'Institut Català de les Dones. La segona etapa es va desenvolupar des de l'agost al desembre del 2007. Durant aquest període, es va fer una síntesi de totes les dades recollides. A partir d'aquesta síntesi, les dades ~~es~~ van poder ~~analitzar i condensar ser~~ definitivament ~~analitzades i condensades~~ en un informe accessible a les associacions d'immigrants i a totes les institucions interessades.

Con formato: Fuente: Negrita, Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Negrita, Sin Cursiva

² Barcelona, Sabadell, Terrassa, Manresa, l'Hospitalet, Badalona, Granollers, Vic, Mataró i Molins de Rei (Barcelona); Lleida, Segarra, Mollerussa, Guissona i Cervera (Lleida); Figueres (Girona); i Salou (Tarragona); van ser les principals localitats on es van ~~efectuar fer~~ les entrevistes.

Estructura de l'informe

Aquest treball comença per una petita **introducció** i consta de sis capítols. En el **primer capítol** es tracta el context general de les tontines a l'Àfrica Subsahariana, analitzant casos de països on aquestes pràctiques són corrents, com ara el Senegal, Camerun i Togo. En el **segon capítol** es destaca la qüestió de les migracions i les transferències de diners, vincles que sempre han influït sobre les trajectòries migratòries. A continuació, el **tercer capítol** se centra en la visibilitat de les estructures d'estalvi popular a Catalunya, i s'hi desenvolupa una anàlisi en profunditat sobre l'especificitat de la tontina «africana» en terres catalanes. El **quart capítol** focalitza la seva atenció en les activitats de captació i distribució dels fons. Paral·lelament, s'explica la manera com els subscriptors de les tontines es comuniquen entre ells, així com també la forma en la qual la informació que produeixen diàriament es distribueix al llarg de la cadena de la xarxa comunitària que integren. El **cinquè capítol** analitza l'estructura tant interna com externa de la tontina, i posant l'accent en els reglaments i els mètodes d'organització social existents en un marc de diversitat ètnica com és el que formen els subscriptors de les tontines. Finalment, el **sisè capítol** analitza l'impacte i la incidència de les tontines en amb relació a les altres institucions financeres i d'estalvi existents de Catalunya. Aquest últim capítol és d'una importància cabdal, ja que per primera vegada a Catalunya un estudi sobre estructures socials «populars» africanes arriba a assimilar les tontines com una institució normativa «tolerada» per les autoritats (per ignorància o per menyspreu?), al mateix temps que constitueix un «dret innovador» sobre el qual les autoritats no volen engegar una discussió seriosa. En tal aquest sentit, l'existència de les tontines i la seva realitat, en un context d'immigració en en què la il·legalitat es combat amb totes les forces —en qualsevol cas políticament—, no s'ha qüestionat fins al moment. Per acabar, es presenta a manera tall de **conclusió** una breu síntesi sobre els resultats provisionals de l'estudi.

Principals resultats

1.- Visibilitat i funcionament de les estructures d'estalvis (tontines) a Catalunya. La paraula «tontina», en el context africà, designa a un grup de persones (homes o dones) units per vincles de família, amistat, veïnatge o de tipus socioprofessional, que inverteixen en un fons comú, sobre la base de la confiança mútua i a intervals regulars (diaris, setmanals, mensuals), sumes fixes de diners per constituir una caixa d'efectiu col·lectiva lliurat al seu torn a cada membre. Es tracta així d'un mitjà per estalviar junts i al mateix temps beneficiar-se individualment d'aquests estalvis. Seumo² (2007) defineix les tontines com «associacions que es creen sobre la base d'un objectiu social comú, d'un clan o d'un patronímic, amb finalitats religioses o educatives, comercials o professionals i inclosa la vocació inicial d'assistir als membres davant dificultats de la vida diària. Funcionen com a associacions regionals

² Vegeu la pàgina Web <http://prisma.canalblog.com/archives/2007/04/03/4262969.html>.

Con formato: Fuente: Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Catalán

Código de campo cambiado

Con formato: Catalán

~~d'assistència~~ d'assistència als membres”-»-». Recórrer a una institució financera o a una estructura d'estalvi informal ajuda la població emigrant africana resident a Catalunya a administrar la seva liquiditat. Estalviant, la població emigrant genera sobretot la possibilitat que els seus projectes puguin ~~realitzar~~ dur-se a terme. L'estalvi comunitari a través d'estructures que els són pròpies demostra la seva capacitat per associar-se, per ~~realitzar~~ dur a terme millor els projectes que els són comuns i que els comprometen a tots. Resulta així mateix una manera de garantir la seguretat de cadascun, mantenint-se en el si de la comunitat a la qual pertany. Integrat en aquesta comunitat, cada immigrant millora i augmenta el seu capital social a través de les relacions d'amistat que teixeix. És el punt central d'aquestes estructures informals, en les quals els vincles financers i socials es destaquen i són definits de nou.

S'han observat diverses estructures d'estalvi popular entre els immigrants africans que resideixen a Catalunya. Aquestes estructures són diferents entre ~~si~~ pel que fa ~~quant~~ a objectius, identitat de les persones que les practiquen, l'estalvi mobilitzat ~~—~~ des del punt de vista qualitatiu i quantitatiu ~~—~~ i ~~la~~ destinació i ~~la~~ utilització d'aquest estalvi. De les múltiples estructures d'estalvi factibles de trobar-se entre la població emigrant africana a Catalunya, tres van ser les que van atreure la nostra atenció en el marc ~~de~~ d'aquest ~~present~~ estudi. Es tracta de les següents:

i) Les tFontines mMútues (TM)

Aquest tipus de tontina combina, alhora, la funció de solidaritat, protecció i reivindicació amb ~~aque~~ la de mobilització de l'estalvi, que, sovint, ocupa un paper secundari. Les TM són, tal vegada, les estructures més conegudes i més visibles a Catalunya a causa de la seva flexibilitat ~~a~~ nivell ~~en~~ l'àmbit organitzatiu. Encara que en algunes ocasions puguin ser mixtes, una de les seves particularitats consisteix en la forta concentració de dones en el seu interior. Segons les entrevistes fetes, els ~~seus~~ membres oscil·len entre les ~~9~~ nou i les ~~setanta~~ 70 persones. Els grans grups de tontines, els integrants dels quals són numèricament importants, en general se subdivideixen en grups petits de tontines. Això permet facilitar la ~~«~~ recollida ~~»~~ dels fons (la totalitat de les quotes cotitzades de la tontina, segons una periodicitat establerta entre els seus membres, en general es ~~realitza~~ fa cada mes, per persona i per torn); i escurçar la durada d'un cicle de tontina (un torn, en una tontina, correspon a cada recollida del total dels fons), que, normalment, varia entre els ~~10~~ deu i els ~~12~~ dotze mesos. Una tontina en la qual els membres efectius ~~són~~ formen ~~unes~~ les ~~60~~ seixanta persones, pot subdividir-se al seu torn en tres sub-tontines petites, de ~~20~~ vint membres cadascuna, per exemple. Totes les TM comptabilitzades en el marc d'aquest estudi estaven formades exclusivament per dones, exceptuant les dues tontines de població camerunesa de ~~l'~~ Hospitalet de Llobregat. El ritme mensual és el preferible per fer les cotitzacions, que poden oscil·lar entre els ~~10~~ deu i els ~~dos-cents~~ 200 euros. La presència de cada membre en les reunions és obligatòria, i les absències se sancionen, i van des ~~anant~~ d'una simple multa fins a l'expulsió de la tontina. Les TM constitueixen per a les dones un lloc de manifestació de la seva cultura d'origen i d'expressió dels seus coneixements tècnics, alhora que representen una ocasió per comunicar-se els sentiments i compartir les seves preocupacions i ~~les seves~~ angoixes. Les motivacions de les tontines a Catalunya tenen un cert caràcter nostàlgic, en el sentit que

constitueixen gairebé un reflex i una transmutació ~~d'aquelles de les pràctiques~~ desenvolupades als països d'origen.

ii) ~~L~~es ~~m~~Mútues ~~“f~~Fontines” de ~~s~~Solidaritat (MTS)

Les MTS, per la seva banda, consisteixen en grups majoritàriament mixtos, compostos simultàniament per homes i dones. Assumeixen com a rol principal la necessitat de mantenir els llaços de manera permanent amb el país d'origen. Segons Dieng³ (2002:149), que les ha estudiat en el context de la immigració a França, ~~“«tenen l'ambició de participar en el desenvolupament del seu poble [d'origen] mobilitzant els recursos monetaris necessaris en el seu país d'acollida”»~~. La solidaritat, que transcendeix a tots els membres, resulta un element clau per comprendre les diverses pràctiques socials que s'entrecruen en aquest tipus d'estructures: ~~“constitueixen~~ ~~constituint~~, en realitat, un principi de vida en societat. En aquest cas, la del context més ampli en el qual s'insereixen des de la seva situació d'immigració. Lloc on les ambicions són sustentades per la voluntat general i on es mou l'interès col·lectiu, les MTS arriben a convertir-se generalment en assegurances mútues entre persones nascudes en un mateix lloc. No es desenvolupen mai ~~dintre dels~~ d'un sector completament independent des del punt de vista polític i econòmic. Per contra, romanen, per excel·lència, uns espais intermedis d'intersecció dels membres (amb els seus diferents mètodes d'hibridació) que les han creat, dels donants (institucions públiques i privades) i de les bones voluntats, ~~de manera que es combinen~~ ~~combinant així~~ diferents recursos i racionalitats socials. Cal afirmar aquí que les funcions de les MTS són, sovint, difícilment dissociables de les associacions formalment constituïdes i reconegudes per les autoritats públiques. Les seves similituds en termes de punts de vista, tasques i vocació són notòries. D'altra banda, val la pena assenyalar que el nombre de membres efectius de les MTS és en gairebé tots els casos més considerable que el de les TM. Referent a això, i com queda de manifest en les entrevistes, els membres efectius de les tres MTS abordades en ~~el present~~ aquest estudi a Catalunya varien de ~~30 trenta~~ a ~~tres-centes~~ 300 persones. Els vincles entre els diferents membres d'una MTS són orgànics i s'assemblen ~~als aquells~~ que uneixen els membres d'una comunitat.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

iii) ~~L~~es ~~c~~Comunitats d' ~~a~~Autogestió ~~f~~Financera (CAF)

En els darrers temps, una ~~“nova”~~ forma d'estalvi financer ha aparegut de sobte a Catalunya: es tracta de les CAF. Són diferents de les tontines, tant en l'aspecte administratiu com en la gènesi de la seva formació. De la mateixa manera, són també molt diferents de les famoses ~~“cooperatives de serveis socials”~~ conegudes ~~en a~~ gairebé tot ~~l'Estat l'Estat~~ espanyol, i que ja han fet la seva aparició sobretot en les ~~Comunitats comunitats~~ autònomes de Catalunya, ~~el~~ País Basc i València.

Alguns ~~“especialistes”~~ del sistema de les CAF a Catalunya, en el context de la immigració, arriben a percebre la diferència fonamental entre ~~ambdues totes~~ ~~dues~~ estructures, les CAF i les tontines, ~~a nivell~~ ~~des del punt de vista~~ de la

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

Con formato: Catalán

³ Dieng, S. A. (2002). ~~“Pratiques et logiques de l'épargne collective chez les migrants maliens et sénégalais en France”»~~. ~~a~~ ~~Afrique en Développement~~, ~~v~~Vol. XXVII, ~~n~~úm. ~~o~~ 1 ~~et~~ 2, ~~pp.~~ 144-174.

confiança (valor que provindria de les tontines), vers la formalització i la metodologia (normalització que les CAF volen instituir). Mentre que les CAF privilegien una idea nova, original, creativa, una qualitat empresarial, un impacte social i uns principis ètics, les tontines, per la seva banda, a més de reunir tots aquests elements, romanen com a estructures utilitàries, pragmàtiques i espontànies, ~~on en què~~ els comptes d'estalvi i el sistema de comptabilitat "«racional»" són inexistents. Amb la sobtada aparició de les CAF, la qüestió de l'autogestió financera es podria plantejar en una doble dimensió: ~~¿~~les CAF són solament possibles entre les comunitats d'immigrats? O, per contra, ~~¿~~podrien ser adoptades també per la població nativa catalana? De moment, el sistema de tontines (possiblement, perquè romanen en l'àmbit "«informal»") no ha aconseguit penetrar en els costums de la població catalana, la qual, no obstant això, és una societat que posseeix té una llarga tradició d'estalvi. Una altra de les diferències entre les CAF i les tontines és la següent: en el cas de les CAF s'exigeix a les persones adherents un mínim de recursos (salaris, rendes, etc., justificats o no), mentre que en les tontines aquest requisit generalment no té rellevància. En aquestes últimes, cada membre guanya els seus diners de manera diversa, sense cap mena de control ~~algun~~ sobre la procedència dels recursos. Donaria Faria la sensació que en les CAF la idea és juxtaposar o entrecreuar socis *replicants* (membres que impulsen la creació de la CAF) amb socis *finançadors* (institucions que donen suport financerament a la idea), mentre que en les tontines aquesta accepció falseja les regles de joc, ja que els mateixos membres són els "«proveïdors dels fons»". Podríem citar molts exemples que diferencien les CAF de les tontines, però ens n'abstenim per qüestions d'espai.

A Catalunya, les primeres entitats a promoure el sistema de les CAF, de manera pública i "«oficial»" van ser institucions de caràcter para-públiques (com el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament) i privades (Fundació Pagesos Solidaris; Fundació Un Sol Món de Caixa Catalunya, Obra Social; DKV Assegurances Segurs i Reassegurances SAE, una companyia del grup alemany de seguretat ERGO; Ashoka Espanya, una branca d'Ashoka Innovators For Public, associació creada per Bill Drayton als Estats Units en els anys vuitanta; i l'Associació per al Desenvolupament Comunitari). Aquestes institucions s'han orientat de manera especial cap a les comunitats d'immigrats i immigrants, els "«col·lectius desfavorits»", l'Església, les organitzacions de caritat i els presidents d'associacions, etc., no només amb la finalitat de transmetre el missatge sinó també amb el sentit de proporcionar una ajuda als interessats.

Les CAF són, en certa manera, "«organitzacions col·lectives»" que inciten a l'estalvi, atorgant crèdits financers (de l'ordre de cinc-cents 500 a sis-cents 600 euros) als seus membres i promovent el microcrèdit, la microassegurança (repatriació del cos de persones mortes), els serveis d'assessorament mèdic telefònic, l'assistència jurídica ràpida i l'accés als productes de consum. Són grups que gaudeixen d'una autonomia total en la seva organització, de la mateixa manera que les altres estructures d'estalvi esmentades. Igual que la base principal per al funcionament de les TM i les MTS la base principal per al seu funcionament és la confiança mútua entre els membres, que sovint provenen

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

de la mateixa regió, de la mateixa família o ~~posseeixen~~ tenen la mateixa nacionalitat. El fet ~~d'estimular~~ d'estimular ~~l'estalvi~~ l'estalvi, de donar-los ~~l'oportunitat~~ l'oportunitat als membres i adherents ~~d'adquirir~~ d'adquirir un coneixement financer metòdic, ~~així~~ com ~~també~~ també ~~l'enfortiment~~ l'enfortiment de la cohesió col·lectiva en el si del grup, semblen ser els principals factors que convergeixen en la creació de les CAF. Cada CAF disposa de lleis i regles de funcionament que amb freqüència ~~s'assemblen~~ s'assemblen a les de les ~~tontines~~ tontines financeres (de Camerun, ~~de~~ Togo i ~~de~~ el Senegal) o a les de les ~~Associaacions~~ associacions de ~~Serveis~~ serveis ~~Financers~~ financers (el cas de Benín), un cas que aquí, per qüestions d'espai, no s'explica.

2.- Resulta, per tant, impossible negar ~~l'existència~~ l'existència de les estructures ~~d'estalvi~~ d'estalvi populars a Catalunya. El gran repte consisteix, actualment, a arribar a una nova etapa ~~d'estudi~~ d'estudi en profunditat sobre cadascuna de les ~~distintes~~ distintes ~~diferents~~ diferents tontines "«africanes»" que hi ha a Catalunya. Els resultats obtinguts a partir ~~del~~ del ~~present~~ d'aquest estudi, lluny de ser definitius, no poden més que interpretar-se, de moment, de ~~forma~~ manera provisional.

3.- L'enfocament tipològic dels estalvis populars xoca immediatament amb la seva gran diversitat i ~~la~~ flexibilitat ~~dels mateixos~~. Aquest tipus ~~d'estructures~~ d'estructures es tradueixen en un nombre gairebé infinit ~~d'alternatives~~ d'alternatives, raó per la qual, es podria afirmar que no ~~existeix~~ hi ha un marc preestablert com a model per a ~~les~~ mateixes ~~aquestes~~. No són els individus i els grups comunitaris immigrants ~~els que~~ qui ~~s'adapten~~ s'adapten a un esquema: són les tontines les que ~~s'adapten~~ s'adapten a les necessitats de les persones que les creen.

4.- A Catalunya, el fenomen de les tontines, ~~pel fet~~ da ~~l'~~ l' ~~adaptar-se~~ adaptar-se a un context ~~d'immigració~~ d'immigració, ha pogut mostrar evolucions significatives que permeten la coexistència actual de diferents tipus ~~d'estructures~~ d'estructures, probablement idèntiques en els principis que els van donar vida però diferents quant a objectius i fases de desenvolupament. La varietat en les formes està relacionada fonamentalment amb ~~l'adaptació~~ l'adaptació als nous contextos i a les diferents situacions experimentades en el país ~~d'immigració~~ d'immigració.

5.- Les estructures populars ~~d'estalvi~~ d'estalvi que es troben a Catalunya constitueixen pràctiques en transformació que permeten sostenir ~~als~~ els immigrants, i que algunes institucions o autoritats polítiques encara no volen tenir en compte. Més que tontines, podria dir-se que ~~existeixen~~ hi ha pràctiques multiformes en el seny de les estructures molt ben organitzades en forma ~~d'associacions~~ d'associacions. Els límits i la ineficàcia de les polítiques ~~d'integració~~ d'integració en el país receptor, ~~així~~ com ~~també~~ també la negativa a reconèixer deliberadament les capacitats i les potencialitats dels col·lectius immigrants pel que ~~respecte~~ fa a la seva ~~contribució~~ contribució a l'~~a~~ l' ~~economia~~ economia social local, posen de manifest que la macroeconomia no té solució als problemes de desenvolupament ~~a~~ un ~~nivell~~ en l' ~~àmbit~~ àmbit de les comunitats. La diversitat de les estructures ~~d'estalvi~~ d'estalvi populars comptabilitzades a Catalunya, la seva contribució al finançament de ~~l'economia~~ economia social endògena i a la reducció de la pobresa entre la població immigrada, demostren que les pràctiques de les tontines constitueixen avui ~~en~~ en ~~dia~~ un suport molt important en el context particular de la societat d'immigració.

6.- Quant al tema de la seva legalització jurídica, la integració definitiva de les tontines en els sistemes financers locals i regionals és precoç, ja que, per d'una banda, són pràctiques poc conegudes en els països de recepció. La consolidació de la tontina en el rang d'autèntica autèntica eina de desenvolupament, dins del context de la immigració, exigeix un enfocament pluridisciplinari de comptabilització, classificació, codificació, conceptualització i comparació. Seria necessari, doncs, un bon treball d'educació d'educació jurídica. Només en aquesta fase les autoritats públiques permetrien a les institucions utilitzar l'estalvi estalvi de les tontines com a ingrés, amb la finalitat d'accelerar accelerar el desenvolupament, ja no tan sols dels propis mateixos immigrants, sinó també de les seves comunitats d'origen d'origen. Com algú va afirmar, les tontines constitueixen "«un fet social total»". A part de ser estructures creatives de vincles socials molt afermades tant en la tradició com en la modernitat, permeten, en un context d'immigració d'immigració, entendre en profunditat el paper del dret. De la mateixa manera, s'ha ha detectat darrerament una important temptativa de control, per part dels bancs i altres institucions financeres de Catalunya, de les pràctiques d'estalvi d'estalvis populars dels immigrants. Contràriament a la idea de les CAF (Comunitats d'Autogestió Financeres), que semblen en l'actualitat voler substituir a les tontines, a Catalunya, afortunadament, el Dret dret no és un factor que es podria pugui considerar com la principal norma social a l'hora de referir-se a les tontines. Això no obstant, resulta difícil d'entendre aquesta qüestió en una societat com la catalana, més aviat «racional racional», on tot es regeix d'acord d'acord amb normes legals.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

7.- El rol que les estructures populars d'estalvi d'estalvi "«africanes»" ocupen en el finançament de l'economia l'economia de la comunitat immigrada es vincula principalment amb la seva capacitat d'adaptació d'adaptació a un entorn que es veu modificat de forma manera ràpida i contínua. En A la Catalunya actual, la pràctica de les tontines comença a aparèixer com un marc de transformació dels recursos humans, financers i informatius. Nombroses associacions legalment legalment constituïdes legalment segons la llei catalana disposen de tontines. Es tracta de grups per als quals les activitats financeres comencen a adquirir un volum important que poden arribar a competir, en certs casos, amb les velles associacions d'immigrants, moltes de les quals sobreviuen gràcies a les subvencions. D'altra banda, en la seva forma moderna, les CAF mostren que en la societat multicultural catalana actual, la via de la bancarització de les tontines pot convertir-les en una veritable eina de desenvolupament. Resulta necessari, no obstant això, estar atents i comprovar fins a quin punt aquest sistema de bancarització pot tenir un efecte positiu sobre les persones adherents a les tontines i sobre els grups que les subscriuen.

Per a finalitzar, i després d'haver d'haver explorat les diferents fonts d'informació d'informació (bibliografia, webgrafia, entrevistes en profunditat semiobertes, etc.), estem en condicions d'exposar d'exposar les conclusions provisionals que llença aquest treball, classificades en dos nivells àmbits principals:

Con formato: Fuente: Cursiva

En l'àmbit nivell metodològic, hi ha hagut ha existit una bona coordinació i una gran coherència al voltant del tema d'investigació d'investigació. Es va poder fer el treball de diversificació de les fonts d'informació d'informació i de recollida de dades. De la mateixa manera, en aquesta investigació s'ha han pogut identificar clarament a les persones, els protagonistes claus, els grups socials (les estructures populars d'estalvi d'estalvi "«africanes»") i a les

institucions objecte ~~d'aquest~~d'aquest estudi. Els objectius plantejats en ~~l'elaboració~~l'elaboració inicial del projecte van poder complir-se, fins i tot reorientar-se per a bé; ~~—~~— la qual cosa va permetre obrir noves línies ~~d'indagació~~d'indagació, fonamentalment ~~en amb~~en amb relació als resultats finals i a les característiques del projecte. La metodologia aplicada (entrevistes en profunditat semiobertes, observació participant, etc.) ~~en~~en va demostrar la ~~seva~~seva capacitat pràctica i operativa en cadascuna de les unitats ~~d'observació~~d'observació i ~~d'anàlisi~~d'anàlisi identificades per al seu estudi a Catalunya.

En l'A-~~àmbit~~àmbit ~~nivell~~nivell empíric i teòric, aquesta primera fase exploratòria de la recerca ha significat un important pas en el difícil procés ~~d'estudi~~d'estudi i ~~d'estudi~~d'estudi en profunditat dels sistemes populars ~~d'estalvi~~d'estalvi "~~«africans»~~«africans» com les tontines a Catalunya. ~~Amb~~Amb ~~En~~En relació a això, creiem que és important seguir treballant entorn de la definició ~~d'un~~d'un marc general, obrint a Catalunya noves línies ~~d'investigació~~d'investigació sobre les economies i els estalvis populars en estreta relació amb el context migratori. Els resultats preliminars obtinguts, en aquest treball, permeten veure que les pràctiques ~~d'estalvi~~d'estalvi populars "~~«africans»~~«africans» existeixen, i corroboren ~~en~~en que són efectivament aplicables en una situació ~~d'immigració~~d'immigració. En aquest sentit, són principalment els immigrants africans qui creen i desfan les pràctiques ~~d'estalvi~~d'estalvi populars en territori català. Per altra banda, ~~s'ha~~s'ha pogut apreciar que les tontines presenten distintes pràctiques, en les quals les regles del joc demostren ~~l'existència~~l'existència ~~d'una~~d'una gran transparència i una confiança mútua entre els membres.

Per tant, el sistema de tontines posa de manifest que els immigrants ~~segueixen~~segueixen ~~continuen~~continuen mantenint forts vincles amb els seus països ~~d'origen~~d'origen i les seves diferents comunitats de base a Catalunya, ~~i que incorporen~~i que incorporen i desenvolupen ~~en~~en, simultàniament, noves relacions amb algunes institucions financeres. ~~A~~A ~~Existeix~~Existeix ~~leshores, hi ha llavors~~leshores, hi ha llavors la percepció molt clara ~~d'una~~d'una forta activitat social i econòmica per part dels immigrants, institucions, associacions i altres estructures socials i grups implicats en el sistema ~~d'estalvi~~d'estalvi popular. Actualment i en la seva majoria, la població immigrant africana, sovint marginada, intenta potenciar les seves oportunitats, les mateixes que a la llarga poden ajudar-los a inserir-se plenament en el marc de la construcció del teixit social a Catalunya.

Títol:

Migracions senegaleses a Catalunya. Formes i relacions de comunicació entre associacions d'immigrants de Catalunya i els seus llocs d'origen. Informe del Projecte MIDEL (Migracions i Desenvolupament Local), Fons Català de Cooperació al Desenvolupament i Comissió Europea, (143 pàgines).

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Autors:

Papa Sow (GRM) i Núria Mercader (Fons Català de Cooperació al Desenvolupament).

Con formato: Fuente: 12 pto

Grup de recerca:

GRM — Grup de Recerca sobre les Migracions (GRM).

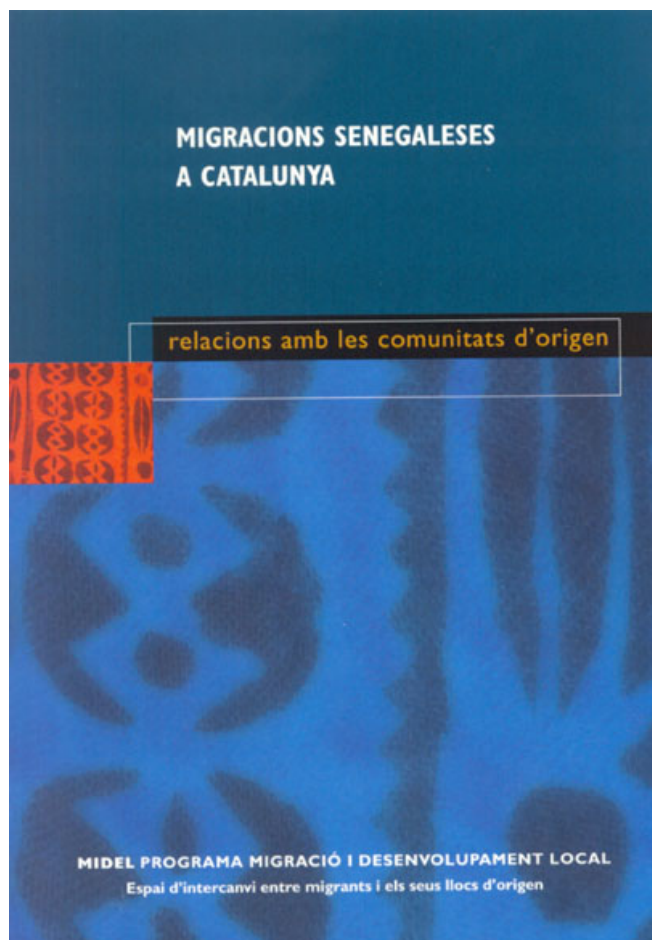
Con formato: Fuente: 12 pto

Any:

2005.

Con formato: Fuente: 12 pto

Imatge:

Entitats promotores:

Con formato: Fuente: 12 pto

Direcció General de Justícia, Llibertat i Seguretat de la Comissió Europea; Fons Català de Cooperació al Desenvolupament (Programa de Desenvolupament).

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Temàtica específica:

Aquest estudi té com a objectiu principal dinamitzar un espai d'intercanvi, de cooperació i de concertació entre la població immigrant senegalesa i les seves comunitats d'origen.

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Fuente: 12 pto

Àmbit territorial:

Catalunya, Senegal.

Con formato: Fuente: 12 pto

Paraules clau:

Catalunya-Senegal, codesenvolupament i diagnòstic, associacions senegaleses, diferents formes de solidaritat, canals d'informació i de comunicació.

Con formato: Fuente: 12 pto

Tipus de document:

Recerca en l'àmbit social.

Con formato: Fuente: 12 pto

Suport:

Libre.

Con formato: Fuente: 12 pto

Enllaç d'accés a la recerca (pdf, doc, web), més informació en líniaonline:

http://www.fonscatala.org/versio2004/catala/inicio/Comunicacio/40.php?id_pagina=40

Con formato: Fuente: 12 pto

Con formato: Sin subrayado, Color de fuente: Automático

L'objectiu general d'aquest llibre és estudiar de manera aprofundida les relacions i els diferents canals d'informació i de comunicació generats per la població immigrant senegalesa entre Catalunya i el Senegal, a través d'un diagnòstic de les seves pràctiques i experiències en matèria de codesenvolupament.

Metodologia

L'estudi es va desenvolupar en tres grans etapes: la **primera** va consistir ~~en a~~ identificar els col·lectius de població immigrant interessada en el projecte. No va ser difícil definir-los perquè en la redacció de ~~l'estudi~~ l'estudi ja es preveia que es referiria a la població immigrant senegalesa ubicada a Catalunya, concretament a les ciutats de Girona, Terrassa i Mataró. Les tres associacions ~~d'immigrants~~ d'immigrants, que es van analitzar, foren, des d'un principi: ACRSVO (Associació Catalana de Residents Senegalesos del Vallès Occidental), ADECRES (Associació per al Desenvolupament Econòmic de la Comunitat Rural de Saré Coly Sallé) i PLANETA (Associació per a la Promoció de les Cultures, la Integració Social i l'Ajuda al Desenvolupament). En aquesta primera etapa, ~~l'estudi~~ l'estudi no tan sol es va limitar a definir aquestes associacions, sinó que també es va interessar ~~en a~~ conèixer-les a fons. En el cas de la associació PLANETA de Mataró es va fer el diagnòstic en un altre estudi dirigit pel Fons Català de Cooperació al Desenvolupament (FCCD), raó per la qual en aquest estudi no es va jutjar necessari tractar-la.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

La **segona etapa** es va dividir en dos períodes: en un primer moment es va contactar i accedir a les associacions. Es van fer diversos contactes, primer per telèfon i, a continuació, els tècnics del FCCD van tornar *in situ* per ~~efectuar~~ fer les entrevistes individuals i en grup. S'ha de reconèixer l'important treball aportat per algunes persones i institucions (dirigents ~~d'associacions~~ d'associacions, mediadors socials, traductors, municipis, etc.), que van ajudar a la mobilització dels immigrants reunint-los en minitallers de treball. Posteriorment, es van reunir dades bibliogràfiques sobre el tema de l'associacionisme immigrant, cosa que ens ha ajudat a tenir una idea general de les associacions d'immigrants a Catalunya.

Finalment, la **tercera etapa** va consistir en ~~l'explotació~~ l'explotació de les dades tant qualitatives com quantitatives recollides. Les entrevistes en grup van permetre als ~~propis mateixos~~ immigrants definir i diagnosticar els seus problemes ~~— a~~ a partir de tècniques de diagnòstic com els "«arbres de problemes" ~~—,»~~, i imaginar les relacions i les tipologies ~~d'associacions~~ d'associacions que les seves entitats respectives mantenen amb altres organitzacions. Les tècniques, utilitzades parcialment ("«arbres de problemes" ~~—,»~~, "«diagrama de relacions" ~~—,»~~, etc.), van contribuir a generar una sèrie de respostes sobre temes d'interès per a la recerca: les forces i les debilitats, les potencialitats, ~~així com~~ també les causes i les conseqüències de les disfuncions.

Estructura de l'estudi

El **primer capítol** descriu les polítiques del codesenvolupament a Catalunya però no aborda a fons les experiències pròpiament dites del codesenvolupament. El capítol fa èmfasi sobre ~~l'estat~~ l'estat de la cooperació i el codesenvolupament a Catalunya

repassant al mateix temps, i ~~de forma~~ breument, les diferents experiències que el FCCD va mantenir amb Àfrica, bàsicament; i fa una breu descripció sobre la cooperació al desenvolupament de les altres organitzacions i institucions catalanes (Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, GRAMC, CC.OO., UGT, etc.).

El **segon capítol** teoritzta sobre les associacions senegaleses establertes a Catalunya. Aquestes associacions, a causa de la seva naturalesa, reuneixen una sèrie de potencialitats i de debilitats, diferents ~~d'unad'una~~ entitat a una altra. Les accions i les activitats de la població immigrant senegalesa ~~s'inserius'inscriu~~, de ple, en les dinàmiques i les competicions socials i locals (~~en-amb~~ referència a Catalunya). Després de mostrar el dinamisme del món associatiu a Catalunya, el capítol explica que dins de la comunitat senegalesa ~~existeix-hi ha~~ una forta "«cultura» associativa que prové del país ~~d'origend'origen~~. Finalment, el capítol fa una tipologia de les diferents associacions posant ~~l'aeentl'accent~~ al mateix temps en les modificacions significatives que la immigració subsahariana ha introduït en el "«paisatge social»" de Catalunya, la naturalesa específica de les mateixes associacions, les diferents relacions de força que entrecreen els protagonistes i les transformacions que susciten en la societat catalana.

El **tercer capítol**, com estudi de cas, descriu les accions de solidaritat i cooperació que els municipis de Girona i Terrassa mantenen amb les associacions senegaleses establertes en els seus territoris respectius. Es posa ~~l'aeentl'accent~~ en els enfocaments solidaris específics que desenvolupa cadascun dels dos municipis i s'~~abordena~~ àmpliament les diferents línies de cooperació existents. En el cas de l'Ajuntament de Girona, hi ha quatre línies destacades de cooperació: i) els projectes que depenen directament del municipi ~~i/o en-amb~~ relació ~~amb-els~~ agermanats; ii) les subvencions, que representaven l'any 2004 un 40 % del pressupost de la cooperació municipal; iii) les subvencions destinades a la sensibilització sobre la cooperació i la solidaritat de caràcter general; i iv) les ajudes ~~d'urgènciad'urgència~~, que sumen un 10 % del pressupost total. L'Ajuntament de Girona manté estretes relacions amb les associacions ~~d'immigrantsd'immigrants~~ senegaleses i altres entitats que treballen sobre la immigració, com el GRAMC. L'Ajuntament de Terrassa va crear ~~un-el~~ Departament de Solidaritat i Cooperació Internacional, que coordina la part fonamental de les accions de desenvolupament amb els països del ~~sSud~~, però també fa tasques de seguiment i formació de les associacions ~~d'immigrantsd'immigrants~~ senegaleses. ACRSVO sembla ser ~~l'assoeiaeió'l'associació~~ senegalesa més coneguda i que ha rebut més suport.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

El **quart i últim capítol** aborda les formes de relació i comunicació que dues associacions senegaleses (ACRSVO i ADECRS) mantenen amb el Senegal. ~~L'estudiL'estudi~~ de cada associació permet veure la diversitat social, estructural i plural de la comunitat senegalesa establerta a Catalunya. El capítol posa de manifest que ADECRS, nascuda l'any 1980, és una entitat ben coneguda a la província de Girona. Es va crear per mantenir els vincles socials solidaris i ~~l'ajudal'ajuda~~ mútua entre els membres, establint al mateix temps relacions i estretes formes de comunicació, a vegades originals, amb els llocs ~~d'origend'origen~~ dels immigrants i sobretot amb la comunitat rural de Saré Coly Sallé (al Departament de Velingara, sud-est del Senegal). Intenta, a través de mesures de cooperació i solidaritat, instaurar una política de desenvolupament local i codesenvolupament. Més enllà del paper ~~d'aquestad'aquesta~~ associació, el capítol aborda els diferents canals i el tipus d'informació d'informació intercanviats entre ~~l'entitatl'entitat~~ i els llocs ~~d'origend'origen~~ al Senegal, i ~~explicant~~ al mateix temps els problemes de comunicació que es troben en la seva trajectòria. El

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

capítol tracta també, a partir dels grups de debat i dels tallers, com els membres de ~~l'associació~~ l'associació arriben a solucionar d'~~acorde~~ acorde mutu ~~acord~~ els seus problemes i a superar les nombroses dificultats a les quals ~~s'enfrontens~~ s'enfronten. Pel que fa a l'associació ACRSVO, s'indica que aquesta entitat, creada a principis dels anys vuitanta inicialment a Terrassa, tenia per vocació reunir periòdicament la població senegalesa instal·lada al municipi i els seus voltants durant les cerimònies religioses. Actualment ~~l'associació~~ l'associació ~~s'ha~~ s'ha reorientat gradualment cap a accions de desenvolupament, cooperació i solidaritat amb els llocs ~~d'origen~~ d'origen dels seus membres, en particular la localitat de Thiamène (rRegió de Louga, al Senegal). ~~L'associació~~ L'associació ha adquirit una sòlida experiència, ~~el la qual cosa~~ que li permet no només reactivar els vincles socials a Catalunya, sinó també desenvolupar activitats socioculturals, socioeconòmiques i de desenvolupament. Al final ~~d'aquest~~ d'aquest capítol, ~~s'aborden~~ s'aborden els problemes de comunicació i d'intercanvi ~~d'informació~~ d'informació als quals ~~s'enfronta~~ s'enfronta ~~ha de fer front~~ aquesta associació, ~~així~~ així com ~~també~~ els mètodes (diagnòstic, concertacions, etc.) ~~que utilitza~~ que utilitza ~~empleades~~ per la població immigrant per acabar amb les seves dificultats.

Con formato: Fuente: Sin Cursiva

Principals resultats

- 1.- En l'actualitat es pot afirmar que ~~l'antiga~~ l'antiga metròpolis del Senegal, França, no és ja ~~l'únic~~ l'únic país de destinació per a la població senegalesa. "~~«~~Nous espais"~~»~~ han fet irrupció en el camp migratori de la població senegalesa com Itàlia i Espanya. Catalunya constitueix un lloc estratègic perquè es considera, en aquest moment, com una última etapa en els processos migratoris de la població senegalesa.
- 2.- Els reagrupaments familiars practicats a partir de les diferents lleis d'estrangeria i d'immigració han creat una nova "~~«~~comunitat cultural"~~»~~ que comença a ser visible. Aquesta encara s'ha multiplicat més gràcies a les diferents regularitzacions. S'han creat així algunes xarxes socials que tenen en comú el lloc de procedència geogràfic o els vincles familiars a Catalunya.
- 3.- A l'Europa del ~~s~~Sud, Catalunya és pionera en ~~l'àmbit~~ l'àmbit de la institucionalització de la política de codesenvolupament, gràcies al treball ~~d'algunes~~ d'algunes institucions com el FCCD. El govern català (a través de l'ACCD, ~~–~~ l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament) ~~s'ha~~ s'ha compromès, des de fa diverses dècades, amb la cooperació internacional i la cooperació descentralitzada. ~~Per D'~~altra banda, la ~~L~~Llei catalana de ~~c~~cooperació al ~~d~~desenvolupament, votada el 31 de desembre de 2001, va donar un marc legislatiu que ha conduït a un major impuls i coordinació de la cooperació catalana amb els països del ~~s~~Sud.
- 4.- Per altra banda, des del país ~~d'origen~~ d'origen, nombrosos africans i africanes tenen una bona "~~«~~cultura"~~»~~ i coneixement de les realitats associatives. Amb aquest estudi, ~~ha~~ ha ~~sigut~~ sigut ~~estat~~ possible, a Catalunya, elaborar una tipologia de les associacions que ~~en~~ en demostra les ~~seves~~ seves potencialitats i ~~les~~ les debilitats en els seus diversos nivells de realitats i pertinences socials. En el cas de ~~l'Àfrica~~ l'Àfrica subsahariana, els col·lectius, africans en general i senegalesos en particular, es distingeixen sovint per la seva atenció als àmbits o activitats relacionades amb la recepció, la solidaritat, ~~l'ajuda~~ l'ajuda mútua, el desenvolupament o, recentment, la cooperació internacional. En aquest estudi, ~~l'associacionisme~~ l'associacionisme ~~s'entén~~ s'entén com les accions i activitats ~~realitzades~~ realitzades

dutes a terme pels col·lectius animats per la població immigrant o les filles/fills d'immigrantsd'immigrants i que s'inseriuens'inscriuen en les relacions específiques amb les seves comunitats d'origend'origen. La nostra definició no té gens a veure amb els altres tipus i formes d'associacionsd'associacions autòctones que treballen la temàtica de la immigració, com les entitats de solidaritat, les organitzacions d'intermediaciód'intermediació socioculturals, etc. Les associacions d'immigrantsd'immigrants es diferencien per la seva naturalesa, els objectius que s'hans'han fixat, les possibilitats d'adaptaciód'adaptació al context migratori, les funcions que garanteixen, la realització de projectes socials, l'estatut jurídic, els recursos que mobilitzen, etc.

5.- A vedades i des de l'àmbit de la recerca s'han tractat aquests col·lectius d'immigrantsd'immigrants en la literatura institucional i científica com a entitats amorfes i poc influents, malgrat que són construccions sociohistòriques. Aquest enfocament ha considerat a les associacions d'immigrantsd'immigrants com a formes no estructurades, inferiors en grandària, activitats i accions front davant de voluntariat autòcton. Així mateix, el treball desenvolupat per les associacions d'immigrants rarament s'has'ha qüestionat en les seves dimensions internes i externes pels responsables polítics, els proveïdors de fons i fins i tot pels investigadors. I fins ara, no existeixen-hi ha lectures crítiques sobre les associacions africanes, i d'altres procedents d'altresd'altres continents i instal·lades a Catalunya. Els pocs estudis a fons que existeixen-hi ha sobre les associacions d'immigrants procedents d'Àfrica ens diuen molt poc sobre les crisis i les tensions amb les quals es troben. La falta de curiositat i d'interès per aquestes qüestions ha fet que potser aquesta lectura "«externalista»" de les associacions domini encara la literatura. I gairebé sempre ha emprat el discurs de les autoritats per analitzar el tema de les associacions. Aquest discurs ha estès encara més la distància que separa la societat receptora dels immigrants. Subtil, aquest discurs amaga sovint la veritable naturalesa de les associacions africanes —i senegaleses— i no pren suficientment—prou temps per apreciar i mostrar les bones pràctiques d'aquest associacionisme.

A més, les anàlisis fetes sobre les associacions d'immigrantsd'immigrants africans han guardat un sorprenent silenci sobre els objectius principals i explícits que aquests col·lectius persegueixen, les debilitats i els desitjos de promoció i d'aspiracions sovint individuals dels seus membres. A Catalunya, l'associacionismel'associacionisme africà sovint s'ha tractat com una qüestió "«aliena»" a la societat autòctona i des d'un plantejament miserabilista desproveït de sentit social, mentre que la part fonamental de les accions i les activitats de la població emigrant es desenvolupa generalment al país d'immigraciód'immigració. La prova és que el treball de mobilització de les associacions africanes no va començar realment—a ser visible realment per a l'opinió'opinió pública catalana fins al principi de l'any 2000.

DPer —'altra banda, les recerques portades—dutes a terme sobre l'associacionismel'associacionisme africà, encara que van formular les premisses d'unad'una anàlisi i d'unad'una construcció dels col·lectius d'immigrantsd'immigrants, de vegades senzillament han proporcionat un discurs que nega l'existència de tensions i conflictes en el si de les associacions. Aquestes investigacions, per altra banda, obvien tractar les associacions d'immigrantsd'immigrants com a—un resultat de xarxes informals, de relacions interpersonals, de poder i tensions. I tot això El que tendeix a descontextualitzar l'espai'espai associatiu, erròniament considerat com una invenció

espontània per part d'alguns grups aïllats del seu entorn sociocultural, però que posseeixen pràctiques i mètodes de comunicació fora de l'àmbit.

Aquesta situació tendeix a dissimular les tensions dintre i fora de les associacions i sovint no permet ~~sovint~~ caracteritzar ~~als-els~~ col·lectius a partir d'una teoria pròpia. La consideració de tots aquests elements podria donar pes a una contextualització crítica de ~~l'espai~~'espai associatiu, tot tenint en compte, de manera precisa, les seves formes ~~d'informació~~'d'informació, expressió, comunicació i influència. Seria convenient i interessant analitzar les relacions dels espais associatius segons les diferents formes de comunicació, ~~l'intercanvi~~'intercanvi ~~d'informació~~'d'informació i les relacions múltiples que recorren els col·lectius ~~d'immigrants~~'d'immigrants i entre els seus protagonistes.

6.- Les accions i activitats dels immigrants ~~s'inscriuen~~'inscriuen plenament en les dinàmiques i les competicions socials i locals en el context ~~d'immigració~~'d'immigració. En la majoria de les associacions senegaleses de Catalunya, els recursos es posen conjuntament amb la finalitat ~~d'arribar~~'arribar a diferents àmbits — socials, culturals, econòmics, etc.—, objectius que ~~s'han~~'han fixat i que sovint són ~~sovint~~ no lucratiu. Les activitats que desenvolupen i realitzen duen a terme, a través dels seus programes ~~d'acció~~'acció, a vegades arriben a generar beneficis tot i que no siguin legals. En la lògica de ~~l'associacionisme~~'associacionisme de la població immigrant senegalesa, aquests "beneficis"—, en teoria, haurien de tornar-se a invertir en altres activitats per garantir ne el ~~seu~~ bon funcionament, com ho estipulen per altra banda el text de la Llei catalana sobre les associacions.

7.- Així, en un context social migratori fortament marcat per vives recomposicions institucionals i per una apologia en excés de ~~l'autonomia~~'autonomia individual, les associacions ~~d'immigrants~~'d'immigrants senegaleses ocupen un paper extremadament important. En territori d'immigració, aquestes associacions substitueixen a alguns grups originals "tradicionals"— com la família, el clan, la classe, l'edat, la casta i, fins i tot, la gran comunitat.

En efecte, com a agrupació estructurada ~~d'individus~~'individus, ~~l'associació~~'associació senegalesa a Catalunya constitueix una referència ~~on-en la qual~~ es traslladen en part o completament les reivindicacions i les necessitats de la comunitat dels immigrants. Es converteix fins i tot en un protagonista inevitable capaç de donar respostes concretes a les dificultats — gestions administratives, formació dels membres, comunicació a la societat receptora, etc.— a les quals ~~s'enfronten~~'enfronta sovint la població immigrant.

Per a la població immigrant senegalesa, ~~comprometre's~~'comprometre's voluntàriament, i sota ~~l'impuls~~'impuls de la "bona voluntat"—, és doncs un procés ~~d'afiliació~~'afiliació social. Al mateix temps, aquest compromís associatiu constitueix una re-apropiació identitària i un compromís social. Tota característica, aspiració, identitat comuna compartides per un grup ~~d'immigrants~~'d'immigrants potser representa una raó vàlida per a la creació ~~d'una~~'una associació. El desenvolupament implica a les associacions ~~d'immigrants~~'d'immigrants senegalesos situades a Catalunya i els seus associats al seu país ~~d'origen~~'origen. Es té en compte així una pràctica col·lectiva intensa entre la població immigrant senegalesa que des ~~d'ara~~'ara sembla inscriure les seves accions en el context ~~d'immigració~~'d'immigració amb dinàmiques i competicions socials i locals. Aquestes associacions ~~d'immigrants~~'d'immigrants són ~~l'expressió~~'expressió, a vegades,

~~d'interessos d'interessos~~ antagònics i conflictius amb diversitat d'opinions. Generalment, posen ~~conjuntament~~ recursos conjuntament amb la finalitat ~~d'assolir d'assolir~~ els objectius fixats.

8.- Els estudis de cas sobre els municipis de Girona i Terrassa, ~~com també així com~~ sobre les dues associacions triades per a aquest estudi (ADECERS i ACRSVO), posen de manifest les capacitats de les entitats i municipis per cooperar amb els llocs ~~d'origen d'origen~~ de la població immigrant senegalesa assentada a Catalunya. També posen de manifest que ~~l'evolueió l'evolució~~ dels vincles forts o escassos entre territoris ~~d'origen d'origen~~ i associacions ~~d'immigrants d'immigrants~~ està en plena construcció. A imatge ~~d'altres d'altres~~ països africans (Mali i el Marroc, per exemple), les contraparts locals senegaleses (tant la població immigrant com els seus socis) arriben a utilitzar i percebre la migració i el tema del codesenvolupament com una acció que permet promoure intercanvis duradors entre diferents espais geogràfics. Es destinen importants quantitats dels pressupostos municipals (Girona, Terrassa) i ~~s'assignens assignen~~ a la cooperació descentralitzada i a programes de desenvolupament, sobretot a accions promogudes pels ~~propis mateixos~~ immigrants. Les relacions que la població immigrant senegalesa teixeix amb el Senegal són sovint obstaculitzades per una sèrie de problemes. Els més visibles ~~romanen continuen sent~~, inqüestionablement, les problemàtiques de— la comunicació i sensibilització. Representen un gran obstacle davant la nova situació ~~d'immigració d'immigració~~ que coneix actualment Catalunya. La formació dels membres de les associacions ~~d'immigració d'immigració~~ en diversos àmbits (gestió dels projectes, canalització de la informació, sensibilització, etc.) segueix sent una prioritat per rectificar els problemes.

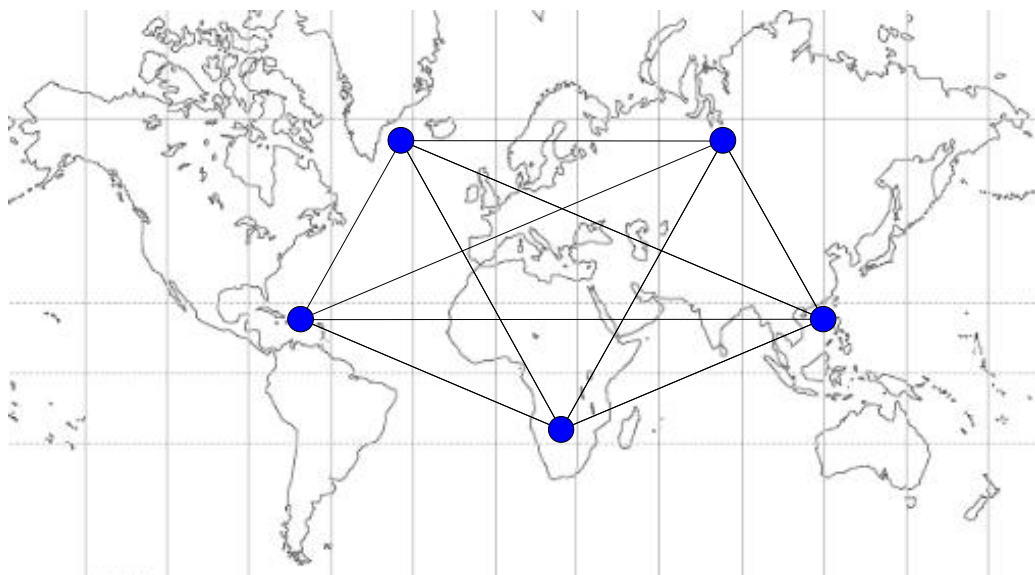
Títol: Percepció de la immigració per mitjà de les xarxes d'amistat a les escoles

Autors: Verónica de Miguel Luken (Universitat de Màlaga, Grup de Recerca sobre Migracions (GRM), Universitat Autònoma de Barcelona) i Carmen Carvajal Gutiérrez (Universitat de Màlaga)

Període de realització: 2006

Entitat promotora: Recerca finançada per la Conselleria de Governació de la Junta d'Andalusia. La recerca sobre la qual està basat el text a continuació va estar finançada mitjançant una subvenció rebuda de la Conselleria de Governació de la Junta d'Andalusia en el marc del programa *Subvenciones para programas destinados al arraigo, la inserción y la promoción social de personas inmigrantes, destinadas a Universidades. 2005*, i va ser dirigida per Carmen Carvajal Gutiérrez (Universitat de Màlaga).

Imatge

Temàtica específica: En el projecte de recerca s'analitza la interrelació entre els vincles d'amistat, d'intercanvi d'ajuda i de rebuig expressat pels mateixos alumnes de diferents instituts de la província de Màlaga i la percepció que aquests joves manifesten sobre el fenomen immigratori.

Àmbit territorial: província de Màlaga.

Paraules clau: immigració estrangera, instituts, xarxes de amistat, estudiants.

Tipus de document: recerca social.

Suport: article a la revista *Migraciones*, document en suport electrònic presentat al seminari Les mobilitats geogràfiques de la població en el Mediterrani occidental, Granada, 26-28 d'octubre de 2006, altres materials inèdits presentats a: V Seminari per a l'Anàlisi de Xarxes

Socials, Simposi Intervenció social i comunitària amb xarxes socials, Sevilla, setembre de 2007, i la trobada Immigració: joves i segona generació, Sevilla, octubre de 2007.

Enllaços relacionats amb materials derivats de la recerca:

<http://www.upcomillas.es/pagnew/iem/04publicaciones/migraciones/index.htm> (revista *Migraciones*)

[http://www.redamed.com/admin/ficheros/recursos/FILE38\(1\).pdf](http://www.redamed.com/admin/ficheros/recursos/FILE38(1).pdf) (*Redamed*)

Objectius

- Conèixer com es conformen diferents tipus de vincles dins d'algunes aules amb presència d'alumnat d'origen estranger, incidint especialment en els nexes entre estudiants de diferents nacionalitats. En concret, s'examinen les relacions d'amistat (per mitjà de preguntes sobre millors amics i amics amb qui es confien temes íntims), relacions d'intercanvi de suport en qüestions pràctiques (qui t'ajuda a fer els deures, etc. / a qui ajudes a fer els deures, etc.) i relacions de rebuig (amb qui no et relacionaries de cap de les maneres).
- Estudiar l'efecte que el contacte amb alumnat d'altres procedències (o fills de pares nascuts a l'estranger) pot tenir sobre la millor o pitjor acceptació del fenomen immigratori.
- Establir si hi ha indicis de prejudicis que operin dins dels grups escolars provocant l'aïllament de determinats col·lectius ètnics o culturals. En aquest sentit, també es contrasta la coherència o incoherència entre els discursos manifestats sobre la percepció del fet immigratori i els nexes que es creen a les aules.

Metodologia

La metodologia constitueix una de les aportacions més rellevants d'aquesta recerca, per l'aproximació teòrica emprada en el disseny de la mateixa i, més en concret, en el del qüestionari, totes dues basades en l'anàlisi de xarxes socials.

- Màlaga és la província escollida per diferents motius. D'una banda, el total de població estrangera a la província és important quantitativament tant en termes absoluts com relatius, i se situa entre el cinquè i el sisè lloc entre totes les províncies espanyoles. Segons dades del Padró d'Habitants a 1 de gener de 2006 (any de la recerca) el nombre total de persones estrangeres empadronades a Màlaga era de 203.977, el 13,7 % de la seva població total.
- D'altra banda, l'origen geogràfic d'aquesta població estrangera és molt heterogeni i, si els primers col·lectius assentats van ser sobretot procedents de l'Europa occidental i el Marroc, en els últims anys la presència d'americans i altres europeus ha crescut notablement. En el curs 2004-05, les tres nacionalitats estrangeres amb més pes, per ordre, van ser la britànica, l'argentina i la marroquina.
- La població d'estudi escollida va estar formada per estudiants de 2n d'ESO a centres públics d'ensenyament de secundària amb representació destacada d'escolars d'origen estranger als municipis de Marbella, Fuengirola, Mijas, Alhaurín-el Grande, Màlaga, Rincón de la Victoria i Vélez Málaga.
- Se seleccionen alumnes de 2n d'ESO (al voltant dels catorze anys) perquè els fills d'immigrants són més nombrosos entre els escolars de menys edat, pel pressuposat abandonament del sistema educatiu més freqüent entre ells quan arriben a nivells més avançats i perquè es considera una edat mínima suficient per tenir la capacitat d'entendre correctament el que se'ls volia preguntar.

- Es visiten onze instituts en els municipis esmentats abans i es passa el qüestionari a dotze grups diferents. El total de la mostra és de 280 escolars.

El qüestionari utilitzat s'estructura al voltant de dos eixos principals:

- Seguint treballs previs desenvolupats a Holanda, en una primera part s'inquireix sobre els nexes d'amistat, d'intercanvi d'ajuda instrumental i de lligams de no-acceptació. Cada alumne compta prèviament amb una llista dels seus companys de classe en la qual cadascú té associat un codi, codi que serà el que han d'incloure al qüestionari complimentat si volen esmentar aquest company específicament. Amb aquesta informació de caràcter reticular es teixeixen les diferents xarxes presents al grup.
- La segona part central del qüestionari s'inspira en treballs anteriors fets a Espanya i Europa sobre opinions i actituds davant de la immigració. Quan s'escau, s'adapten algunes de les preguntes d'aquests sondeigs al públic més juvenil a qui va dirigit la nostra enquesta.
- Per la metodologia emprada, els treballs derivats de la recerca no tenen vocació de proporcionar resultats inferibles a tota la població d'estudiants amb característiques similars, sinó de reflectir una situació vigent als indrets analitzats que puguin suggerir noves vies de recerca i aprofundiment en els aspectes tractats.
- La teoria i l'anàlisi de xarxes socials són les principals fonts, epistemològica i metodològica respectivament, que guien la perspectiva amb la qual s'ha abordat la recerca. Es fa ús del programa Ucinet per a una primera aproximació a la comprensió de les estructures trobades, per mitjà d'indicadors com la grandària, la densitat, l'*indegree* o grau nodal d'entrada (mencions que rep l'alumne) i l'*outdegree* o grau nodal de sortida (mencions que fa l'alumne).
- Es fa ús del programa Stocnet per aplicar el model p_2 multinivell per a l'anàlisi de xarxes amb dades binàries no simètriques. És a dir, es planteja un model explicatiu, basat en el model logístic, amb el qual s'estudia quins són els elements que influeixen en la formació d'un lligam d'amistat. Entre aquests elements ens interessa especialment veure la importància de la similitud de procedències entre els escolars que formen un lligam.
- Per últim, s'utilitza el programa SPSS per executar un model de regressió sobre el grau d'acceptació de l'alumnat envers el col·lectiu d'origen marroquí.

Principals resultats

Presentem en primer lloc els resultats més destacats referits a la percepció de la immigració per part de l'alumnat enquestat. Tot seguit exposem les conclusions més importants referides a les estructures de les xarxes (en mostrem alguna com a exemple) i, finalment, fem algunes consideracions relacionant tots dos aspectes.

Percepció sobre la immigració

- Quan es pregunta per la valoració en termes generals del fenomen migratori els estudiants se situen amb més freqüència en una posició d'indefinició, comparat amb la

població adulta entrevistada per a altres treballs. El 36,9 % creu que és positiva («más bien positiva»), percentatge que es redueix a al 24,8 % en restringir la mostra als que tenen ambdós pares nascuts a Espanya. Segons el baròmetre del CIS de maig de 2004, era pràcticament el 47 % de la població adulta la que expressava el mateix parer. A l'altre extrem, la imatge negativa que per a aquest col·lectiu suposava el 31 % aproximadament, no arribava al 22 % en el cas dels nostres alumnes d'origen autòcton.

- La sintonia dels nostres resultats amb els obtinguts amb diferents poblacions adultes comparades (andalusa i espanyola) pel que fa a la valoració segons la procedència de la persona immigrada és elevada. Així, els magribins, seguits dels originaris de l'Àfrica subsahariana, són els pitjors posicionats a l'escala de preferències quan es planteja la possibilitat de tenir-los com a veïns o com a nou membre de la família (cunyat o similar). De fet, el 70,1 % de l'alumnat enquestat afirma que no li importaria o fins i tot li agradaria compartir veïnatge amb un magribí, xifra que descendeix en 13 punts percentuals en el cas hipotètic que es tractés d'un parent (57 %).
- A l'altre extrem de la jerarquia trobem europeus occidentals i nord-americans, els més ben considerats en tots els estudis contrastats. La diferència més destacada entre les diferents recerques radica en la valoració assolida per europeus de l'est i llatinoamericans, aquests últims més afavorits per les opinions dels adolescents (fins i tot quan traiem de la mostra els que tenen algun pare nascut a l'Amèrica Llatina). La «teoria del contacte» pot estar justificant en part aquesta lleugera diferència. La presència numèricament més alta d'alumnes amb aquest origen inclina la balança cap a la seva banda.
- Atenent la valoració sobre els magribins, no s'observen diferències significatives per gènere, però sí d'acord amb el lloc de naixement dels pares. Els que tenen pare i mare nascut a Espanya manifesten per mitjana una actitud menys predisposada a la convivència (en els límits estudiats) amb marroquins (principal col·lectiu magribí a Màlaga), que la manifestada pels que tenen els progenitors nascuts a l'estranger. En una escala on 0 vol dir 'no m'agradaria gens' i 4 vol dir 'm'agradaria molt', el primer grup té una mitjana d'1,7 referida als veïns i d'1,4 referida al possible familiar, mentre que per al segon augmenten a 2,1 i 1,7, respectivament.
- Sobre la quantitat d'immigrants, la percepció de l'alumnat enquestat és en general més positiva que la de la població adulta segons el baròmetre del CIS de novembre de 2005. El 46 % dels joves estima que és massa elevat el nombre d'estrangers (que s'eleva al 54 % entre els que tenen pares espanyols), xifra que contrasta clarament amb el 62 % de la població de referència del CIS. Tot i que en menys mesura, aquesta idea té ressò també entre el mateix alumnat d'origen estranger. Així, per exemple, el 32 % dels fills de llatinoamericans coincideixen amb aquest criteri.
- Pel que respecta al grau d'importància que s'atribueix a diversos factors a l'hora de permetre que una persona immigrada vingui a viure a Espanya (opinió més tolerant: 'no és gens important', valor 0; menys permissiva: 'és molt important', valor 3), la nostra mostra és en general més flexible que altres que representen adults residents a Màlaga, Andalusia i Espanya, tot i que l'ordre dels factors es manté pràcticament inalterat. L'únic aspecte en què els escolars són més exigents és respecte al coneixement de la llengua, que consideren una qüestió bastant bàsica (probablement perquè sovint han estat testimonis dels problemes derivats de la deficiència en el seu coneixement dins de l'aula), amb una

mitjana d'1,9. El fet que la persona de fora sigui cristiana, blanca o tingui molts diners és intranscendent per a la majoria, amb mitjanes properes al zero.

- També en concordança amb altres poblacions a Andalusia i Espanya, gairebé el 80 % creu que, un cop a Espanya, les persones que han vingut a viure aquí haurien de tenir els mateixos drets que la resta. Igualment, proporcions similars d'adults espanyols i alumnes d'origen espanyol opinen que hi ha necessitat de treballadors estrangers (aproximadament el 60 %), opinió que lògicament es fa més freqüent entre els alumnes d'origen immigrant (97 %).

Estructura de les xarxes

Exposem molt breument algunes de les principals característiques de totes les xarxes generades per les preguntes corresponents de l'enquesta, fent èmfasi en la posició estructural dels joves de pares nascuts a l'estranger. Als documents publicats o d'accés a través de la xarxa es poden trobar els gràfics que donen suport als comentaris següents, tot i que n'incorporem algun a tall d'exemple.

GRUP 1 (Marbella, institut 1)

- Els dos estudiants marroquins són els menys populars, atenent el nombre de persones que els van esmentar com a millors amics de la classe. Formen un duo força aïllat de la resta, amb una forta relació d'amistat recíproca. A més, quan es pregunta al grup pels companys de qui no serien amics, aquests dos mateixos alumnes apareixen entre les posicions negativament més destacades.
- Els llatinoamericans, tot i que no tenen una posició tan marginal, tampoc no estan en general especialment ben situats. Entre ells no sembla haver-hi cap criteri d'afinitat cultural, atès que no s'esmenten en cap de les quatre xarxes analitzades.
- L'excepció la trobem en el cas d'un noi de pare espanyol i mare equatoriana, arribat a Espanya amb tan sols dos anys, que es tracta d'un dels subjectes que gaudeixen de més popularitat a l'aula.
- Finalment, és un altre alumne, de pare espanyol i mare alemanya, el que més ben envoltat afectivament es deu trobar, ja que esmenta dotze millors amics (sentiment que, no obstant això, no és en absolut recíproc).

GRUP 2 (Marbella, institut 2)

- Únicament hi ha una noia marroquina que va arribar a l'any 2004 i que passa bastant desapercibuda. Rep poques mencions en sentit positiu i en sentit negatiu, i ella només diu que té una millor amiga, una ucraïnesa (tot i que hi ha un espanyol que sí la considera a ella la millor amiga) que tampoc no sobresurt ni per la seva popularitat ni per la manca d'ella, amb un paper totalment normal dins del grup.
- Els llatinoamericans presents són de nacionalitats diferents (una equatoriana, un argentí i un colombià), tots tres arribats entre el 2000 i el 2002. Es podria afirmar que el colombià és el líder de la classe, ja que ostenta el nombre més elevat de mencions com a millor amic

i com a amic íntim, i cap com a *persona non grata*, i és a més una peça clau en l'intercanvi de suport instrumental. Els altres dos llatinoamericans tenen un paper més homogeni al del conjunt.

- No s'evidencia, per tant, signe de comportament atípic d'acord amb una distinció per procedència geogràfica dels alumnes.

GRUP 3 (Màlaga, institut 1)

- Hi ha una noia marroquina arribada fa poc mesos i amb dificultats amb la llengua. El seu relatiu aïllament es deu probablement, per tant, al fet de la seva curta experiència al nostre país. Només una companya l'assenyala com a millor amiga i una altra com a persona amb qui no vol tenir relació. En una situació semblant es troba un brasiler recent arribat, que queda com a un node desconnectat a les quatre xarxes. El temps d'estada es perfila lògicament com una de les primeres variables explicatives per entendre la formació de lligams d'amistat a les escoles.
- En canvi, una altra noia, amb ascendència marroquina per part de mare, és de les més carismàtiques de la classe, i se situa en els màxims de les tres xarxes positives. El grau de simpatia que desperta queda contrarestat únicament per l'esment en sentit negatiu d'una altra escolar.
- Entre els quatre alumnes de més prestigi sorgeix també hi ha una equatoriana, prolífica també a l'hora d'esmentar a d'altres, que fa l'efecte d'estar molt ben integrada en l'ambient escolar. No hi ha més equatorians al grup, i amb els argentins, el veneçolà i el brasiler no la uneix cap relació positiva (només negativa amb el veneçolà).
- Un dels argentins i el veneçolà destaquen per estar entre els més esmentats com a amics íntims. Estimulen, per tant, la confiança d'un nombre relativament alt de companys (alguns espanyols i altres estrangers d'altres nacionalitats). No s'observa en general una tendència evident a formar grupuscles amb persones de la mateixa procedència.

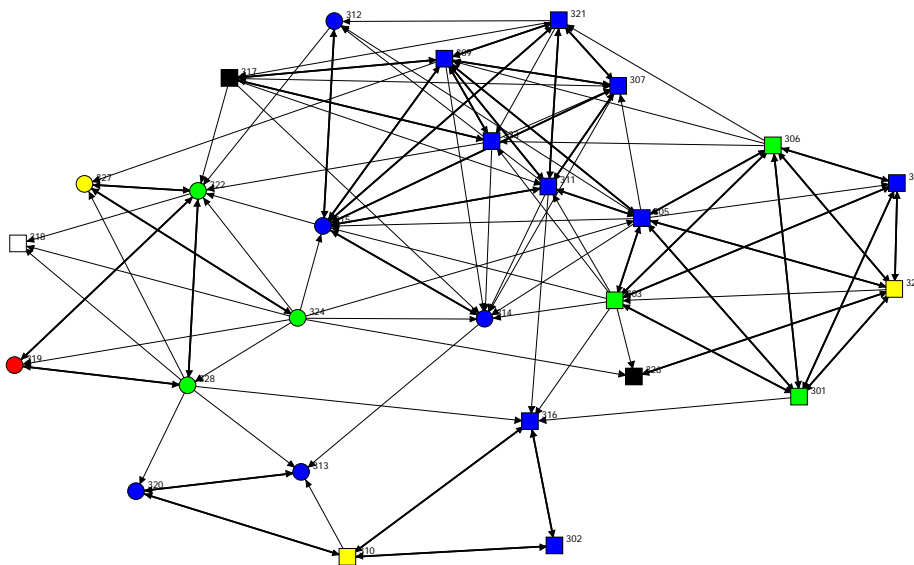
GRUP 4 (Fuengirola)

- Aquest és un conjunt força desmembrat on els subgrups més o menys aïllats no responen a cap criteri d'afinitat d'origen geogràfic.
- Els alumnes amb un o ambdós pares nascuts al Marroc mostren posicions diferenciades dins de la classe, la qual cosa no permet fer cap hipòtesi a l'entorn d'una possible discriminació cap als estudiants d'aquest col·lectiu. De fet, una marroquina assoleix una cota de popularitat elevada que només supera per un esment un altre company marroquí, amb qui no està relacionada de cap manera i que compta amb tants detractors com gent que l'escull com a millor amic. Dels que només tenen el pare o la mare nascut al Marroc, un se situa també entre els més carismàtics, i els altres dibuixen xarxes amb poca reciprocitat i poc notòries.
- Entre els llatinoamericans, trobem un equatorià amb tan sols quatre mesos d'estada a Espanya entre els més esmentats com a millors amics. La resta de llatinoamericans, el xinès i els dos germans de mare suïssa es caracteritzen pel seu rol discret en general.

- Un cop més, l'homofília (tendència a formar vincles amb persones de característiques similars) de gènere sembla imposar-se a la de nacionalitat i no s'aprecien jerarquitzacions degudes a orígens ètnics o culturals.

GRUP 5 (Marbella, institut 3)

- Aquest grup exemplifica clarament que la coincidència de nacionalitat no és suficient perquè es produeixi una relació d'amistat. Les dues noies ucraïneses només es vinculen per l'esment en sentit negatiu d'una cap a l'altra i una d'elles és la més esmentada com a donant d'ajuda amb els deures, etc. Tampoc els dos alumnes amb ascendència marroquina per una de les vies no estan units per cap vincle i ambdós tenen una posició neutral en el conjunt.
- Els nois equatorians sí que interactuen entre ells (i un pertany als que tenen valors de popularitat més elevats), tot i que també es relacionen amb un noi mig belga i mig marroquí i un altre mig italià i mig alemany.
- Tant en el vessant positiu com en el negatiu, coincideixen alumnes estrangers de diferents nacionalitats amb alumnes autòctons.

Qui són els teus millors amics o amigues?

□ dona   ○ home

 Espanya	 Europa occidental	 Europa de l'Est	 Àfrica	 Amèrica Llatina
 Àsia	 Altres	 No està present		

GRUP 6 (Rincón de la Victoria)

- Entre aquelles persones que mereixen més confiança (amb qui es comparteixen problemes íntims) apareix una argentina (també molt demandada a l'hora de buscar ajuda en temes pràctics) i una mig marroquina i mig espanyola.

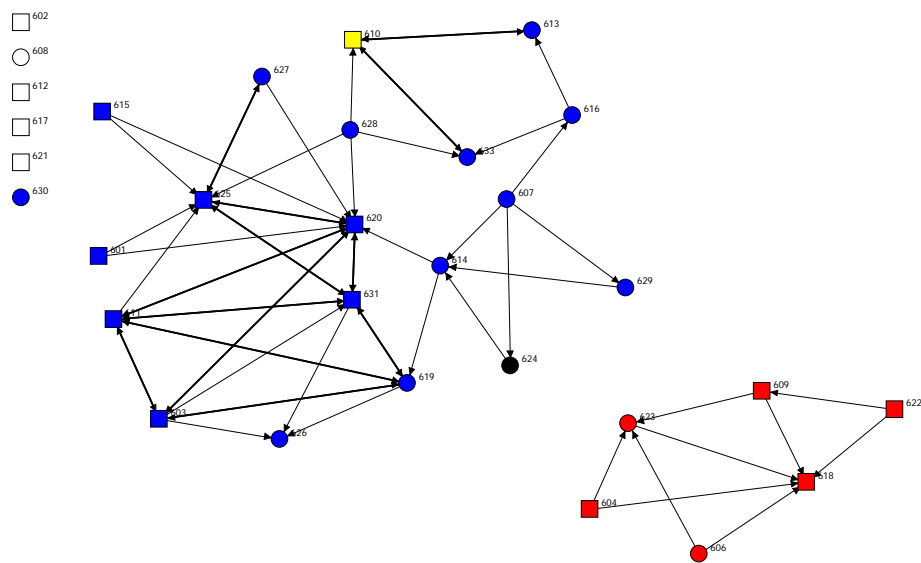
- Les altres dues argentines formen un tàndem que no desperta cap recel i sí algun esment positiu per part d'algun/a espanyol/a. Les dues marroquines també sintonitzen entre elles, tot i que no amb el noi de la mateixa procedència. Un cop més, s'accentua el fet que els llatinoamericans no poden tractar-se com un tot homogeni: equatorians i argentins no semblen tenir res a veure.

GRUP 7 (Torre del Mar, Vélez-Málaga)

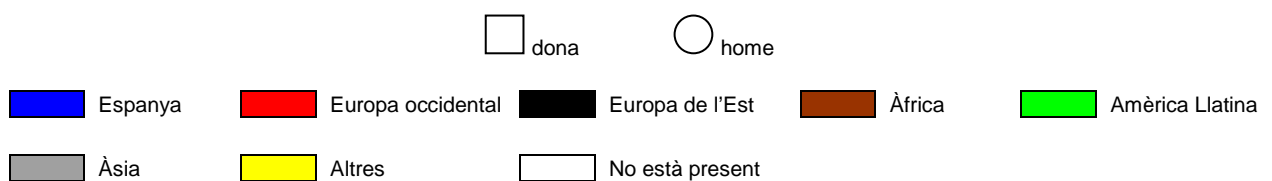
- És un grup petit i ben relacionat, en el qual el més carismàtic és un colombià amb vincle d'amistat amb un paisà, els argentins no estan connectats entre ells i els tres britànics, tot i amb problemes amb la llengua, estan bastant acceptats per la resta.

GRUP 8 (Alhaurín-el Grande)

- Format per espanyols (col·lectiu hegemònic), un grup de britànics, un romanès que se sent força integrat, com es desprèn de la quantitat d'alumnes que afirma tenir com a millors amics, i una noia mig francesa i mig espanyola.
- La inclinació dels britànics a agrupar-se entre ells és patent en totes les xarxes de relacions positives, i arriben a l'aïllament en un grupuscle a part quan s'inquireix per l'intercanvi de suport en qüestions pràctiques. És, per tant, el primer grup on sembla haver-hi indicis de discriminació o problemes de convivència amb una nacionalitat concreta.

A qui demanes ajuda per fer els deures,,,?

GRUP 9 (Màlaga, institut 2)

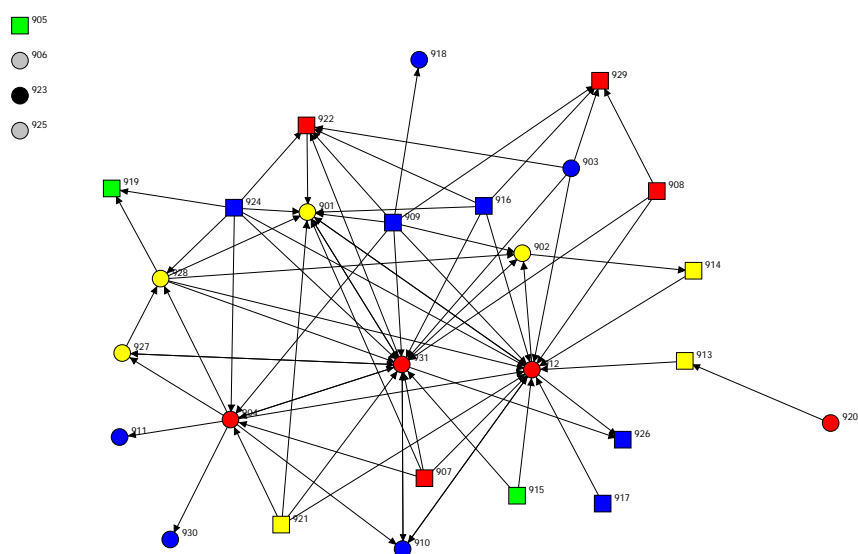
- ❑ Els joves estrangers són d'origen llatinoamericà en la seva majoria, variat en la seva composició per països i amb protagonistes a les xarxes de 'millors amics' i 'persones amb qui no es relacionarien'.
- ❑ El jove búlgar, tot i no ser especialment popular, sí que es deu considerar ben acompanyat, ja que esmenta un nombre generós de bons amics.

GRUP 10 (Mijas, institut 1)

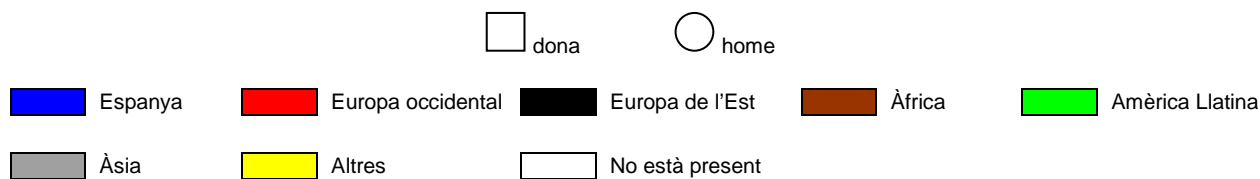
- ❑ Tretze nacionalitats s'hi veuen representades, amb la qual cosa la interrelació és forçosament intercultural.

GRUP 11 (Mijas, institut 2)

- ❑ Dos dels alumnes més populars procedeixen de matrimonis mixtos.
- ❑ Dels dos casos de clar aïllament en les relacions d'amistat (tot i que no sobresurten tampoc en l'aspecte del rebot), un correspon a una noia equatoriana recent arribada a Espanya (l'altra és una espanyola). Un cop més, el temps de residència destaca com a element explicatiu rellevant.
- ❑ La menys acceptada és una noia britànica i tres connacionals més es troben entre els més esmentats en sentit negatiu. La qüestió dels problemes lingüístics torna a suggerir una possible resposta a aquest fenomen.
- ❑ En canvi, la resta d'europaus occidentals no semblen compartir aquesta dificultat. En aquesta classe, per exemple, és una noia mig francesa i mig holandesa la que inspira confiança a més companys.
- ❑ L'intercanvi de suport instrumental està molt equilibrat i entre els actors clau trobem una espanyola, la noia esmentada abans, un xinès d'origen, un rus i una colombiana.

Amb qui no et relacionaries de cap manera o de qui no series amic o amiga?

GRUP 12 (Màlaga, institut 3)

- ❑ La procedència prioritària és la marroquina, després de l'espanyola. S'observa una díade i una tríada d'amistat entre noies hispanomarroquines, que s'uneixen quan es tracta de col·laborar en matèries pràctiques.
- ❑ Els més populars, de tota manera, són els dos únics alumnes llatinoamericans (un noi d'Uruguai i un noi de Colòmbia). Entre els més impopulars se situen tres espanyols.

Tendències d'agrupació a les aules

- ❑ Les xarxes examinades en una primera aproximació descriptiva no mostren indicis de discriminació evident, llevat el col·lectiu d'origen britànic que interactua menys amb d'altres nacionalitats.
- ❑ El model estadístic emprat confirma aquest resultat. Tenint en compte altres característiques dels escolars i d'estructura de les xarxes, de l'existència o no i del nombre de companys d'altres procedències, etc., els britànics continuen demostrant amb forta intensitat la seva preferència per amics i amigues del mateix grup nacional.
- ❑ L'únic altre col·lectiu amb una predisposició, bastant més lleugera però significativa, a fer amistat amb individus del mateix origen són els autòctons.
- ❑ D'altra banda, són també els britànics els que tenen una probabilitat superior de rebre mencions com a amics d'altres companys. L'explicació radica en les denses relacions dels seus subgrups: entre ells s'esmenten més.
- ❑ Tal com il·lustren en els *grafs* corresponents a les xarxes (la majoria no inclosa en aquest resum), s'obté que és més alta la probabilitat d'establir un llaç d'amistat amb una persona del mateix sexe.

Percepció del col·lectiu marroquí

- ❑ Entre els que han viscut a un país diferent del de naixement i els que creuen que hi ha necessitat de treballadors estrangers a Espanya, les puntuacions atorgades en relació amb la possibilitat de tenir un veí o familiar d'origen magribí són més elevades que entre els altres.
- ❑ Un cop al model, no es troben moltes variables significatives en relació amb les diferències en la valoració sobre els immigrants d'origen magribí, resultat que insinua que

els prejudicis cap a aquest grup estan assentats de manera força homogènia en la nostra societat.

- La «hipòtesi del contacte» no és suficient, en aquest cas, per salvar la imperant imatge negativa que es té sobre aquests estrangers. Amb la mostra treballada no s'ha pogut demostrar que el simple fet de comptar amb marroquins a l'aula amb qui la vinculació sigui neutra, ni conflictiva ni especialment negativa, sigui suficient per millorar l'opinió sobre el seu col·lectiu de pertinença.
- Tot i això, la inclusió entre el millors amics d'un company o companya de pare i mare (o només un dels dos) nascut al Marroc té un significatiu efecte beneficiós en la valoració sobre aquests estrangers en general. I, pel contrari, s'observa amb les relacions clarament negatives.

En definitiva, les aportacions derivades d'aquesta recerca assenyalen la incoherència dels discursos mantinguts entre aquests joves pel que fa a les diferents nacionalitats i la realitat observada en termes de relacions d'amistat que efectivament s'hi originen. Marroquins i britànics són els col·lectius que millor exemplifiquen aquesta manca de sintonia. Si els primers sorgien com els pitjors valorats, els segons (com a membres dels països europeus occidentals) ocupaven les posicions més privilegiades. En canvi, són aquests últims els únics —juntament amb els espanyols— que han mostrat un relatiu aïllament, mentre que no s'han trobat símptomes generalitzats de discriminació cap als marroquins. Pensem que la més deficitària integració lingüística dels alumnes d'origen britànic es constitueix com a principal raó per entendre aquest resultat.

RESUM EXECUTIU

Redes sociales de apoyo. La inserción de la población extranjera

Verónica de Miguel Luken
Miguel Solana Solana
Àngels Pascual de Sans (dir.)

GRUP DE RECERCA SOBRE MIGRACIONS, GRM (Universitat Autònoma de Barcelona)

Recerca finançada per la Fundació Banco Bilbao Vizcaya.

L'estudi analitza la composició i l'estructura de les xarxes socials de suport de la població estrangera immigrada a determinades àrees rurals i petites ciutats a Espanya.

Àmbit territorial: diverses comarques espanyoles de les províncies de Girona, Alacant, Càceres, Huelva, La Rioja i Navarra.

Paraules clau: immigració estrangera, xarxes socials, enquesta, àrees rurals i petites ciutats.

Període de realització: març de 2003-abril de 2005.

Tipus de document: recerca social.

Suport: Llibre.

Enllaç d'accés a més informació de la FBBVA sobre el llibre:

http://w3.grupobbva.com/TLFB/tlfb/TLFBindex_pub.jsp

La recerca sobre la qual està basada el llibre va estar finançada mitjançant una subvenció rebuda en la Primera Convocatòria d'Ajudes a la recerca en Economia, Demografia i Estudis de Població, i Estudis Europeus, dins del programa Canvi Demogràfic, Família i Integració Social.

Objectius

- ❑ L'objectiu principal del llibre és el de proveir d'una visió detallada de la composició i estructura de les xarxes socials de suport dels estrangers adults residents en determinats indrets a Espanya, és a dir, conèixer qui formen aquests entramats d'intercanvi d'ajuda en el procés d'assentament d'aquests immigrants i quina relació tenen entre ells.
- ❑ D'altra banda, es busquen raons que expliquin les diferències en el nivell d'integració assolit al nostre territori. Així, es crea un indicador de «grau de benestar», basat en qüestions com ara la satisfacció expressada per la mateixa persona sobre el lloc de residència, el coneixement que té sobre l'entorn que l'envolta, el règim de tinença i la densitat d'ocupació de l'habitatge o la disposició de més diners extra del que tenia al seu país. Es valora, per tant, la influència d'una sèrie d'elements de caràcter individual i reticular sobre aquest indicador construït.
- ❑ Per últim, s'estudia l'evolució de les cadenes migratòries. En aquest sentit, es calcula el nombre d'individus que han seguit l'*ego* (com a *ego* considerem la persona entrevistada, l'actor central de les xarxes observades) com a noves baules, imposant les condicions que fossin coneguts abans d'arribar a Espanya, que haguessin rebut suport per part de l'*ego* i que haguessin immigrat amb posterioritat a l'*ego*. S'acota així el concepte de *cadena* segons la cronologia de les entrades a les nostres fronteres (un darrere l'altre) i segons la funcionalitat (hi ha existit un vincle d'ajuda que ha facilitat la inserció de qui ha arribat després).

Així com per a l'objectiu anterior, s'examinen factors explicatius (sexe, edat, nacionalitat, temps de residència a Espanya, etc.) que aporten elements de comprensió sobre les divergències en els comportaments observats.

Metodologia

La metodologia constitueix una de les aportacions més rellevants de l'obra, pel tipus d'àrees territorials escollides, per la manera de seleccionar les persones per ser enquestades i per l'aproximació teòrica emprada en el disseny de la recerca i, més en concret, en el del qüestionari. Específicament:

- ❑ Seguint una línia de recerca iniciada amb anterioritat per alguns membres del GRM, ens centrem en la immigració cap a àrees rurals i petites ciutats. En aquest cas, el treball de camp es focalitza en les comarques següents: l'Alt i Baix Empordà a Girona, la Marina Alta i la Marina Baixa a Alacant, la Ribera a Navarra i la Rioja Baja a La Rioja, Campo Arañuelo i la Vera a Càceres i, per últim, Costa i Andévalo a Huelva. Lògicament, les distàncies que cal recórrer i les dificultats d'accés que van associades a les àrees més rurals compliquen i alhora fan més interessant i meritori el treball de camp portat a terme.
- ❑ L'univers d'estudi el componen les persones de nacionalitat estrangera de divuit anys i més residents als municipis de menys de 25.000 habitants que pertanyen a les comarques esmentades. Prescindim d'aquells i aquelles immigrants originaris de països asiàtics o d'Oceania, atès que són col·lectius que tendeixen a concentrar-se en àrees urbanes, amb la qual cosa la seva presència en el nostre àmbit territorial no podia derivar en una submostra representativa que permetés la comparació amb altres procedències.

- Es planteja la selecció d'una mostra probabilística obtinguda a partir de les dades nominals del Padró continu a 1 de gener de 2004, proporcionades per l'INE. Aquesta mostra probabilística condueix al còmput precís dels marges d'error quan es fan les anàlisis. Es tracta d'una mostra aleatòria estratificada en la qual els estrats han estat definits d'acord amb la grandària del municipi de residència i les grans regions geogràfiques d'origen. Malgrat l'esforç per trobar la millor font nominal que ens proporcionés els noms, adreces i països de naixement de les persones que cal buscar, les deficiències en els identificadors (per exemple, adreces incorrectes), l'elevada mobilitat de la població estudiada (un nombre considerable retorna o marxa a altres països sense donar-se prèviament de baixa al nostre registre), com també alguns problemes de cobertura (gent que s'empadrona, tot i que només passa temporades aquí a la seva segona residència) van suposar un cost afegit a la realització de les entrevistes, i va fer minvar la quantitat d'enquestes emplenades finalment (n = 368).
- Una de les innovacions del treball es basa en què el qüestionari utilitzat recull dades relacionals. Així, no tan sols s'obté informació sobre las circumstàncies i característiques de la persona que respon, sinó també sobre els coneguts que aquesta esmenta en relació amb el suport rebut o proporcionat en els intercanvis estudiats, i sobre els nexes que els uneixen. Per exemple, si algú afirma haver rebut la col·laboració d'un paísà per tal de trobar feina i la col·laboració d'un germà per cobrir la necessitat d'allotjament, també es pregunta sobre els seus trets i el grau de coneixement d'aquests dos contactes entre ells.
- Per tal de no estendre en excés la llargària del qüestionari, es pregunta només pel primer període de temps a Espanya (tres o quatre primers mesos) i l'últim mig any. Respecte als tipus d'intercanvis produïts entre la persona immigrada i els membres de la seva xarxa social, s'indaga sobre l'accés a l'habitatge, l'accés a la feina, l'accés a la informació sobre com arribar o sobre el lloc de residència i l'accés a recursos materials. S'inquireix per tots dos sentits del suport: de l'*ego* cap als altres i dels altres cap a l'*ego*, és a dir, ajuda rebuda i ajuda emesa.
- Igualment, per motius pràctics, es limita a sis per a cada període la quantitat d'actors pels quals es pregunta posteriorment a la persona entrevistada en cas que n'hagi esmentat més, si bé treballs semblants i els nostres mateixos resultats demostren que normalment no se supera aquesta quantitat.
- La teoria i l'anàlisi de xarxes socials són les principals fonts, epistemològica i metodològica respectivament, que guien la perspectiva amb la qual s'ha abordat la recerca. Es calculen alguns indicadors que fan referència a les particularitats d'estructura de les xarxes (com per exemple, la seva densitat) i que posteriorment s'incorporen com a variables explicatives (juntament amb d'altres individuals) als models de regressió múltiple.

Principals resultats

Els capítols de resultats del llibre presenten en primer lloc un balanç de les estructures de les xarxes més comunes, en funció del nombre de persones que les formen i els lligams existents entre elles, que deriven en malles diferents que contrastem segons alguns atributs de l'immigrant, com ara el sexe, el grup d'edat, la nacionalitat, el nivell d'estudis, la província de residència o el temps de permanència a Espanya.

En segon lloc, ens concentrem en la composició de les xarxes. Analitzem com són els membres d'aquestes xarxes, si hi ha més activitat de dones que d'homes, de coneguts del mateix o diferent entorn laboral, de familiars i bons amics o de contactes menys propers, etc.

En un pas següent, augmentem el grau de detall en la descripció de la composició d'aquests entramats socials mitjançant la inclusió del sentit de l'ajuda (qui són els emissors i receptors més freqüents) i en quins àmbits de suport actuen (feina, allotjament, informació sobre la destinació, recursos econòmics o materials).

En els últims dos capítols de resultats es presenten dos models de regressió amb la finalitat de respondre dos dels objectius especificats abans: el nivell de benestar, i l'efecte crida o continuïtat de la cadena migratòria.

A continuació resumim les principals conclusions extretes d'aquests diferents apartats de la recerca:

Estructura de les xarxes

- S'evidencia la importància dels llaços forts (familiars i amb altres persones amb les quals es manté una relació molt estreta o són molt amics) durant la primera etapa d'estada a Espanya. En quatre de les set estructures més freqüents, tots els actors estan units entre ells per vincles d'aquest tipus. És a dir, l'immigrant bàsicament rep suport d'un cercle molt proper i dens, en el qual els familiars adquireixen un protagonisme essencial. El 34,4 % aproximadament de la població estudiada es troba en un d'aquests quatre casos. A l'extrem oposat, el 12 % declara no haver intercanviat ajuda amb ningú o com a màxim amb una persona durant aquest temps.
- En els últims sis mesos la situació varia considerablement. Els membres que componen les xarxes més sovint que abans no estan vinculats per una relació estreta (ja sigui d'amistat o de parentiu) i en general disminueix el nombre d'actors esmentats. L'estranger o l'estrangera és més autònom/a, s'han creat connexions amb individus aliens al seu sector més privat, a més d'incrementar-se el seu rol de proveïdor sobre el de receptor que els caracteritzava els primers mesos. El 21 % d'aquesta població ara no esmenta a ningú o com a màxim a una persona dins de la seva xarxa de suport.
- Per nacionalitat, els europeus de l'Est, seguits dels llatinoamericans no equatorians són els que de mitjana més persones esmenten quan ens referim als primers mesos. Malgrat que les diferències amb la resta d'origens no són pronunciades, són els que reben ajuda de més persones i ajuden igualment més persones (tot i que la segona quantitat sempre queda per sota de la primera).

- A l'altra banda trobem els europeus comunitaris, a l'última posició respecte a la grandària dels seus entramats socials de suport (probablement perquè no requereixen tant d'aquest suport), seguits dels africans, entre els qual els marroquins tenen el pes numèric més alt.
- En l'últim temps (sis mesos), els llatinoamericans no equatorians superen a les altres procedències tant pel nombre total d'actors de les seves xarxes més actuals, com per la proporció d'ells que encara li presten ajut, i per la proporció d'ells que el reben. Els equatorians els segueixen, si bé els seus entramats són una mica més hermètics i dependents de les relacions familiars. Africans i europeus occidentals continuen a les seves discretes posicions finals. Cal tenir en compte que són els col·lectius més assentats a les àrees tractades. El dinamisme més acusat, per això, correspon als que tenen una experiència menys dilatada al nostre Estat.
- És interessant destacar la inexistència de divergències significatives pel que fa al sexe. Si ens centrem en la quantitat de persones incloses a aquestes xarxes i la unió que es reflecteix entre elles, en general no es destaquen pautes diferenciades. Altres parts de l'estudi, no obstant això, apunten la necessitat de distingir per nacionalitats. Les dones marroquines més aïllades al camp, o no incorporades al mercat laboral, tenen generalment xarxes més minses i orientades a les figures masculines de la família. En canvi, les dones llatinoamericanes sorgeixen com a especialment actives en els teixits de suport.
- Les diferències per grups d'edat són semblants a les que s'observen per temps de permanència a Espanya, sobretot quan comparem les categories més oposades. Els immigrants de 45 anys i més són els que menys lligams proveïdors d'ajuda han esmentat tant en els seus primers mesos d'estada com durant els últims sis. Cal recordar, però, que en aquest grup s'incorpora una bona part dels europeus més rics que ja hem comentat que van mostrar una tendència inferior a utilitzar contactes personals per accedir als diferents recursos.

Entre els més joves, els lligams forts han tingut un protagonisme superior que en altres grups. A més, la relació de l'edat amb el temps de permanència explica per què és el grup en què menys varien les xarxes d'un període estudiat a l'altre. En general, la seva experiència aquí és curta i durant l'últim temps han mostrat xarxes molt dinàmiques, encara molt actives.

En canvi, els que pertanyen al grup de 36-45 anys i fa entre sis i deu anys que són a Espanya exemplifiquen aparentment la figura del *pioner*, en el sentit que són els que menys suport de persones concretes van rebre durant les seves primeres passes, i es van tornar eficaços emissors amb posterioritat.

- Els resultats d'acord amb el nivell acadèmic, sobretot quan s'observa el nombre de persones de qui s'ha rebut suport durant els primers mesos, són coherents amb el que suggereix la literatura sobre xarxes socials de suport. Els universitaris han esmentat de mitjana 2,8 coneguts, davant dels 3,8 dels que no saben llegir ni escriure. Com més elevat és el capital humà disponible, menys necessitat hi ha d'activar recursos per mitjà dels coneguts, i més fàcil és accedir-hi per mitjà de vies formals.

Composició de les xarxes

- Els connacionals familiars o que ja eren amics al país de procedència són els actors més nombrosos, de mitjana, a totes les xarxes, seguits dels espanyols i, en tercera posició, els d'altres països. Malgrat això, s'observen diferències per origen. Gairebé el 77 % de les persones esmentades pels africans han nascut al mateix país, xifra que no arriba al 61 % entre els europeus occidentals i que queda compensada per la presència més elevada entre aquests d'estrangers d'altres procedències (23 %).

Els llatinoamericans no equatorians i els equatorians es distancien en pràcticament deu punts percentuals (65,3 % i 74,5 %, respectivament). Les relacions amb autòctons són més freqüents entre els primers, entre els quals també els matrimonis mixtos (una via molt directa de fer contactes nadius) tenen més pes.

- Atenent el lloc on *ego* i *alter* es van conèixer no es troben curiosament diferències significatives, tot i que són ara els europeus de l'Est (seguits dels africans) els que més nexes han «importat» (el 57 % de les persones que componen les xarxes de suport dels europeus de l'Est van ser conegudes al país d'origen).

Els salts entre proporcions de «persones conegudes a Espanya» i «persones de nacionalitat espanyola» són inferiors entre llatinoamericans no equatorians i europeus de l'Est, la qual cosa ens està indicant que són els col·lectius amb menys inclinació (pels motius que siguin) a fundar nous vincles amb altres immigrants del mateix país de procedència. A l'altra banda, els equatorians són els més proclius a crear noves relacions amb compatriotes un cop són a les nostres fronteres. Les seves xarxes serien, per això, més endogàmiques ètnicament.

- La mobilitat experimentada prèviament per Espanya es manifesta de manera més clara entre els africans, marroquins sobretot. Els fluxos des del Marroc cap a les àrees estudiades van començar abans que des d'Amèrica o des d'Europa de l'Est, raó que, juntament amb el seu paper rellevant com a treballadors del camp (amb la temporalitat i caràcter menys estable que això implica), ha provocat una dispersió més notable dels actors de les seves xarxes de suport respecte del seu lloc de residència. El 20 % de les persones que esmenten els marroquins viuen en un altre municipi. Oposadament, els europeus tenen teixits socials més concentrats a l'espai (el 8,4 % de les persones esmentades pels de l'Est viuen a un altre municipi, i el 10,8 % en el cas dels occidentals).
- Els llaços forts són vitals en la proporció d'ajuda als nouvinguts i nouvingudes, i per a tots els orígens geogràfics la mitjana dels que es poden considerar molt amics o familiars propers a les xarxes de suport supera el 60 % (el mínim correspon als llatinoamericans no equatorians, amb el 62,5 %, i el màxim als europeus de l'Est, amb el 71,4 %, tot i que no es poden confirmar diferències significatives).
- Pel que respecta a la coincidència de branca ocupacional, és entre els llatinoamericans (equatorians i no equatorians) on la diversitat de professions entre els membres dels entramats socials és més notòria, probablement producte del seu equilibri per gènere i participació en sectors laborals més variats (construcció, agricultura, serveis, treball domèstic, etc.).

- En comparar per sexe de la persona immigrada, observem que en general els cercles socials d'elles són més heterogenis quant a la composició, tant per la presència més equitativa d'homes i dones (les xarxes d'homes són aproximadament el 80 % de mitjana masculines, i les de les dones el 60 % femenines), com per la presència superior d'autòctons i persones conegudes a Espanya (tot i que amb diferències petites), com pel menor grau d'endogàmia professional que revelen.

En canvi, ells més sovint compten amb vincles fora de la mateixa llar o municipi de residència, fet que indica una mobilitat superior pel territori abans de l'assentament a la localitat on es fa l'entrevista.

- Les xarxes de suport perfilades segons el nivell acadèmic de l'immigrant varien d'acord novament amb el que apunten treballs anteriors. Aquelles persones amb estudis superiors incorporen en els seus contactes activats com a donants o receptors més variabilitat de perfils dels seus actors.

La proporció de dones augmenta progressivament amb el nivell de formació (el 26 % de participació femenina en els entramats dels que no saben llegir ni escriure, el 45,3 % en els dels universitaris).

Molt menys assídues són també les connexions entre connacionals en els grups de preparació acadèmica més elevada a favor de la inclusió de més espanyols i, fins i tot, persones originàries de tercers països. En les xarxes dels universitaris, els 47,8 % comparteixen nacionalitat, percentatge que arriba, pel grup menys qualificat, al 83,6 %.

Passa el mateix amb el lloc on *ego* i *alter* es van conèixer, i són els que parteixen d'una posició de desavantatge en el sentit exposat els que més depenen de les relacions establertes en origen. S'aprecia, un cop més, que a condicions menys favorables, més necessitat hi ha d'activar ressorts personals i vinculats a l'entorn més íntim (la proporció de llaços dèbils també creix amb el nivell d'estudis).

Com més elevat l'amàs de capital humà, menys «homofíliques», és a dir, menys homogènies internament, són les seves xarxes de suport.

- El temps de residència a Espanya no marca diferències gaire considerables, excepte pels que porten cinc anys o menys, amb protagonisme més acusat dels vincles forts i de persones del seu mateix país de naixement.

Composició de les xarxes segons tipus de suport

- De les quatre classes examinades d'intercanvi, les relacionades amb l'habitatge i la informació afecten pràcticament tots els immigrants. És molt comuna, per tant, la necessitat d'un allotjament més o menys temporal a casa d'algun conegut, o d'un assessorament en la cerca d'habitatge, com també és molt comuna la necessitat que alguna persona col·labori en l'orientació de com arribar o com bellugar-se en la nova destinació. El 95 % de les dones i el 91 % dels homes han rebut suport en la primera d'aquestes qüestions, i el 94 % i el 91 %, respectivament, en la segona.

Con formato: Catalán

- Els homes, en canvi, han estat receptors d'ajuda més destacats a l'hora de trobar feina: el 91 % davant del 64 % de les dones (per la menor incorporació d'elles en el mercat laboral, sobretot en algunes nacionalitats concretes) i elles més sovint s'han convertit en destinatàries d'objectes materials i suport econòmic: el 48 %, ells, el 63 % elles (per exemple, entre veïnes i amigues és relativament freqüent l'intercanvi d'accessoris per a nens petits, roba, etc.).
- Pel que respecta als orígens geogràfics, els europeus de l'Est són els que més freqüentment inclouen algun espanyol entre qui els ha ajudat en el tema laboral (61,5 %), i els equatorians han interactuat més amb els seus compatriotes (el 95 % esmenta algun altre equatorià com a emissor d'aquest tipus de suport, el 40 % esmenta algun espanyol). Els europeus occidentals apareixen com a proveïdors d'ajuda, però en poques ocasions demanen col·laboració d'altres en aquest particular.
- El teixit social que africans i europeus de l'Est activen per cobrir les seves necessitats en habitatge es bastant masculí i endogàmic per nacionalitat. Per a aquests col·lectius, la demanda d'informació igualment se soluciona acudint més habitualment als homes.
- La informació, en contra del que prèviament podríem suposar, es busca i es comparteix entre persones de la mateixa procedència. Els autòctons apareixen més representats com a emissors de suport en qüestió laboral i en qüestió material. El màxim s'obté entre els europeus de l'Est, el 73 % aproximadament dels quals declara haver rebut ajuda via la donació d'algun objecte de valor o de diners d'alguna persona espanyola. El mínim correspon a la resta d'europeus (32 %) i africans (33 %).

«Grau de benestar» de la persona immigrada

- L'indicador que construïm per apropar-nos a la qualitat de vida dels estrangers que componen la nostra població d'estudi es basa en el grau de benestar subjectiu que la persona declara (el 46 % aproximadament contesta que no recomanaria venir a viure al nostre país i el 37 % es posiciona en l'opinió contrària), la disponibilitat de més diners extra a Espanya (amb percentatges al voltant del 50 % pel 'sí' i pel 'no'), el règim de tinença de l'habitatge (arrendat pel 71 %), la densitat d'ocupació de l'habitatge (en el 31 % dels casos hi ha dues o més persones per habitació), i el coneixement sobre com accedir al sistema sanitari (pràcticament el 100 % respon de manera afirmativa) o tramitar els permisos (el 94 % diu saber com fer-ho).
- Les anàlisis exploratòries mostren que, en termes globals, hi ha un grau de benestar superior entre els europeus occidentals, els estrangers amb estudis mitjans, els que tenen una experiència més dilatada al nostre territori, els que tenien contactes previs a la destinació i els que disposen del permisos de residència i feina.
- Malgrat això, quan totes les variables anteriors, juntament amb algunes altres de tipus reticular, es contrasten en un model de regressió, les apreciacions que s'extreuen dels resultats es poden matisar. Tot i que els estrangers originaris de països més rics tenen un nivell de benestar més alt (en bona part pel nivell adquisitiu que ja portaven dels seus llocs de procedència i pel seu estatus —cas del europeus comunitaris— de regularitat en els permisos), són els europeus de l'Est els que més ràpidament veuen millorar la seva situació. Els que tenen estudis mitjans són els més ben situats, possiblement perquè les

seves expectatives estan més satisfetes que les dels que tenen estudis universitaris. Els que resideixen a Huelva, com també en la resta de variables, assoleixen valors més alts en el nostre indicador de benestar.

- Pel que respecta a les variables explicatives de tipus reticular (que fan referència a les propietats estructurals o de composició de les xarxes de suport), només el percentatge de membres d'aquest teixit social que comparteixen llar amb l'individu (nombre de membres que viuen al mateix habitatge sobre el total d'actors de la xarxa) influeix negativament sobre el grau de benestar. Aquelles persones que tenen els seus vincles limitats sobretot a l'àmbit domèstic són les més propenses a trobar-se en condicions menys favorables en general.

Continuïtat de la cadena migratòria

- Anomenem *efecte cadena en la immigració de l'ego* el nombre de persones que, conegudes abans de l'arribada de l'ego a Espanya i amb més temps a aquest país, li han proporcionat ajuda en alguna de les facetes analitzades. Sense oblidar que hem preguntat per dos períodes acotats, obtenim que el 16 % de la població d'estudi no ha rebut suport de cap persona durant el temps estudiat, i el 19 % l'ha rebut de tres o més.
- Quan la perspectiva és la del suport emès, es polaritza encara més la distribució percentual. Un de cada dos no esmenta ningú com a destinatari de la seva col·laboració que hagi arribat després i hagi estat conegut abans, i el 20 % afirma haver estat d'ajuda per a tres o més persones. Aquesta segona mesura, que en principi és més susceptible de la limitació temporal ja referida, en el model de regressió es controla amb la variable sobre el temps de residència a Espanya.
- De manera general, els que dominen més la llengua del lloc de residència (castellà o català segons les comarques) han activat més baules de la cadena migratòria, coherentment amb la hipòtesi que tenen més facilitat per proporcionar aquest suport. En canvi, ni els avantatges en qüestió legal, ni d'habitatge, ni fins i tot la percepció més positiva de les àrees treballades com a destinacions incentiven necessàriament la incorporació de més membres a la xarxa.
- Un cop incorporades aquestes i més variables explicatives en un model de regressió, s'obté que ser dona influeix negativament sobre la continuïtat de les cadenes, tot i que hi ha diferències interessants segons la nacionalitat. Són les marroquines les que menys han propiciat aquesta pervivència de les cadenes, seguides de les europees occidentals en general. A l'altra banda, europeus i europees de l'Est i homes equatorians són els que més han contribuït al seu manteniment.
- Hi ha una certa reciprocitat en els intercanvis de suport, en el sentit que com més elevat és el nombre de familiars emparentats entre ells en la xarxa del primer període, més ha estat la quantitat de persones que ha seguit els passos dels que van arribar abans.

En definitiva, el llibre al qual ens hem referit analitza les xarxes socials de suport de les persones estrangeres a diverses comarques espanyoles d'una manera sistemàtica, fent ús d'una metodologia innovadora i acurada. A més de descriure la composició i estructura de les

xarxes segons diferents atributs de l'immigrant o de la immigrada, introdueix elements de reflexió al voltant de les condicions d'integració de la població d'estudi, mesurades a través del que s'ha denominat *grau de benestar*, com també de l'evolució de las cadenes migratòries.

Els col·lectius que pensem que requereixen d'una atenció especial en el context tractat són els formats per equatorians, amb xarxes més restringides al cercle de parentiu i amb escassa projecció fora, i les dones marroquines, sobretot les que resideixen en indrets rurals més aïllats i no treballen de manera remunerada, amb xarxes sovint composades exclusivament pels seus homes.

Títol: *Reshaping the Spanish-Moroccan Border: Constructing a Theoretical Framework on the (EU)ro-African Frontier*

Autor: Xavier Ferrer Gallardo.

Director de la memòria: Abel Albet i Mas.

Grup de recerca: Grup de Recerca sobre Migracions (GRM).

Any: 2004 i 2005.

Imatge (tens la portada de la memòria en un fitxer pdf)

***Reshaping the Spanish-Moroccan Border: Constructing
a Theoretical Framework on the (EU)ro-African Frontier***

Autor: Xavier Ferrer Gallardo

Director: Abel Albet Mas

Treball de Recerca

Programa de Doctorat. Departament de Geografia

Universitat Autònoma de Barcelona

Setembre 2005

Entitat promotora: Departament de Geografia (UAB). Es va disposar d'una beca Batista i Roca de l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris i de Recerca, de la Generalitat de Catalunya, per a l'estada de recerca al Centre for Internacional Border Research (CIBR), Queen's University Belfast, d'Irlanda del Nord. Aquesta estada va ser duta a terme entre els mesos de novembre del 2004 i maig del 2005, amb l'ajut d'una beca Batista i Roca.

Comentario [m1]: amb l'ajut d'una beca Batista i Roca (es repeteix a la primera línia d'aquest paràgraf, es podria eliminar)

Temàtica específica: reconfiguració de la frontera entre Espanya i el Marroc d'ençà del 1986.

Àmbit territorial: Ceuta, Melilla, Espanya, Marroc (frontera de Ceuta, frontera de Melilla, frontera hispanomarroquina).

Paraules clau: frontera, Espanya, Marroc, Ceuta, Melilla, Unió Europea, immigració, comerç irregular.

Tipus de document: memòria de recerca (tesina).

Suport: manuscrit.

Links d'accés a la recerca

El producte d'aquest treball ha estat disseminat a través de les publicacions següents:

- Ferrer Gallardo, Xavier (2007), «Border Acrobatics between the European Union and Africa: the Management of Sealed-off Permeability on the Borders of Ceuta and Melilla», a Emmanuel Brunet-Jailly, *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe*. Ottawa: University of Ottawa Press. P. 75-94.
- Ferrer Gallardo, Xavier (2006), «Theorizing the Spanish-Moroccan Border Reconfiguration: Framing a Process of Geopolitical, Functional and Symbolic Rebordering», a *CIBR Working Papers in Border Studies. CIBR/WPO6-1* (http://www.qub.ac.uk/cibr/WPpdffiles/CIBRwp2006_1.pdf)

El manuscrit original està disponible a la biblioteca de la Universitat Autònoma de Barcelona: <http://www.babel.uab.es/>

Resum

Objectius i metodologia

1. Aquest treball de recerca, dut a terme en el marc del programa de doctorat del Departament de Geografia de la UAB, analitza des d'una perspectiva teòrica el procés de reconfiguració de la frontera hispanomarroquina, d'ençà de l'entrada d'Espanya a la Unió Europea, l'any 1986.
2. L'anàlisi té en compte les dimensions geopolítica, funcional i simbòlica del procés de transformació d'una frontera que ha esdevingut clau en el marc dels actuals corrents migratoris cap a la Unió Europea. L'estudi pretén, d'una banda, emmarcar el cas de la frontera entre Espanya i el Marroc en el debat acadèmic contemporani sobre fronteres, i, de l'altra, aplanar el terreny per a una futura exploració empírica de la regió fronterera entre la ciutat autònoma de Ceuta i la província marroquina de Tetuan —amb la vista fixada en la reformulació de la gestió del fluxos transfronterers de persones i mercaderies.
3. El document que ens ocupa s'estructura de la manera següent: primerament, es contextualitza la recerca en el marc dels anomenats *border studies* i, més concretament, en el marc específic dels estudis duts a terme en les dues darreres dècades a l'entorn de les dinàmiques frontereres, interiors i exteriors, de la Unió Europea.
4. Segonament, s'aborda la contextualització de l'escenari fronterer hispanomarroquí a través d'un breu exercici de descripció del taulell territorial que ens ocupa i d'un breu recorregut històric que s'estén des de la Reconquesta fins al partenariat euromediterrani. Igualment, s'identifiquen tres punts d'inflexió clau pel que fa a la transformació de la frontera: els situem l'any 1986 (any de l'accés espanyol a la UE); l'any 1995, en què s'inicia l'anomenat *procés de Barcelona* i, alhora, la pressió migratòria sobre les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla s'incrementa de manera considerable, i l'any 2010, quan està previst el desplegament de l'àrea de lliure comerç euromediterrània segons el que estipula la Declaració de Barcelona, signada pels socis euromediterranis.
5. Tercerament, s'enfila el nucli del treball, és a dir, la delineació de les tres dimensions del procés de reconfiguració al qual ha estat sotmesa la frontera hispanomarroquina: geopolítica, funcional i simbòlica —les quals es descriuran detalladament en punts subseqüents (8, 9 i 10).
6. Quartament, el treball acota el focus d'anàlisi fins a un segment específic de la frontera: el perímetre terrestre de la ciutat autònoma de Ceuta. En aquest apartat es fa una repassada a l'evolució històrica del territori i s'identifica el seguit d'actors que participen en la dinàmica fronterera, i es traça un perfil dels candidats que s'entrevistaran en la fase posterior de l'estudi. Com a cinquè punt, la darrera part de

l'estudi es reserva al traçat de conclusions i a la proposta introductòria per desplegar l'estudi en la fase següent: l'exploració empírica.

Resultats principals

7. Des de l'òptica de la reconfiguració geopolítica de la frontera cal subratllar dues idees principals:
  - La continuïtat de la frontera nacional dins de la frontera postnacional. S'argumenta que el traçat de la frontera exterior de la Unió Europea ha donat lloc a la superposició de la frontera entre Espanya i el Marroc i la frontera entre el territori de la UE i el territori que no és de la UE. Aquest fet ha creat un escenari en què les fronteres de dues unitats territorials tradicionals (estats nació) conviuen amb la línia que marca els límits d'un nou contenidor territorial caracteritzat per la seva naturalesa supranacional (o postnacional). La fronterització exterior de la UE ha alterat notablement la significació geopolítica de la frontera hispanomarroquina, en la mesura que dues fronteres (nacional i postnacional) s'han barrejat en una amalgama territorial dual.
  - El *lebensraum* nacional espanyol i el *lebensraum* postnacional de la UE. S'argumenta que la lògica del partenariat euromediterrani manté una certa similitud amb la lògica d'expansió geopolítica espanyola experimentada durant els anys del protectorat. Es poden trobar algunes continuïtats entre el *lebensraum* espanyol al nord d'Àfrica i el *lebensraum* postnacional de la UE representat per la futura àrea de lliure comerç euromediterrània. L'analogia entre l'escenari actual i el del període de colonialisme espanyol al Marroc ens evoca la imatge d'una frontera que, en el context d'una certa permeabilitat / integració econòmica, encara preserva la diferència políticoinstitucional entre unitats territorials. La idea d'un *lebensraum* postnacional de la UE suggereix que l'efecte barrera de la frontera hispanomarroquina, també frontera euromediterrània, podria estar sent reduït de manera selectiva per tal de proveir la UE d'un espai vital postnacional.
8. Des del punt de vista de la reconfiguració funcional de la frontera, cal fer esment de dues qüestions fonamentals:
  - Acrobàcies frontereres entre la UE i Àfrica. Centrant-nos en la situació específica de les fronteres euroafricanes, veiem com el peculiar règim de gestió les fronteres de Ceuta i Melilla amb el Marroc sembla estar dissenyat en consonància amb el seu també peculiar estatus. En bona mesura, la sostenibilitat dels enclavaments depèn de la seva interacció amb els respectius rerepaïsos. Per aquest motiu, els fluxos transfronterers d'aquells qui viuen a l'entorn de les ciutats són permesos. La gestió acrobàtica i paradoxal de les fronteres euroafricanes sembla abraçar de manera simultània el règim de fronterització exterior de la UE com també l'especial

regulació que requereix la sostenibilitat dels enclavaments. Les peculiars circumstàncies dels enclavaments nord-africans accentuen el model selectiu de fronterització exterior de la Unió Europea. El règim fronterer de Ceuta i Melilla no acaba d'encaixar en la metàfora imprecisa de l'«Europa fortalesa», i més aviat coincidiria amb el model de *gated community* proposada per Van Houtum i Pijpers (2005).

- Lògiques contradictòries de suavització i fortificació. S'apunta que, d'una banda, la frontera entre Espanya i el Marroc esdevé més permeable al flux de mercaderies i capitals, a causa de la lògica de la globalització i la imminent àrea de lliure comerç euromediterrània. Mentre que, d'altra banda, la frontera esdevé menys permeable a —determinats tipus de— fluxos de persones, en harmonia amb la idiosincràsia d'una UE fortificada i a través de la implementació del Sistema Integral de Vigilància Exterior (SIVE). Els peculiars règims fronterers de Ceuta i Melilla es fonamenten en un acurat equilibri acrobàtic entre la funció «pont» i la funció «barrera» de la frontera. En la mesura que els enclavaments són espais-frontera en majúscules, la frontera funciona com el seu recurs principal. La preservació d'aquest recurs fa necessari el desplegament de polítiques contradictòries de suavització i fortificació amb relació a la regulació dels fluxos.

9. Pel que fa a la reconfiguració simbòlica de la frontera cal assenyalar les idees següents:

- Instrument de formació identitària nacional i postnacional. La reconfiguració de la frontera hispanomarroquina sembla encaixar en la lògica tradicional de delimitació «nosaltres-ells» associada a les dinàmiques de creació de lloc. El procés de fronterització ha impactat de manera diferent al nucli i a la perifèria del territori fronteritzat. El remarcatge de les identitats socioespacials delimitades per la frontera sembla manifestar-se més accentuadament al nucli que a la perifèria. Des dels centres de les unitats territorials el procés de fronterització endreça i clarifica la divisòria nosaltres-ells. Des de la distància, el reforçament simbòlic de la frontera es tradueix en el reforçament de les identitats espanyola i comunitària, d'una banda, i marroquina i no comunitària de l'altra. A la perifèria, al territori fronterer, el caràcter arbitrari de la línia exterior de la UE difumina la divisòria i dona lloc a complexos processos d'identificació.
- Els usos de la fortificació. Malgrat els esforços fets per tal d'aconseguir el seu segellament tangible, les fronteres exteriors de la Unió Europea al continent africà continuen sent permeables. Tant en el cas de Ceuta com en el de Melilla, la fortificació de la frontera ha estat implementada tenint en consideració les peculiars circumstàncies als enclavaments. Aquest fet implica l'existència d'una frontera, fortificada però alhora permeable, gestionada a partir d'uns paràmetres que anomenem de *militarització selectiva*. La peculiar gestió d'aquestes fronteres posa sobre la taula diverses

qüestions relatives als objectius finals de la militarització-fortificació de la frontera i introdueix la idea de l'ús simbòlic d'aquest segment del perímetre exterior de la Unió Europea. Val a dir que, en lloc de com un producte racional de regulació fronterera, la fortificació de les fronteres euroafricanes es pot interpretar com una actuació simbòlica per a consum intern, l'objectiu de la qual és el marcatge dels límits simbòlics de l'emergent identitat de la UE.

10. Els fluxos transfronterers de persones de les àrees marroquines limítrofs amb Ceuta i Melilla són autoritzats en virtut d'una excepció inclosa en el protocol d'accés d'Espanya a l'acord de Schengen, signat el 1991.
11. Diàriament, Ceuta i Melilla importen força de treball i consumidors des del Marroc, abaixant així l'efecte barrera de la frontera per a les persones. Simultàniament, els enclavaments es beneficien dels fluxos transfronterers (legals, il·legals o al·legals) de mercaderies. El règim fronterer resultant és l'amalgama de necessitats securitàries, econòmiques i polítiques originades a escales diferents. La coexistència de fluxos de ciutadans marroquins de Tetuan i Nador (permesos i «excepcionalment schengenitzats»), el reforçament de les mesures de fortificació fronterera (per a immigrants «no desitjats»), com també el desenvolupament d'una intensa i lucrativa activitat de contraban, dona lloc a una paradoxal lògica de gestió fronterera.
12. En termes econòmics, la distància entre Espanya i el Marroc s'ha incrementat extraordinàriament d'ençà de l'entrada d'Espanya a la UE. L'augment de les asimetries estructurals ha estimulat els fluxos il·legals (de persones i mercaderies) a través de la frontera. La nova condició d'Espanya com a membre de la UE —i com a país eminentment receptor d'immigració i no emissor d'emigració— ha requerit la readequació dels controls fronterers. En el context espanyol, des del 1986 les polítiques d'asil i immigració han esdevingut cada vegada més estrictes.
13. Quan Espanya es va sumar als acords de Schengen el 1991, el seu règim de visats fa que s'hagi de reajustar a la nova situació. El reforçament dels controls fronterers va començar i les regles del joc van canviar. D'aleshores ençà, els ciutadans marroquins no poden creuar la nova frontera hispanomarroquina, convertida en frontera exterior de l'espai Schengen, sense visat.
14. Els reajustaments legals associats a la schengenització de la frontera hispanomarroquina van venir acompanyats de la reestructuració física del perímetre fronterer i de la implementació de complexes tècniques de securització, particularment a les fronteres de Ceuta i Melilla.
15. Amb l'objectiu de prevenir l'entrada il·legal d'immigrants, els controls de seguretat han estat reforçats al llarg de la frontera, amb l'assistència econòmica de les institucions de la UE. La frontera marítima entre Espanya i el Marroc ha estat parcialment segellada electrònicament a través del SIVE (Sistema Integrat de Vigilància Exterior). Aquest sistema fa possible el monitoratge de les vies de trànsit de fluxos il·legals a través de frontera de la Unió Europea amb el Marroc. El SIVE

s'ha anat implementant de manera gradual per mitjà de radars mòbils i fixos. Primer, al llarg de les costes d'Andalusia (2002), i després a les illes Canàries (2005). El SIVE implica la utilització d'alta tecnologia al servei del control fronterer, i consta, per exemple, de dispositius sensors dels batecs de cor des de la distància. Malgrat el desplegament del Sistema Integrat de Vigilància Exterior, el nombre de migrants que provenen d'arribar a les costes espanyoles a bord de pasteres no ha disminuït. La primera conseqüència remarcable de la implementació del SIVE ha estat el canvi en la trajectòria de les pasteres. L'augment de la vigilància ha suposat que els patrons de les pasteres —i les màfies dedicades al lucratiu negoci del tràfic transfronterer de migrants— optin per rutes alternatives, de més recorregut, menys vigilades i en definitiva molt més perilloses. La desviació de les rutes de la immigració clandestina en el context hispanomarroquí és comparable al que succeeix a la frontera entre els Estats Units i Mèxic.

16. Ceuta i Melilla, en tant que únics territoris de la Unió Europea al continent Africà, actuen com a pols d'atracció per a immigrants que, procedents principalment de l'Àfrica subsahariana però també d'Àsia, albiren en els enclavaments una possible via d'entrada a la UE continental. Amb l'objectiu d'aturar la immigració clandestina al perímetre de les dues ciutats nord-africanes s'hi ha construït una doble tanca metàl·lica (de 3,5 a 6 metres d'alçària) complementada amb dispositius de control i dissuasió d'alta tecnologia. Malgrat el procés de militarització dels perímetres terrestres de Ceuta i Melilla, les temptatives d'entrar-hi de manera il·legal no s'han aturat. Les tècniques de securització del perímetre han anat evolucionant en paral·lel a les tècniques de subversió i a l'inrevés. Tot i els esforços fets, les fronteres exteriors de la UE a l'Àfrica romanen en estat de semipermeabilitat.
17. Val a dir que la semipermeabilitat dels perímetres segellats de Ceuta i Melilla cal relacionar-la no únicament amb el fracàs a l'hora d'aturar l'entrada d'immigrants il·legals, sinó també amb l'existència d'un flux diari de milers de ciutadans marroquins que entren als enclavaments de manera legal, sense la necessitat d'un visat. Els ciutadans marroquins amb residència legal a les províncies de Tetuan i Nador poden entrar als enclavaments mostrant el passaport. Com a conseqüència d'això, després de la schengenització de la frontera, la migració interior marroquina cap a aquestes províncies va créixer considerablement. També ho va fer el preu dels passaports marroquins schengenitzats al mercat negre. El flux diari aproximat a través de la frontera d'unes vint mil persones en cada una de les ciutats certifica l'existència d'un mercat laboral transfronterer i d'un circuit comercial transfronterer consolidat. Al seu torn, aquests elements són indicatius de l'existència de profunds vincles socioeconòmics transfronterers.
18. Flux de mercaderies. La noció de semipermeabilitat també esdevé evident en l'anàlisi del flux de mercaderies irregular i massiu a través de les fronteres dels enclavaments.
19. L'asimetria econòmica que hi ha entre els dos costats de la frontera, unida a la fiscalitat excepcional de Ceuta i Melilla, és responsable directa de l'existència de la febril activitat comercial transfronterera entre els enclavaments i el Marroc. Aquesta

situació es veu accentuada a Ceuta, a causa de la inexistència d'una duana comercial oficial que reguli els fluxos comercials entre tots dos països: el fet que el Marroc consideri il·legítimes les fronteres dels enclavaments no ha permès, fins al moment, l'establiment de patrons d'interacció comercial plenament normalitzats.

20. L'expansió demogràfica i urbana de les ciutats frontereres de Finideq i Nador, per exemple, suggereixen que l'impacte del règim fronterer de Ceuta i Melilla ha actuat com a síndrom d'oportunitat econòmica. Així i tot, cal assenyalar que aquesta oportunitat econòmica es desenvolupa en gran mesura en uns paràmetres semiil·legals i ineficients.
21. Cal prestar atenció al fet que aquest model d'economia fronterera evoluciona de manera ràpida. En l'actualitat, la progressiva defronterització comercial entre la Unió Europea i el Marroc, els acords de lliure comerç rubricats pel Marroc —sobretot amb la Xina i els Estats Units—, com també les importants inversions econòmiques i transformacions infraestructurals que tenen lloc a la zona nord del Marroc contribueixen al canvi de model. Aquest seguit d'elements impliquen l'augment del pes dels punts legals alternatius d'entrada de mercaderies en el context d'una economia marroquina més «liberalitzada». És per això que, dues dècades després de l'europèitjació de les fronteres de Ceuta i Melilla, la seva coneguda «indústria de contraban» sembla estar evolucionant cap a una menys important «indústria de contraban de subsistència».
22. L'alta permeabilitat associada al flux transfronterer irregular de mercaderies entra en contradicció amb la idea (i la pràctica) d'un perímetre fronterer intensament vigilat i tecnològicament segellat. Aquest fet planteja, novament, l'interrogant sobre l'efectivitat de la militarització i estableix una clara diferenciació entre els objectius funcionals i simbòlics de la securització fronterera.
23. La creixent importància adquirida per la immigració en el marc del debat sobre la construcció europea indica fins a quin punt el futur de la UE està íntimament lligat al futur de la seves polítiques migratòries. La cada vegada més restrictiva legislació immigratòria, que va de bracet de la fortificació del perímetre exterior de la UE, proveeix el marc per a la delimitació simbòlica entre aquells que són dins i aquells que són fora. La mateixa idea d'Europa, el seu funcionament i el que representa estan absolutament condicionades per la manera com es fronteritza l'espai de la UE, no només funcionalment, sinó també en el terreny simbòlic.